MB:2
155.415

KEREZSI ÁGNES

HIDEG ORSZÁG VARÁZSLÓI

Magyar nők a szibériai sámánok között

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KEREZSI ÁGNES

Hideg ország varázslói

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A NÉPRAJZI MÚZEUM KISKÖNYVTÁRA

1.

Szerkesztő

Selmeczi Kovács Attila

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ISSN 1219-8161

ISBN 963 7106 37 5

© Néprajzi Múzeum - Kerezsi Ágnes

KEREZSI ÁGNES

HIDEG ORSZÁG VARÁZSLÓI

Magyar nők a szibériai sámánok között

Néprajzi Múzeum
Budapest, 1996

254745

Lektorálta

Csepregi Márta

A fényképeket készítette

Kerezsi Ágnes

Megjelent
a Honfoglalás 1100. Évfordulója Emlékbizottság támogatásával
a Rokonnépek és őshazák - A finnugor népek hagyományos kulturája
című időszaki kiállítás
megnyitása alkalmából 1996. március 30-án.

MB 155.415:2

SZEGEDI KÖNYVTÁR

1997

Készítette:
AGROINFORM Kiadó és Nyomda Kft. Budapest 96/12
Ügyvezető igazgató: Bolyki István
Műszaki vezető: Mahr János
Borítóterv és szedés: AGROFORM Stúdió

Ajánlom ezt a könyvet családomnak, szüleimnek és férjem szüleinek az állandó segítségért, amikor kislányomra vigyázni kellett. Férjemnek, aki türelmes, megértő társként tanácsaival, ötleteivel, bátorításával segített, hogy e könyv megjelenhessen. Végül kislányomnak, aki zokszó nélkül viselte anyja távollétét, s a könyv címét is adta.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Tartalom

Juvan Sesztalov: Földem illata 8
Bevezetés helyett 9
Hurrá, mehetünk! 11
A tajga télen 18
Ó, hát ilyen egy rénszarvasáldozat! 32
A hanti ember és világa 45
Iván Szopocsin, a sámán 51
Hanti istenek és szellemek 62
A falusi hantik élete 69
A visszatérés 74
A tajga nyáron 86
A sámánszertartás 105
Roman Rugin: Szülőföldem 114

Juvan Sesztalov

FÖLDEM ILLATA

Piheg a föld, illat száll,
bizserget a napsugár.
Orrcimpám is megremeg,
úgy issza a meleget.
Cinkedal, víg, csicsergő,
gyantaszagú az erdő.
Minden gyökér, minden fa
„Kedves fiam!" - ezt súgja.
„Megölellek - szól a víz. -
Merülj belém! Jól vagy itt?"
„Megcsókollak" - búg a szél,
szívem ujjong, újra él.
Bodzafa zsong: „Ez a föld,
melybe apánk vére dőlt."
Egem, földem, folyóm, fám,
te, északi szép hazám!
Ó, erdő, víz, rét szaga -
ébren fekszem éjszaka.
Kér a tiglinc, folyó, rét:
„Írjál, írjál, írjál még!"
Fejem kábult - föld, víz, ég
már a szívemben is ég:
Írok, számon dal fakad,
s csobog a friss dal-patak.

(Képes Géza fordítása)

Bevezetés helyett

Ez a könyv olyan népnél tett utazások történetét meséli el, akik tőlünk több, mint négyezer kilométerre élnek, mégis a népes finn-ugor nyelvcsaládon belül legközelebbi rokonainknak számítanak. 1995-ig összesen öt alkalommal jártam Szibériában, a keleti-hantik földjén. Az első alkalommal egy delegáció tagjaként csak pár napot töltöttem a tajgában, Lázár Katalin népzenekutató és Schmidt Éva folklorista társaságában. Az ezt követő utakat már elsősorban terepen töltöttem és az utazás részleteitől eltekintve magam szerveztem meg, hogy az adott időn belül mit csinálok. Ebben a könyvben részletesen az 1991-es tavaszi és nyári expedíciókról lesz szó, azok utazási izgalmait és kalandjait mesélem el, egyrészt azért, mert bár minden expedíció más és más, mégis vannak bizonyos törvényszerűen ismétlődő részletek. Ilyen az útra való felkészülés, a repülés, a hazaérkezés. Másrészt az 1991-es expedíciók során még mindent friss szemmel, hatalmas rácsodálkozással éltem át, s ezt az élményt, az újdonság varázsát szeretném érzékeltetni Önnel is, tisztelt olvasó. Az utána következő expedíciókra csak utalásszerűen, egyes kiemelkedő események kapcsán térek ki.

Talán nem lesz haszontalan, ha néhány mondatban felelevenítem, hogyan, s mikor kapcsolódott történelmünk egymáshoz, hol alakulhattak ki azok a közös szálak, amelyek nyelvünket ily hasonlóvá tették egymáshoz. Valamikor sok-sok évezreddel ezelőtt, a nyelvcsaládok kialakulásának korában az összes finnugor nép őse még együtt élt valahol az Ural hegység környékén, annak nyugati és keleti oldalán egyaránt. Ez volt a proto-uráli, azaz az uráli alapnyelvet beszélő közösség, mely az ie. IV. évezred tájékán két ágra szakadt, a proto-finnugor és a proto-szamojéd ágra. A finnugor alapnyelvi egység felbomlása után alakult ki a proto-ugor közösség, mely a magyarok, a han-

tik és a manysik elődeiből állt, akik kb. az ie. III. évezred végétől az ie. I. évezred közepéig éltek együtt, valahol az Ural hegység déli részén, annak mindkét oldalán, Szibériában az Irtis folyó környékén. Ez a csaknem kétezer éves laza együttélés az oka, hogy bár földrajzilag, kulturálisan és antropológiailag nagyon eltávolodtunk egymástól, nyelvileg mégis közelebb állunk egymáshoz, mint bármely más néphez a világon. A szétválás után a magyarok egészen a IX. századig vándoroltak folyamatosan nyugat felé, mígnem a IX. század végén letelepedtek a Kárpát-medencében. Az obi-ugorok ősei ezalatt folyamatosan észak ill. kelet felé vándoroltak, mígnem mostani hazájukba, az Ob folyó és mellékfolyói mellé nem értek. Óriási területet népesítettek be, az Ural hegység nyugati felétől egészen az Ob és Irtis folyók és mellékfolyóik által behatárolt területig. Ezt a vidéket egészen a XI. századtól a XVII. századig az írott források Jugriának nevezik. A név ma ismét életre kelt, szimbolikus jelentést kapott, s egy, az obi-ugorok megmentését célul tűző mozgalom névadója lett.

Az obi-ugorok ma Oroszország hatalmas Tyumenyi körzetében élnek, két kis népből állnak (lélekszámuk együttesen sem éri el a 30 ezret), a manysikból vagy más néven a vogulokból és a hantikból vagy ismertebb nevükön az osztjákokból. Mivel a vogul és osztják megnevezést ők nem szeretik, lekicsinylőnek érzik, ezért az irántuk való tiszteletem jeléül saját nevükön hantikként és manysikként fogom őket emlegetni.

Az ő küzdelmes életükről, s a velük való találkozásról szól ez a könyv.

Hurrá, mehetünk!

A tél még az erejét próbálgatta, de a nap már verőfényesen sütött és rügyezni kezdtek a fák 1991 tavaszán, amikor táviratom érkezett a Néprajzi Múzeum Kossuth téren lévő impozáns épületébe, hogy szibériai barátaim meghívtak egy március közepére tervezett expedícióba a keleti-hantik közé. Boldogan újságoltam rokonnak, barátnak, ismerősnek, hogy az előző évi rövid látogatás után, végre teljesül a vágyam, hogy hosszabb időt eltölthetek ott, ahol nyelvrokonainkat kutatva nagy hírű elődeim, Reguly Antal, Jankó János, Pápai Károly és Munkácsi Bernát is jártak, Északnyugat Szibériában, az Ob folyó és mellékfolyói mentén. Az persze hamar világossá vált számomra, hogy bár sokat fejlődött a technika a múlt századi kutatók óta, egy ilyen hosszú útra egyedül elindulni és azt sikeresen végrehajtani szinte lehetetlen vállalkozás. Hisz az ember nem tud egyszerre magnófelvételt készíteni, jegyzetelni, videózni és fényképezni, s bármennyire is sajnálatos, nem tud egyszerre több helyen is lenni.

A vállalkozás azért is volt olyan izgalmas és szinte próbajellegű, mert alig ismert helyre, gyakorlatilag egy teljesen új, azaz eddig csak könyvekből ismert tájra, könyvekből ismert és könyveken át megszeretett emberek közé kellett menni és erre kellett felkészülni. Ezért döntöttem úgy, hogy útjaimra nem egyedül, hanem olyan munkatársakkal indulok el, akik vállalják az időnként nehéz, néha férfiakat is próbára tévő időjárási-, természeti-, étkezési- és lakásviszonyokat, és szívesen eljönnek velem a nagy kalandra Szibériába. Az 1991-es tavaszi és nyári útra Winter Erzsébet kolléganőmmel mentünk, utána pedig kialakult egy jól együttműködő kutatócsapatunk, melynek tagjai rajtam kívül Csepregi Márta nyelvész és Lázár Katalin népzenekutató. Ismeretségem mindhármukkal régi keletű,

hiszen Winter Erzsébettel éveken át együtt dolgoztunk a Néprajzi Múzeumban, én, mint néprajzkutató, ő, mint fotós, Csepregi Mártával és Lázár Katalinnal az egyetemről, szakmai tanácskozásokról, éjszakákba nyúló beszélgetésekből ismertük egymást. Tudtam róluk, hogy jó humoruknak, közvetlen, barátságos természetüknek köszönhetően nem csak én, hanem a hantik is jól ki fognak jönni velük. Munkánk is jól kiegészíti egymást, hisz amíg az egyik fényképeket készít, addig a másik beszélgethet az emberekkel, népdalokat, meséket gyűjthet.

Általában minden expedíciót csak körülbelüli időpontra lehet megtervezni, mert az, hogy pontosan mikor mehetünk, a fogadó hanti féltől függ. Várakozik az ember egy hetet, kettőt, esetleg többet is, vár egy levélre, telefonra, vagy táviratra. Mikor az végre megérkezik, kiderül, hogy már ott kéne lennünk, ezért jó, ha egy héten belül, de legjobb, ha azonnal indulunk. Ilyenkor megkezdett munkát félbehagyva, családot, gyerekeket mellőzve lelkesen készülni kezdünk az útra, melynek célja a Magyarországtól kb. négyezer kilométerre levő hanti föld. Igy kezdődött ez 1991. tavaszán is. S rohangálással és ügyintézéssel folytatódott, hogy az utazás költségeit fizesse nekünk a múzeum, hogy időben megrendeljék repülőjegyeinket Moszkvába, hogy ott várjanak bennünket, s legyen szállásunk, hogy moszkvai ismerőseink hosszas sorban állás után megrendelhessék repülőjegyeinket Moszkvából Tyumenybe, majd onnan Hanti-Manszijszkba, hogy csak a legfontosabbakat említsem. Amíg ez múzeumi, baráti és ismerősi segítséggel intéződött, addig mi vásároltunk, csomagoltunk, végtelennek tűnő listákat állítottunk össze, hogy mi minden kell még az útra.

Olvasmányaimból, s az előző évi rövid expedíciós tapasztalatomból azt már tudtam, hogy ennek a vidéknek az időjárása különbözik a mi éghajlatunktól, s az, hogy nálunk tavaszodik, ott még egyáltalán nem érzékelhető. Ezért minden meleg holminkat, amink csak volt, bőröndbe pakoltuk: csizmákat, vastag nadrágokat, pulóvereket. Szükségünk volt természetesen jó adag élelmiszerre is, hiszen akikhez menni szándékoztunk, nem városlakók, hanem a tajgában élő halász-vadászok,

akiknek minden egyes falatért keményen meg kell dolgozniuk. Minden eshetőségre készen, a csomagokba kanalak, villák, kések és tányérok is kerültek. Véget nem érőnek látszó családi vásárlási láz eredményeként az utazás napjára mindent megvettünk, lehetett csomagolni. Ekkor derült ki, hogy a tervezett két csomagból három lett, a fejenkénti 20 kg vihető súlyt jócskán meghaladjuk, s nemhogy a tajgában közlekedni, de megemelni sem tudjuk a csomagjainkat. Bízva a gondviselésben, no meg némi baráti segítségben, nem kezdtünk újra csomagolni, hanem elindultunk. Természetesen a barátok, rokonok és ismerősök rengeteg jó tanáccsal, ötlettel, féltő, óvó szeretetükkel bocsátottak minket utunkra, s úgy búcsúzkodtak, mintha örök időkre utaznánk el.

Végre nagy nehezen kiértünk a repülőtérre, a kedves MALÉV-os jegykezelő hölgy csomagjaink láttán nem kapott a szívéhez, hanem megértően szemet hunyt a tetemes túlsúly fölött, s mehettünk a szokásos vám és útlevélvizsgálat után a beszállást jelölő kijárathoz.

1991. március 12-én a reggeli órákban a MA 100-as járattal elindultunk Moszkvába. Bár a gépről egy órás várakozás után áttettek minket egy másikra, hangulatunkon ez mit sem változtatott. Ezt az első közös utunkat persze még sok másik követte, de ez az első talán azért volt a legizgalmasabb, mert úgy éreztem, hogy egy megvalósíthatatlannak tűnő álmom vált valóra, s a boldogság érzése olyan intenzitással tört ki rajtam, hogy örömöm kolléganőmre is átragadt. Végig beszélgettük a kétórás repülőutat. Megpróbáltam fotós kolléganőmet néprajzossá átképezni, s zúdítottam rá az információkat arról a tájról és népről, ahova igyekszünk.

Moszkvában barátaim és a Magyar Kulturális Intézet gépkocsija várt ránk, így felemelhetetlennek tűnő csomagjaink pillanatok alatt eltűntek a kezeik között, s bekerültek a kis Volkswagen mikrobusz mindent elnyelő gyomrába. Szibériába eljutni csak úgy lehet, hogyha az ember Moszkvából egy belföldi járattal utazik tovább. Igen ám, de a külföldi gépeket fogadó Seremetyevo 2 repülőtér majd' 100 kilométerre van a

Domogyedovo repülőtértől, ahonnan a Szibéria felé közlekedő gépek indulnak. Ez számunkra szinte hihetetlen, mert magyarországi viszonylatban 100 km nagy távolság. Moszkva viszont egy óriási területen szétterpeszkedő világváros, amelynek több, mint 10 millió lakója van (több, mint Magyarország teljes lakossága!), s ennek megfelelően a méretei is jóval nagyobbak. Az, hogy egyik repülőtér a másiktól közel száz kilométerre van, senkit nem lep meg, hanem tudomásul veszik, hogy többórás utazással lehet csak átjutni az egyik helyről a másikra. Mi ezt meg sem kíséreltük, hanem úgy döntöttünk, hogy csak másnap indulunk tovább Tyumenybe, Szibéria kőolaj-fővárosába, mert abban majdnem teljesen biztosak voltunk, hogy az aznapi járatot nem tudjuk elérni.

Rossz sejtéseink valóra is váltak, mert a már Budapesten megváltott jegyeinket Moszkvában helyjegyekkel kellett kiegészíteni. Emiatt több órán keresztül álltunk sorba a kontinensnyi országban utazni vágyó külföldieket kiszolgáló irodában, ahol a világ összes nációjából várakoztak türelmesen az emberek. Ki Északra, ki Délre, ki a Csendes-óceán partjára szeretett volna eljutni. Bizony, míg mindenki kívánságát meghallgatták, telt az idő, és csak valamikor este 6 órakor kaptuk meg a jegyünket, amivel másnap indulhattunk Tyumenybe. Az éjszakát rég nem látott barátoknál töltöttük, ahol véget nem érő beszélgetésben mondtuk el, kivel mi történt, hogy van a család és a gyerekek. Másnap reggel, az előző napi gépkocsivezető segítségével szerencsésen kijutottunk Domogyedovóra, ahonnan gépünk el is indult időben Tyumeny felé.

Leszálláshoz készülődve a repülő ablakából gyönyörűen látni lehetett az alattunk húzódó hatalmas erdőségeket. Szikrázó napsütés, ragyogó tiszta idő fogadott bennünket. Csak akkor lepődtünk meg egy kissé, amikor bemondta a repülőgép hangosbemondója, hogy jelenleg Tyumenyben mínusz 15 fok van! Kiszálltunk a gépből, ahol a helyi szervezők gondoskodásának köszönhetően a tyumenyi tanács egyik képviselője várt minket. Ma ugyanaz az ember, ugyanabban az irodában, de a Polgármesteri Hivatalnál dolgozik. Bementünk a városba,

ahol megebédeltünk, majd egy rövid séta során a várossal ismerkedtünk. Tyumeny egy régi városmagra épült igazi modern kőolajváros. Óriási, széles sugárutakkal, hatalmas tízemeletes házakkal, amelyek többsége a világ bármely pontján lehetne. A város főterén, mint a szovjet korszakban épült városokban általában, hatalmas Lenin szobor áll, s ezt veszik körül a tér épületei, a tanács és a pártház, jelenleg mindkettő a Polgármesteri Hivatalé. A város lakossága túlnyomórészt bevándorlókból áll, oroszokból, ukránokból, de élnek itt egészen a déli köztársaságokból, Grúziából, Örményországból idetelepült emberek is. Sőt egyik első élményünk tyumenyi sétánk során az volt, hogy amikor élénken tárgyaltunk valamit Erzsivel, megszólalt mellettünk egy férfi tiszta szép magyar nyelven és elmesélte nekünk, hogy kárpát-aljai magyar. Sok más bevándorló társához hasonlóan azért jött ide dolgozni, hogy három-négy év leteltével kellő keresethez jutva, otthon lakást vásárolhasson magának. Az ő esete itt északon igen tipikus, hiszen az emberek jó része csak ideiglenesen él itt, ahol a nehéz, hideg, fáradságos körülményeket busásan megfizetik és keresetük sokszor négy-ötszöröse egy átlagos moszkvai fizetésnek. Ezen a pénzen azután, hazakerülve megteremthetik maguknak a végleges otthont. Talán ez is az egyik oka annak, hogy oly sok elhanyagolt épületet, szemetes, mocskos udvart lehet látni ezekben a mesterségesen létrehozott északi nagyvárosokban.

Este 6 órakor indultunk tovább egy kis JAK 40-es géppel Hanti-Manszijszkba, s maga az utazás is külön élmény volt számunkra, hiszen még egyikünk sem ült korábban ilyen kicsi, húsznál alig több férőhelyes repülőgépen. A gépbe nem oldalt, hanem hátulról, a faránál lehetett bejutni pár lépcső megtételével, s az ember először nem az utastérbe, hanem a rakodótérbe került. Itt a többi utashoz hasonlóan, mi is sajátkezűleg helyeztük el csomagjainkat. Ezután mehettünk tovább az utastérbe, ahol talán hét sor volt egymás mögött a repülőgép mindkét oldalán két-két üléssel. Minden várakozásunk ellenére a gép simán felszállt, s a légmozgásokat sem

lehetett különösebben érzékelni. Rövid, kb. egy órás repülőút következett, majd gépünk szerencsésen megérkezett Hanti-Manszijszkba. A késő este ellenére még világos volt, hiszen Hanti-Manszijszk már annyira északon helyezkedik el, hogy márciusban a nap már csak este 10 után tűnik el a horizonton.

A repülőtéren barátaink vártak bennünket, akik közül néhánnyal még Budapesten, másokkal előző évi ott tartózkodásom idején ismerkedtem meg. Rövid ismeretségünk dacára is olyan szeretettel és örömmel fogadtak minket, hogy a –15 –20 fok ellenére is felmelegedtünk. Ezek az emberek nem pusztán az ismerőseink, hanem egy nemrégiben alakult társadalmi szervezet fontos aktivistái voltak, róluk és mozgalmukról feltétlenül érdemes pár szót szólni.

A szervezet neve oroszul Asszociácija Szpaszényija Jugri, magyarra Jugria Megmentése Társaságnak fordítható. Azért választották ezt a nevet, mert az ugorok legendás őshazáját hívták a korabeli krónikák Jugriának. Ennek a földnek a népe a ma itt élő hantik és manysik, vagy más néven az obi-ugorok, a távolság ellenére is a mi legközelebbi nyelvrokonaink. Életük, fennmaradásuk egyre több nehézségbe ütközik, oly sok más kis szibériai néphez hasonlóan ezért hozták létre érdekvédelmi szervezetüket. Bár a Társaság fiatal, hisz alig egy-két éves, több száz tagot számlál. Tagjai nem csak az obi-ugorok értelmisége köréből, hanem a tajgában élő vadászokból és halászokból kerülnek ki, akik az európányi nagyságú területen elszórtan, egymástól távol élnek ugyan, de mindenütt létrehozták a Társaság alapszervezeteit, amelyek egymással folyamatos kapcsolatban vannak, s tájékoztatják egymást, s vezetőségüket is az összes felmerülő gondjukról. Ez a szervezet rendezte meg soron következő kongresszusát, amelyre a legközelebbi rokon nép, a magyarok képviselőit is meghívták.

A Művelődési és Közoktatási Minisztériumot a Moszkva óta velünk együtt utazó Mayer Rita képviselte, aki maga is lelkes támogatója a rokon népek kulturális kapcsolatainak, s a magyar kutatók közül engem hívtak meg erre a kiemelkedő eseményre. Winter Erzsébet, mint az események hivatalos fotósa volt jelen,

és valóban fáradhatatlanul mindent és mindenkit lencsevégre kapott.

A kongresszus egész ideje alatt Hanti-Manszijszkban maradtunk és a kongresszusi küldöttekkel, a messze földekről érkező halászokkal és vadászokkal laktunk együtt a város egyik legfiatalabb szállodájában, amely ugyancsak a Jugria nevet viselte. Bár maga a kongresszus mindössze három napig tartott, mégis végig az volt az érzésem, hogy jelentős, mondhatni történelmi pillanatnak vagyok a szemtanúja. A kis lélekszámú, alig több, mint húszezer főt számláló hantik és négyezer főnél nem sokkal több manysik képviselői azért ültek össze, hogy közösen gondolják végig, hogyan lehetne megmenteni egyre fogyatkozó népüket az elkerülhetetlennek látszó asszimilálódástól, eloroszosodástól és felaprózódástól. A kis népek szerencséjére az 1980-as évek végén egy olyan folyamat indult meg Szibériában és Oroszországszerte a soknemzetiségű köztársaságokban, amit sem visszafordítani, sem megállítani nem lehet. Megindult ezeknek a népeknek az önállósodási törekvése. Ez az obi-ugoroknál azért is igen jelentős és fontos, mert úgy érzem, hogy végre rádöbbentek, hogyha ők és most nem, akkor más már nem fogja tudni megmenteni őket, biztosítani számukra a fennmaradást. Számuk olyan csekély, hogy egy ilyen kis lélekszámú népcsoport minden tagjának külön-külön meg kell küzdenie azért, hogy hanti ill. manysi maradhasson, mert rajtuk kívül senki nem tud nekik ebben hathatósan segíteni.

Ennek szellemében a kongresszus végig pergő és eseménydús volt, kerülve az elengedhetetlennél több formalitást. Az egyes vidékek és tájegységek képviselői elmondhatták a gondjaikat, ezt nemcsak a küldöttek, hanem az egész Hanti-Manszijszki Autonóm Körzet hivatalos vezetői is hallották, mert meghívták őket is a tanácskozásra. Ezáltal az államapparátus vezetői első kézből értesülhettek az őslakosok valós helyzetéről, az egyes körzetek égető egészségügyi és szociális problémáiról. A kongresszuson tisztségviselőket is választottak, megbeszélték, hogy a következő évre mik az elsődleges célkitűzéseik, melyek azok a feladatok, amelyeket halasztást nem tűrve minél előbb meg kell valósítani.

A kongresszus végeztével a csaknem száz főből álló, s az Autonóm Körzet legtávolabbi részéből is érkezett küldöttek hazaszállítása volt a frissen újraválasztott elnök, Tatjana Gogoljeva és helyettese, Zoja Rjabcsikova elsőrendű feladata. Tudni kell, hogy a tajgai emberek számára az idő és a pontosság fogalma teljesen mást jelent, mint egy városlakónak. Ezért sokszor az ágyból kellett kirángatni a békésen alvó küldöttet, akire már egy fél órája vártak, hogy le ne késse a nagy nehezen megszerzett helikoptert, amely egyenesen a háza előtt fogja őt letenni a tajgában.

Ha nem is egyenesen a tajgába, de egy Szurgutba menő kis JAK 40-es gépre még minket is fel tudtak préselni, hogy onnan eljuthassunk végre az erdőben élő keleti-hantik közé.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A tajga télen

A keleti-hantik a hanti nép és nyelv egy sajátos csoportját alkotják, mely kultúrájában igen sok archaikus, régies vonást őrzött meg. Nyelvészeti szempontból is különbözik a másik két, az északi és a déli hanti nyelvjárástól. Ez a különbség olyan nagy, hogy az egyes nyelvjárások nem is értik meg egymást, s ha találkoznak, oroszul beszélgetnek egymással. Hogyan alakulhatott ki ez a furcsa helyzet? A magyarázat a természetben rejlik. Északnyugat Szibéria és az Ob folyó környéke, ahol nyelvrokonaink élnek, könnyen járható területnek aligha nevezhető. Északi részén a mocsarak, tavak és kis patakok kusza szövevénye nehezíti meg a közlekedést, délen a végeláthatatlan erdők. Ilyen körülmények között az egész Tyumenyi körzet területén, azaz több magyarországnyi területen elszórtan élő kis csoportok századokon keresztül csak azokkal érintkeztek, akik a közelükben éltek, leginkább ugyanazon folyó mellett. Az egymástól elszigetelten élő csoportok sok esetben nem is tudtak a többiek létezéséről, hisz nem volt módjuk, vagy lehetőségük fáradságos felfedező utakra indulni, hogy egy másik folyót, egy másik vidéket keressenek. A népsűrűség amúgy is olyan ritka volt itt régen és ritka ma is, hogy az iparosodás betörése előtt bőven jutott hely embernek, vadnak egyaránt. Egy-egy folyószakasz bőségesen elég volt arra, hogy eltartsa az ott élőket, nem is volt szükség hosszabb távolságok megtételére. Ezért azután az egyes folyók mellett annyira izoláltan éltek a hantik, hogy szinte minden folyónál más-más nyelvjárásuk alakult ki. Ez az oka, hogy a múlt századi, de a mai kutatók is egy-egy folyó nevével jelölik az egyes csoportokat, mint pl. jugáni, kazimi, szalimi vagy tromagáni hantik.

Mi a Trem Jugán, vagy más néven a Tromagán folyó közelében élő keleti-hantikhoz szerettünk volna eljutni. Élet-

módjuk hasonló a Ljámin folyó mellett élő ugyancsak keleti-hantikékhoz, akiknél az előző évben Lázár Katalin és Schmidt Éva kolléganőimmel együtt jártam. A tromagáni hantik is tipikus tajgai halászok-vadászok, s akárcsak a Ljámin folyó partján élő rokonaik ők is tartanak rénszarvasokat.

Mit jelent tajgai halász-vadásznak lenni? Azt, hogy élelmiszerük nagy részét saját maguk szerzik meg mind a mai napig, júniustól október közepéig tartó halászattal, novembertől március végéig tartó vadászattal. Ennek során az ember legfontosabb, s csaknem egyetlen segítőtársa a kutya *(1. kép)*. Azon kevesek, akik még megőrizték hagyományos életformájukat, tulajdonképpen a múlt relikviáivá váltak, ugyanis folytatják azt, amit több száz évvel ezelőtt már őseik is ugyanígy csináltak, s ehhez tökéletesen alkalmazkodnak a jelen körülmények között is.

Mindezt elmeséltem Winter Erzsinek a szurguti repülőút alatt, miközben ő a csodálatos "indiános" arcokat fotózgatta. Ezek a látszatra mosolygós, barátságos emberek valójában elég zárkózottak, befelé fordulók, s óvatosak minden idegennel szemben, s csak a fényképezőgép varázsa tette lehetővé, hogy pózoljanak, beálljanak a kamerának.

Szurguti tartózkodásunk kissé hosszabbra sikeredett a tervezettnél, ugyanis az időjárás váratlanul rosszra fordult. Itt északon a közhiedelem ellenére az időjárás ugyanolyan szeszélyes és kiszámíthatatlan, ha nem rosszabb, mint nálunk. Egy-két óra alatt gyökeres változásokon tud átmenni. Mi még verőfényes napsütésben érkeztünk meg március 16-án Szurgutba, de már másnap reggel sűrű, fekete felhők gyülekeztek az égen, s az előrejelzés szerint nagy szél és hóvihar volt várható. Ilyen körülmények között persze egyetlen helikopter sem vállalkozott a felszállásra. Míg szállodai szobánk ablakából a hófelhőkkel terhes eget kémleltük, volt időnk elgondolkozni az itteni és a hazai időjárás közötti óriási különbségen. Március első felében, amikor otthonról elindultunk, már rügyeztek a fák, megjelentek az első hóvirágok. Itt északon ennek még halvány jelét sem tapasztaltuk. A Tyumenyben ben-

nünket fogadó –15 fok végig tartotta magát. Néha enyhült a hőmérséklet, s akkor „csak" –10 fok körül volt, de bizony volt olyan nap is, amikor a hőmérő higanyszála –20 fok alá süllyedt, s méteresnél is vastagabb hótakaró borította a tájat. Mi éppen a Jeges-tenger felől érkező hidegfrontnak voltunk az áldozatai, ami hófúvást és erős szelet is hozott magával. Egy egész napon át ültünk nem túlzottan barátságos szállodai szobánkban, és vártuk Iván Kecsemov, a velünk együtt utazni készülő hanti származású tanácsi dolgozó telefonját, hogy mikorra legyünk készen. Ő délután három óra körül közölte velünk, hogy aznap már biztosan nem megyünk sehová, nyugodtan elhagyhatjuk szállodai szobánkat, s menjünk talán várost nézni.

Szurgut, akárcsak Tyumeny, a kőolajiparra és a kőolaj-feltárásra épült fiatal város, amit az utóbbi 20 évben töltöttek föl többezer tonnányi homokkal. Azelőtt itt is, mint néhány kilométerrel odébb mocsár volt, s hosszú évekbe telt, míg elhódították ezt a területet a természettől. A zord klímán kívül a homokos, rossz talaj is oka annak, hogy Szurgutban alig vannak fák, növények vagy parkok. Ehhez járul még az is hogy a város az itt élők nagy részének csak ideiglenes lakóhelye, ezért a helybéliek nem sok gondot fordítanak környezetük szebbé tételére. Igy ez a különben még oly fiatal város elhanyagoltnak, elnyűttnek látszik. Tele van be nem fejezett utakkal, félig kész, de évek óta abbamaradt építkezésekkel, aminek persze az előzőeknél sokkal súlyosabb oka is van. Válságban van a kőolajkitermelés, egyre kevesebb olajat ad a kizsigerelt természet, sorban állítják le a nem gazdaságos kutakat, s mennek végleg haza az emberek. Mit hoz a jövő? – teszik fel a kérdést aggódva a szurgutiak. Talán ez lesz a világ első holt városa? Nem tudjuk. De rövid sétánk után, amikor még a város egyetlen múzeumát is zárva találtuk, elég lehangoltan tértünk vissza a Nyeftyánnyik, azaz Kőolajmunkás nevű szállodánkba.

Másnap, március 19-én az idő valamivel jobbra fordult, ezért reggel minden holminkat összecsomagoltuk, és kimentünk a helikopter „repülőtérre", ahol a geológusokkal, váltásra induló olaj-munkásokkal együtt lestük az eget, s hallgattuk az időjárás-

jelentést. Több órás várakozás a zsúfolt, füstös, s tisztának éppen nem mondható váróteremben, mikor végre a repülőtér vezetője magához intette kísérőnket, minden ügyünk lelkiismeretes intézőjét, Iván Kecsemovot, s megmondta neki, hogy fel tud szorítani minket az egyik kőolajmunkásokat szállító helikopterre. Futva kapkodtuk össze hátizsákjainkat, szatyrainkat és utitáskáinkat, mert a helikopter már pörgő propellerekkel csak ránk várt. Két meredek fémlépcső megtételével bejutottunk a helikopter belsejébe, ahol a kőolajmunkások öt fős csapata ült a két oldalt elhelyezett keskeny párnázatlan padokon. Előttük a földön és a helikopter hátuljában található kevéske rakodótérben hátizsákjaik, élelmiszertartalékaik, a fúrótornyokhoz kért pótalkatrészek voltak elhelyezve. Nagy nehezen elhelyeztük mellékjük a mi csomagjainkat is, majd névsorolvasás következett. A pilóta mellett ülő navigációs tiszt ellenőrizte, hogy valóban azok ülnek-e a gépen, akiknek a nevét előzetesen már megkapták, majd felvették a mi adatainkat is, aláírtuk a névsort, s indulhattunk. Az utastértől alacsony fémajtó választja el a személyzetet, amely általában három főből áll, a kapitányból, a navigációs tisztből és a fedélzeti mérnökből. Az ajtó becsukása után, ha lehet még inkább fokozódott a zaj, felpörögtek a motorok, éles, fülsiketítő hang töltötte be a teret, s a gép lassan, függőlegesen emelkedni kezdett. Csak amikor így, álló helyzetben elérte a kívánt magasságot, akkor indult el a gép uticélja felé. A zaj végig megmaradt, s olyan erős volt, hogy az úton beszélgetésről szó sem lehetett. Ezért inkább hallgatagon figyeltük az alattunk elsuhanó tájat, a háborítatlan és végtelennek tűnő hómezőket, amelyeket csak helyenként zavart meg egy-egy végtelenbe futó nyíl-egyenes vonal, a kőolajvezeték. Félórás repülés után észrevettük, hogy helikopterünk körözni kezd, majd leereszkedik a hómező közepén. Csak egy fúrótornyot és tőle nem messze, két bádogépületet láttunk. Itt kell élnie két hétig, a váltásig annak a két munkásnak akik csomagjaik kidobálása után, ránk sem pillantva, mogorva képpel kiszálltak a gépből. Utunk során még egyszer leszálltunk, s kiszállt a második csapat is, már csak mi maradtunk. Ekkor a

pilóta kinyitotta a vezetőfülke ajtaját, s arcán széles mosollyal arra invitált minket, hogy az út további részét a pilótafülkében tegyük meg. Elmagyarázta nekünk a műszerek rendeltetését, a vezetés alapelemeit, majd megkérdezte, nincs-e kedvünk kipróbálni a helikoptervezetést. Azóta is sajnálom, hogy akkor meglepetésemben nemet mondtam, mert utána soha nem adódott ilyen lehetőség. Következő állomásunk a Szurguttól kb. 200 km-re lévő, mesterségesen létrehozott hanti falu, Russzkinszkije volt. Itt vettük fel a minket elkísérő, keleti-hanti származású Tamara Szidorovna Tevlinát, aki volt olyan kedves, hogy otthon hagyva népes családját elvállalta, hogy tolmácsunk lesz. Hiába volt Iván Kecsemov is hanti, de olyan nyelvjárást beszélt, melyet a tromagániak nem értettek. A kölcsönös bemutatkozás után indulhattunk uticélunk felé, a Tromagán folyó mellékfolyója, a Voki Rap Jagun (magyarul "Rókahegy folyó") mellett élő Szopocsin családhoz. Ezeket az embereket a már többször emlegetett Iván Dmitrijevics Kecsemov, a szurguti tanács északi népekkel foglalkozó osztályának vezetője ajánlotta nekünk. ő már évek óta ismerte, szerette és becsülte őket, mert azon ritka családok közé tartoznak, akik hagyományaikat, kultúrájukat féltve őrzik és ápolják. Emellett nagyon barátságos és vendégszerető emberek, akik a népükre jellemző zárkózottság ellenére nem utasítják vissza a messze földről érkező idegent.

A többszöri megállás miatt kb. 3 óra alatt ért oda helikopterünk a Szopocsin család téli szálláshelyére. Hiába meresztettük szemünket az utolsó félórában a tájra, mégsem vettük észre a tajgában megbúvó apró települést, amely parányi házaival szinte eltűnt a környezetben. Csak azt vettük észre, hogy helikopterünk megkezdte a leszállás előtti kötelező körét, kikiáltott a pilóta, hogy kezdjük a csomagjainkat összeszedni, s mi lóhalálában kapkodva, épp abban a pillanatban lettünk készen, mikor gépünk leereszkedett a házaktól kb. 200 méterre lévő kis szabad területen. Később a háziaktól megtudtuk, hogy minden szálláshelyük közelében szabadon hagynak egy részt leszállópályának, hogy az arra járó helikopterek könnyen és

zökkenőmentesen földet érhessenek, s ne ijesszék el a kutyákat, ne sodorják el az általuk okozott hatalmas széllel a földön heverő tárgyakat, háztetőket. Megérkezésünkkor verőfényesen sütött a nap, gyönyörű, tiszta kék volt az ég, egyetlen felhő sem látszott. A helikopter zajára sorban bújtak elő kis faházaikból az emberek és kíváncsian lesték, vajon kiket hozhat az oly ritkán arra járó helikopter. Amikor távoli rokonukat, Tamara Tevlinát, lány-kori nevén Szopocsinát és régi jó ismerősüket, Iván Kecsemovot meglátták, nagy üdvrivalgásban törtek ki, s ránk sem néztek már olyan bizalmatlanul. Barátaink elmagyarázták nekik, hogy honnan jöttünk, s hogy nem utazunk még aznap vissza, hanem szeretnénk pár napot köztük tölteni. Csomagjainkat motoros szánra rakták, s mutatták, mi is üljünk fel rá. Először nem értettem, hogy miért, hisz azt a néhány métert gyalog is meg lehet tenni, de azután egy óvatlan lépés után magam is rájöttem a válaszra. A hó tavasszal már olyan vastag volt, hogy ahol nem taposták le, elérte az egy métert is, s a tapasztalatlan utazó pillanatok alatt derékig süppedt belé. Engem is nagy nevetések közepette ketten húztak ki a hóból. Ezután már nem ellenkeztem, hanem inkább felültem a motoros szánra, s jó erősen kapaszkodtam, hogy a sebesen elinduló szánról nehogy lepottyanjak. Közvetlenül a házak előtt álltunk meg, ahol a letaposott havon már biztonságos volt a közlekedés. Végre nyugodtan körülnézhettünk.

A szálláshely egy erdő közelében, fákkal körülvett tisztáson, négy alacsony faházból állt, amelyeket egymástól kb. 20 méter távolságra építettek fel *(2. kép)*. A faházak vastag rönkfákból készültek, s a rönkök közötti réseket mohával tömték ki. A tető ugyancsak fából készült, melyre szigetelésül régebben mohát, majd nyírkérget raktak, de ma már sok helyen ezt felváltották a gyári szigetelőanyagok. A Szopocsin család a kőolajmunkásoktól szerzett jó minőségű, japán szigetelő fóliát, amelyet eredetileg a kőolajvezetékek szigetelésére használnak. Ezt persze mi a háztetőn lévő vastag hóréteg miatt nem láttuk, csak elmondásukból tudtuk, s a következő, nyári expedíció alkalmával meg is csodálhattuk. Az egymás mellett sorakozó házakat és a több-

száz négyszögöles tisztást kerítés vette körül, amely ugyancsak fából készült, olyan módon, hogy a földbe szúrtak egymástól kb. két méterre karókat, s ezekhez hozzáerősítettek két-három vízszintes rudat. Ez a máshol karámokhoz is használt kerítéstípus választotta el az erdőt és a lakott területet egymástól, s nyújtott védelmet az erdei vadaktól. A család rénszarvascsordáját is ide terelik be, amikor rénszarvast akarnak vágni.

Sok nézelődésre azonban nem volt idő, mert házigazdáink beinvitáltak a hozzánk legközelebb eső házba, ahova csak fejünket erősen lehajtva tudtunk belépni. A házban Ivan Sztyepanovics Szopocsin, a csaknem 90 éves családfő élt feleségével, legkisebb fiával, s annak családjával. A házba belépve, először szemünknek hozzá kellett szoknia a félhomályhoz, hisz a fába vágott apró ablakok, amelyeket üveg hiányában jéggel fedtek, csak kevés fényt engedtek be. A házban igen sajátos, számunkra kicsit szokatlan, de nem túlságosan kellemetlen szag uralkodott. Ez az emberi test, a száradó bőrök, fenyőhéncs, a földre leterített rénszarvasprémek szagának keveréke, melyhez ételszag és a tűz illata párosul. Első pillantásra úgy tűnik, hogy a házban rendetlenség uralkodik, tüzetesebb vizsgálódás után azonban hamar kiderül, hogy a látszólag rendetlenül heverő holmiknak szabályos rendje van.

A bejárati ajtótól balra található a ház konyhai része, ahol széles, gyalult fapolcokon állnak a főzőedények, s mellettük az élelmiszer *(3. kép)*. Edényeik régen nyírkéregből készültek, amelyeket az asszonyok varrtak. A szükségleteiknek megfelelően ezek kisebbek, nagyobbak egyaránt lehettek. Ha főzés előtt vízbe áztatták, akár egyenesen a tűz fölött is főzhettek bennük. A sütés művészetét különben nem ismerték. Ma már ezeket a praktikus, könnyű edényeket a nehezebb, de tartósabb gyári edényekkel váltották fel. Persze ezekből is csak néhány darabjuk van, közel sem annyi, mint a mi konyháinkban. Élelmiszereik nagy részét a vadászat és a halászat során szerzik, s a házban csak az aznap elfogyasztásra kerülő hús, s a nem romlandó gyári készítmények vannak. Ezek a só, liszt, száraztészták, konzervek, melyek az edények mellett, ugyanabban a sarokban kapnak helyet.

A bejárattól jobbra található a saját maguk által készített ala-csony, kisméretű vaskályha, a mellette lévő sarokban szépen egyenletesen felvágott fahasábok sorakoznak, majdnem egy méter magasan. A fa feldarabolása, házba hordása a többi házkörüli teendővel együtt az asszonyok feladata. A fából egyszerre mindig nagyobb mennyiséget visznek be a házba, hogy legyen ideje felengedni és megszáradni. A fahasábok előtt mindig található három-négy gyújtós, amit a férfiak készítenek borotvaéles késeikkel. Fognak egy fahasábot, kettévágják, s az így kapott darabot elkezdik fentről lefelé vékony csíkokra hasogatni, de úgy, hogy azok ne váljanak el az egésztől. Így egy érdekes, legyezőszerű darabot kapnak, ami már kiváló gyújtós, hisz a vékony lemezkék pillanatok alatt lángra kapnak. Melegen ajánlom ezt a módszert minden kertben, kályhában tüzet rakó kedves olvasónak, meglátják mennyi kínlódást és fáradságot takarítanak meg vele. De vigyázat! Csak éles késsel és puha fával próbálják ki, nehogy baleset legyen belőle.

A bejárattal szemben, attól mintegy két méterre dobogószerű rész kezdődik, amely egészen a ház szemközti faláig tart. Ez tulajdonképpen a lakótér, itt esznek, alszanak, élnek az emberek. Ez a bejáratnál lévő konyha- és kályharésszel ellentétben alulról vastagon szigetelve van. Elmesélték, hogy amikor egy ilyen ház épül, a lakórész alá vastag homokréteget, majd arra fenyőágakat tesznek, s ha van, akkor még erre gyári szigetelő anyagot, s csak ezután deszkázzák le. Igy ez viszonylag melegebb, mint a ház többi része. Éjszakára természetesen vastag rénszarvasprémeket terítenek maguk alá több rétegben, két-három, sőt négy darabot. Ide fekszenek le ruhástól gyerekek, felnőttek egyaránt. Az éjszakai viselet a nappalitól csupán annyiban különbözik, hogy a nappal felül viselt ruhát, pulóvert, inget leveszik, s az alatta lévőben fekszenek le aludni. Reggel, amikor felkelnek, a prémeket ügyesen összetekerik, a ház hátsó falához rakják és ha napközben pihenni szándékoznak, vagy a lakótérben beszélgetnek, mint egy párnára, arra dőlnek, vagy támaszkodnak félig ülő, félig fekvő helyzetben.

A konyharészt is deszkapadló borítja, de az csak egyszerűen le van téve a földre. A deszkát maguk gyalulják, a környéken

bőségesen lévő fenyőfából. A nők itt készítik el az ételt, azonban enni a dobogós részen esznek, mégpedig egy nagyon alacsony, 30-40 cm-es asztalka mellett, melyet szintén a férfiak készítenek fenyőfából. Az asztalka általában nyers színű, de expedícióim során láttam olaj-festékkel lekentet is, hogy könnyebben kezelhető legyen.

A ház bejárattal szemközti falán ugyancsak gyalult deszkapolc van, ami különleges szerepet játszik a hanti házakban. Itt tárolják a család ereklyéit, a védőszellemek figuráit és a medvebőrt, amelyek szerepére majd a későbbiekben még visszatérek.

Iván Szopocsin családját megérkezésünkkor éppen nagy munkában találtuk. Rénszarvast vágtak, s az asszonyok a lábakról fejtették le óvatosan a prémet. A férfiak is az imént tértek vissza a vadászatról, s a zsákmány lenyúzásával foglalatoskodtak. Ennek ellenére volt készen friss, erős tea, s megérkezésünk tiszteletére mindenki abbahagyta a munkát. A nők gyorsan megterítették az asztalt, tányérokat, ételt, italt raktak ki, s kedvesen invitáltak minket az asztalhoz. Bizony ránk is fért egy kis melegedés, mert a hosszú helikopterút alatt, majd a szabadban való nézelődés közben alaposan átfagytunk. Hiába vettük magunkra összes meleg ruhánkat, azok meg sem közelítették a hantik csodálatos rénszarvasbundáját, amely nemcsak szép, hanem meleg is. Kívül rénszarvasprém, belül viszont hattyútollal bélelt, pontosabban hattyú-prémmel, mert az ugyanúgy bőröstől van belülre odavarrva, mint egy prém. Olyan meleg, hogy a –20 fokban is órákig kint tudnak lenni a szabadban, s nem fagynak át úgy, mint mi.

A teázás a hantiknál ugyanolyan fontos és naponta többször ismétlődő ceremónia, mint az oroszoknál, angoloknál, vagy kínaiaknál. Ennek során a tea mellett az asztalra kerül mindaz, ami a konyhában található. Rénszarvashús, kenyér, keksz, cukor és mindenki megkapja a forró és méregerős, feketekávé sűrűségű teát. A ceremónia része a nyugodt, hosszan tartó beszélgetés, melynek során a férfiak megbeszélik a következő órák teendőit, tréfálkoznak, társalognak egymással. Megzavarni,

vagy félbeszakítani egy ilyen "szertartást", a hanti etikett szerint a legnagyobb illetlenségek közé tartozik. Mi is részesévé váltunk ennek a szertartásnak, s miközben lassacskán lekerült rólunk több réteg pulóver, elmeséltük, hogy miért, s mi célból érkeztünk erre a Magyarországtól több, mint négyezer kilométerre lévő tájra.

Rövid társalgás után az idős családfő, akiről már Szurgutban Iván Kecsemov elmondta nekünk, hogy sámán is, de egyúttal na-gyon megkért rá, hogy ne tudjunk a dologról, míg az idős ember maga nem beszél róla, mondott valamit keleti-hantiul a fiának, aki ezután hozzánk fordult. Elmondta, hogy idős édesapja szerint már eleget beszélgettünk a földi dolgokról, nem szabad megfeledkeznünk az égi hatalmakról sem, s egy olyan szertartást szeretnének elvégezni, amely a mi boldogulásunkat segíti ezen a földön. Az egyfolytában égő tűzhöz lépett, odahívott engem is, és kérte, hogy egy darab tiszta zsebkendőt vegyek elő, tegyek bele pár darab fémpénzt, s adjam oda áldozatul "Tyoresz naj"-nak, a tűz hatalmas istennőjének, akinek figyelmessége és gondoskodása nélkül ebben a hideg, zord, északi országban az ember elpusztulna. A szertartást megelőzte egy ima, amit az asztalra tett ételekkel a tűz felé fordulva mondott el az öreg családfő legfiatalabb fia, Joszif Ivanovics Szopocsin. Az ima után mindannyiunknak, férfiaknak, nőknek egyaránt többször meg kellett hajolnunk és háromszor meg kellett fordulnunk a tengelyünk körül. Ezután Joszif beledobott minden asztalon lévő ennivalóból egy-egy kis darabot, minden italból egy-egy kortyot a tűzbe. Közben egyfolytában keleti-hantiul imádkozott a tűzhöz. Azt kérte tőle, hogy mi sikeresen dolgozhassunk és érezzük jól magunkat ezen a vidéken. Ezután hozzám fordult, hogy most én mondjak valamit a tűz istennőjének, dobjam be a tűzbe ajándékomat és cserébe kívánjak valamit. Én ennek a vendégszerető, kedves családnak, s ennek a piciny hanti népnek kívántam sok halat a folyókba, sok vadat az erdőkbe, vidám gyerekkacajt a házakba. Mindezt elmondtam először magyarul, majd oroszul, hogy tolmácsnőnk le tudja fordítani számukra.

A szertartás után mindenki visszaült az asztalhoz, ami azt jelentette, hogy a férfiak törökülésben ültek az asztal körül, a nők pedig guggoltak, vagy a sarkukon ültek. Mi, akik női mivoltunk miatt törökülésben nem ülhettünk, guggolni hosszasan meg nem tudtunk, egy-egy széket kaptunk, ami nem volt más, mint egy fatuskó, sámli magasságúra elvágva. Egyszercsak arra lettünk figyelmesek, hogy a férfiak élénk tanácskozásba kezdtek maguk között, s tolmácsnőnk sem volt hajlandó fordítani, hogy miről beszélgetnek. Míg folyt a diskurzus, melybe a nők is bekapcsolódtak egy-egy szó, vagy mondat erejéig, jutott egy kis időnk arra, hogy diszkréten megszemléljük ezeket az embereket.

Kinézetre senki meg nem mondaná róluk, hogy a legközelebbi rokonaink, mert arcberendezésük, termetük inkább az Ázsiában élő mongoloid típusra emlékeztet. Bőrük színe sárgásbarna, egy tónussal sötétebb, mint a mienk, szemük enyhén ferdevágású, hajuk általában sötét és egyenes szálú, bár láttunk közöttük vörös hajú, világos bőrű embereket is. Régészeti ásatások megállapították, hogy az ugorok ősei antropológiailag átmeneti típust képviseltek az europoid és mongoloid rasszok között. Olyanok lehettek, mint a mi barátaink. Sötét bőrűek, sötét hajúak, keskeny szeműek, s termetre jóval alacsonyabbak nálunk. Mi legalább egy fejjel voltunk magasabbak a család nő tagjainál, de Winter Erzsi a maga 175 cm-ével kimagaslott a férfiak közül is, akiknek az átlagmagassága úgy 155-160 cm lehet. Korukat megállapítani a legnehezebb feladatok egyike. Férfiak, nők egyaránt jóval idősebbnek látszanak a koruknál, ami nem is csoda, hisz bőrüket állandóan szél fújja, nap cserzi, télen a hideg csípi, nyáron a szúnyogok. Nagymama korúnak látszó nőkről derült ki, hogy 32-33 évesek, s a mindent megélt "öreg" vadász, akivel még Hanti-Manszijszkban ismerkedtünk meg, kiderült, hogy alig több harmincnál és két pici gyerek boldog apja. Persze az emberek itt nemcsak hamarabb öregszenek, hanem hamarabb nőnek is fel. Egy 12-13 éves fiú már maga jár vadászni, 17-18 évesen már családot alapít, de 40 évesen már idősnek, 50 évesen pedig

öregnek számít. A nők nagyon hamar, 15-16 éves korukban férjhez mennek, 17 évesen már gyerekük van, és 40 évesen már öregasszonyok. A korai szülés miatt alakulhat ki olyan paradox helyzet, amilyennel a Szopocsin családnál találkoztunk, hogy Tatjana Szopocsina, a Szopocsin testvérek legidősebbikének özvegye 34 évesen nagymama és az unokája idősebb az ő második házasságából született gyermekénél. Az erdőben élő fiatal lányok és fiúk általában a tajgában élők közül választanak párt maguknak, hiszen a falun, vagy városban felnevelkedett ember soha nem tudja megszokni, s főleg megtanulni a tajgai életet. Az életben maradásért folytatott állandó küzdelmet csak az bírja elviselni, aki ezt születésétől fogva látta és megszokta. Ez is az egyik oka annak, hogy egyre fogy a tajgában élők száma, hisz az internátusokban, falvakban tanuló fiatalok gyakran ott választanak társat maguknak, s ott is maradnak, vagy más faluba költöznek.

Azt hiszem, itt az ideje, hogy bemutassam a Szopocsin család erdőben élő tagjait, hisz ők ennek a könyvnek az állandó szereplői. Remélem, hogy mire a könyv végére érünk nem csak az én, hanem az Önök barátaivá is válnak. A családalapító idős Iván Szopocsint *(4. kép)* már ismerik. Róla meséltem, hogy hatalmas tudású, szokásaikat, hiedelmeiket féltve őrző, "varázserejű" sámán, akinek a kora örök rejtély marad számunkra, mert még családtagjai is találgatnak, hogy hány éves is lehet. 80 vagy talán 90? – kérdezgetik egymást. Abban az időben, amikor ő született, nem volt az erdőben anyakönyvezés, csak valamilyen fontos eseményhez kötötték a dátumot, pl. abban az évben nagyon hideg volt a tél, vagy sok rénborjút ettek meg a medvék. Ez bizony nem túl jó kapaszkodó a pontos kormegállapításhoz.

Feleségével már könnyebb a helyzetünk, igaz, ő jóval fiatalabb a férjénél, 1922-ben született az Agán folyó közelében. Lánykori neve Agrofija Andrejevna Ajpina, de a hivatalos orosz névhasználat miatt férje után Szopocsinának hívják. Csendes, félénk asszony, hangját sem akkor, sem később az évek során nem igen hallottam. Vérébe ívódtak a nők számára kötelező

viselkedési normák, melyeket áthágnia soha nem szabad. Idegenek előtt arcát eltakarja, de még abban az esetben is, ha veje vagy közeli férfi ismerőseik lépnek be a házba. Én is csak három éves ismeretség után nézhettem riadt szemébe. Korábban mihelyt meglátott, kendőjét mélyen a szemébe húzta, fejét lehajtotta és elfordult. Nőnek ránézni egy idegenre nemcsak illetlenség, hanem tilos is, mondja a hanti illemtan. Küzdelmes élete során kilenc gyereket szült, közülük hat maradt 1991-ig életben és három él velük az erdőben.

Joszif, a legkisebb fiuk 1958-ban született, s ahogy már említettem, együtt él szüleivel *(5. kép)*. Az különben általános hanti szokás, hogy a legfiatalabb fiúgyermek tartja el és ápolja az idős szülőket. Viszont ő a szülők szellemi örököse. Neki adják át az apák minden tudományukat, titkukat. Ugye eszünkbe jutnak a magyar népmesék a legkisebb fiúról, aki hármuk közül egyedül oldotta meg az apa által kitűzött feladatot, s vált méltóvá az apai örökségre? Joszif, a legfiatalabb fiúgyermek nemcsak együtt él szüleivel és gondoskodik róluk, hanem apja nyomán maga is a hanti szokások és hitvilág nagy tisztelője, aki úgy érzi, egyszer eljön az idő, mikor maga is sámán lesz. Három gyermek apja, bár a legidősebb fia elhunyt bátyja özvegyétől, s nem a feleségétől született. Ne tessék megbotránkozni, ez hanti földön bevett szokás, s idegen szóval úgy hívják, hogy levirátus, azaz sógorházasság. Az elhalt fivér feleségéről a fiútestvérnek kötelessége gondoskodni, ami sok esetben közös együttéléssel, közös gyermekekkel jár. Ez nem akadályozza egyiküket sem, hogy megnősüljenek vagy férjhez menjenek. Így talált magának Joszif feleséget és Tatjana férjet.

Joszif felesége, a madonna szépségű Rimma Nyikityicsna Russzkina, asszony nevén Szopocsina. 1964-ben született Russzkinszkije falu közelében az Enel Imi Jagun (Nagy Asszony Folyó) mellett *(6. kép)*. Két gyermekük van, Alisza, aki 1988-ban és Sztyepán, aki 1990-ben született. Alisza anyja szépségét és apja eszességét örökölte, egy örökmozgó, cserfes, vidám teremtés, aki Winter Erzsit és engem is azonnal elbűvölt *(7. kép)*. Testvérkéje 1991 tavaszán még csak néhány hónapos

volt, s élete nagy részét a szépen díszített nyírkéreg bölcsőben szorosan lekötözve töltötte.

A legidősebb Szopocsin-lány, Fjokla Ivanovna Szopocsina, férje után Pokacseva 1945-ben született, s a szüleivel szomszédos faházban lakik férjével Kirill Ignatyevics Pokocsevvel *(8. kép)*. A férj a legmagasabb hanti, akit életemben láttam, mert legalább 180 cm, de szerintem a leglustább is, mert ahányszor náluk jártam, mindig a rénszarvasprémeken heverészett, vagy teázott, s felesége dolgozott helyette egész nap. Még vadászni sem igen hívták a férfiak magukkal, ami hantiéknál nagy szégyen. Inkább minden vadászat után adtak nekik valamit, hogy azért éhesek ne maradjanak. Sajnos gyermekük nem született, de Fjokla a szálláshely gyerekeinek örökös pótmamája, akikkel kölcsönösen imádják egymást.

A szálláshelyre hozta férjét Irina Szopocsina, asszony nevén Kecsemova is, aki az idős családfő legfiatalabb gyermeke, 1961-ben született, s a harmadik házikóban él *(9. kép)*. Munkabírása Fjokláéval, szépsége Rimmáéval vetekszik, s olyan kedves, vendégszerető, jó humorú teremtés, hogy szinte azonnal összebarátkoztunk, s magától adódott, hogy hozzá költöztünk be. Pedig nem kettesben élt férjével, Dmitrij Antonovics Kecsimovval *(10. kép)*, hanem 3 gyerekük közül kettő még otthon volt. Dmitrij, az idősebb 1987-ben, Mihail a legkisebb 1988-ban, egyenesen a tajgában született *(11. kép)*. A kis Mitya annyira félt Winter Erzsi fényképezőgépétől, hogy előtte nem lehetett fényképezni, mert azonnal sírva fakadt. A hosszú teleobjektívről azt hitte, hogy puska, amivel le akarják őt lőni. Szülei magyarázata, csitítgatása ellenére még a következő, nyári expedíciónk alkalmával is sírva rohant anyja szoknyája mögé, ahogy Winter Erzsit meglátta. Az évek múltával azután megszokott bennünket, s Lázár Katalint és Csepregi Mártát már sokkal kedvesebben fogadta. Nekem pedig rendszeresen az ölembe ült, ha egy kis játékhoz volt kedve.

Az utolsó, negyedik házban a legidősebb, tragikusan meghalt fiú özvegye, Tatjana Ajvaszeda élt, új férjével, Igor Ajvaszoddal *(12. kép)*. A feleség három gyereke közül a

legidősebb, Marina az első férjétől született. Második gyereke, Igor 1985-ben született Josziftól, elhunyt férje öccsétől. Harmadik, legkisebb fia, jelenlegi férjével közös gyermekük 1990-ben született, s mint említettem, pár hónappal fiatalabb volt az unokájánál, Marina gyermekénél *(13. kép)*. A család, annak ellenére, hogy nem tartozott a Szopocsin famíliához, nagy megértésben élt velük. Az új férjet befogadták, s hogy a következő évben, 1992-ben mégis elköltöztek Szopocsinéktól, annak elsősorban az volt az oka, hogy Igor szeretett volna szülei szálláshelyére visszaköltözni, ami ellen Tatjana hiába tiltakozott. Bár sajnáljuk, hogy elköltöztek, ez megoldotta szállásgondunkat. Ezután nem kellett a családokkal együtt vagy saját sátorban laknunk, hanem beköltözhettünk Tatjánáék üresen maradt házikójába.

A szálláshelyen 1991 tavaszán vendégek is voltak Agan faluból, amely a vele azonos nevű folyóról kapta nevét. A vendégek az idős családfő feleségének rokonai voltak, férj és feleség két apró gyerekkel. Már hónapok óta Fjokláék házában éltek, úgymond a falusi életet kipihenni jöttek ide, s teljesen alkalmazkodtak a család életéhez.

Ennyien ültünk hát az első nap délutánján Joszifék 6x4 méteres házában, s csak azért nem számolom meg őket, mert a hantik hiedelme szerint az bajt hozna a családra.

Ó, hát ilyen egy rénszarvasáldozat!

Történetünk fonalát ott hagytuk abba, hogy a férfiak titokzatos sugdolózásba kezdtek, aminek végeztével a család szóvivője, Joszif közölte velünk, hogy jól öltözzünk fel, vegyünk fel magunkra mindent, amit csak tudunk, mert kimegyünk a szabadba, s megérkezésünk alkalmából rénszarvasáldozatot tartanak. Odakint a csalóka napsütés ellenére is igen hideg volt, –20 fok alatt volt a hőmérő higanyszála, s nemcsak nekünk, de gépeinknek is bírni kellett a hideget. Ezért fényképezőgépeinket, videokameránkat kabátunkba rejtve mentünk ki a szabadba, s tágra nyílt szemekkel vártuk a fejleményeket.

Még amikor a házban ülve teázgattunk, megkérdeztem vendéglátóimtól, hogy miért fogadtak olyan magától értetődő természetességgel minket, talán Iván már értesítette őket az érkezésünkről? Mondták, hogy nem, viszont érkezésünk előtt nem sokkal rénszarvasáldozatot tartottak, s az öreg Iván Szopocsin tud olvasni az áldozati állat leölésének körülményeiből. A jelek azt mutatták neki, hogy hamarosan messze földről vendégek érkeznek. Találgatták, hogy ugyan kik jöhetnek, míg végül betoppantunk. Ezért nem lepte meg őket érkezésünk annyira, mint azt mi gondoltuk volna.

A mi tiszteletünkre szánt rénszarvasáldozathoz először is a férfiak összeterelték a szálláshelytől nem messze legelésző rénszarvasokat, amelyek a kutyán kívül az egyedüli háziállatok ezen a tájon *(14. kép)*. Ugyanis csak a rénszarvas képes arra, hogy a vastag hóréteg alól a táplálékul szolgáló zuzmót kikaparja magának. Igen sajátos módon, a technika mai lehetőségeit is igénybe véve, motoros szánra ültek, a csorda mögé hajtottak, majd hosszú, dárdaszerű hajtórúdjukkal az állatokat óvatosan terelgették a házak felé. Ha a vezérbikát sikerült a helyes irányban elindítani, a többi állat automatikusan ment utána. Jó

negyedóra elteltével az összes állat bent toporgott a karámban, s disznóröfögésszerű hangjukkal adták jelét elégedetlenségüknek, amiért békés legelésüket megzavarták.

Áldozati állatnak általában - mint elmondták - olyan állatot kell választani, amelyik fiatal, "érintetlen", azaz szánba még nem fogott, mert csak ilyen állat jó az égi hatalmaknak. A színének régen igen nagy jelentősége volt, a legfőbb isten csak fehér állatot kaphatott, az alvilág ura sötét színűt, s az égben lakó többi istenség olyan állatot, amelyen legalább egy világos folt található. Kisebb jelentőségű áldozati szertarás esetén ma már az állat színe nem játszik szerepet.

Az állat kiválasztása után nehezebb feladat következett, meg is kellett azt fogni. Ebben minden férfi kivétel nélkül, még a közben hanti ruhába átöltözött Iván Kecsemov is részt vett. Az állat elfogásának igen ősi eszközét, a pányvát használták, azt vett kezébe az összes férfi. Élvezet volt nézni, ahogy ezek a pici, apró, nekünk éppencsak a vállunkig érő, vagy jobb esetben velünk egyforma magas férfiak milyen hallatlan ügyességgel és pontossággal kezelik a rénszarvasbőrből font több méter hosszú pányvát, s két-három kísérlet után hogyan kerül a kiválasztott állat nyakára a hurok *(15. kép)*. Ha az állat már a hurokban van, azt kissé megszorítják, de csak annyira, hogy az állat kezessé váljon, majd a pányvát könyökükre és kezükre tekerve, egyre csökkentik az állat és maguk közötti távolságot. Ha az állat már puszta kézzel is elérhető, a szertartás megkezdéséig kikötik egy fához.

Az áldozati szertartások, így az állatáldozat szokása is igen régi, több száz, sok esetben több ezer éves múltra tekint vissza, nem csak a hantiknál, hanem a szibériai kis népek szinte valamennyi-énél. De azt hiszem, túlzás nélkül állítható, hogy az emberiség fejlődésének során valamennyi nép átesett vallási életében ezen a stádiumon. Gondoljunk csak az amerikai inkák, vagy mayák társadalmára, vagy az egyiptomi, indiai szertartásokra, vagy akár az ókori görögökre, akik sok esetben az áldozati állatok vérével jósoltak meg bizonyos eseményeket. Azaz Európa, Ázsia és Amerika népei egyaránt hódoltak ennek a szertartásnak.

Az áldozati szertartások lényege minden vallásban az, hogy segítségükkel megszerezzék az égi hatalmak jóindulatát. E hit szerint az istenek, ha nekik megfelelő és nekik kedves ajándékot kapnak, akkor megértőbbek, jóindulatúbbak lesznek az áldozatot bemutatók problémáival, gondjaival szemben és nagyobb készséget mutatnak arra, hogy segítsenek nekik. Hogy milyen istenségnek, milyen ajándék volt kedves, az népenként és vidékenként változott. Volt, ahol bikát, lovat, kecskét, háziszárnyasokat áldoztak, de mindenütt általános volt, hogy az áldozati állat soha nem lehetett vadállat, hanem az emberek által már megszelídített háziállatok egyike. Sőt, volt az emberiség fejlődésének olyan korszaka is, hogy nemcsak állat- hanem emberáldozatot is tartottak. Ismerték ezt a hantik is, bár már nagyon régen felhagytak vele, s ha kérdezzük tőlük, mit tudnak erről, mélységesen felháborodnak, hiszen még a feltételezés is sértő, hogy ők ilyet tettek volna. ők nem, mondják, de a szomszédaink, a szamojédok, biztosan tudjuk, hogy tettek ilyet. Megkérdezünk egy nyenyecet, vagy más néven szamojédot, aki közli, hogy náluk ilyen barbár szokás soha nem volt elterjedve, de a szomszédos hantiknál hallottak róla.

A természethez még oly közel álló, többisten-hitű hantiknál, s a kultúrájukban sok hasonlóságot mutató manysiknál is régen általánosan elterjedt volt az a szokás, de még napjainkban is több helyen gyakorolják, hogy amikor valamilyen esemény előtt állnak, a legfontosabb feladatok egyike, hogy annak az adott istennek, akin hitük szerint múlhat az esemény sikere vagy sikertelensége, valamilyen áldozatot mutatnak be. Az áldozat nagysága a kért segítség nagyságával egyenes arányban áll. Ha például csak kevésbé fontos eseményről van szó, tehát kisebb jelentőségű dologban kérik az istenek segítségét, akkor elég, ha csak étel- vagy italáldozatot mutatnak be, illetve valamilyen tárgyat, értéket adnak nekik. Ilyen volt pl., amikor "Tyoresz naj"-tól, a tűz istennőjétől kérték, hogy a mi ottlétünket segítse és támogassa. Megítélésük szerint ebben az esetben elégséges volt egy kis pénzáldozat, hisz nem életbevágó, fontos esemény kapcsán kérték a segítségét. Ha viszont nagy jelentőségű, számukra

kiemelkedő fontosságú esemény kapcsán kerül sor a szertartásra, abban az esetben feltétlenül állatáldozatot mutatnak be. Az állatok között is volt rangsorbeli különbség, az egyiket nagyon, a másikat kevésbé értékesnek tartották. Múlt századi utazók, kutatók írásaiból, de az igen gazdag és sokrétű hanti népköltészetből is tudjuk, hogy régen, de még pár évtizeddel ezelőtt is a legfontosabb események alkalmával lóáldozatot tartottak. Ez annál is inkább érdekes, mert lovat ezen a mocsaras, az év legnagyobb részében hóval vastagon borított tájon lehetetlen tartani. A ló egyrészt elsüllyedne a mocsárban, másrészt hamarosan éhen pusztulna, hisz nem lenne képes kikaparni patáival a vastag hóréteg alól az ennivalót magának. Nem beszélve arról, hogy a moha és a zuzmó nem is lónak való táplálék. Tehát ahhoz, hogy egy hanti lovat tudjon áldozni, többszáz kilométert kellett gyalogolnia a délebbre élő tatárokhoz, vagy a tőlük nyugatra lakó komikhoz, illetve zürjénekhez, akik mezőgazdaságból és állattenyésztésből élő népek lévén, lovat is tartottak. A hantik tőlük szerezték be drága pénzen az oly ritka áldozati állatot. Ugyancsak leírásokból tudjuk, hogy az így vásárolt lóra nem ültek fel, hanem nem kis fáradságot vállalva a lovat kantáron vezették egészen hazáig. Ugyanakkor régészeti, nyelvészeti és folklór adatok alapján az is bizonyos, hogy a jóval délebbre lévő őshazában, ahol még a magyarok őseivel együtt éltek az obi-ugor népek ősei, ismerték és tartották a lovat, mint hátasállatot is megülték. Azonban a részben klimatikus változás okozta elválás után, mint azt már a könyv elején is megírtuk, a hantik és manysik ősei elhagyták ezt a délebbre eső, erdős sztyeppei, állattartásra is alkalmas tájat, s egyre északabbra kerültek, ahol már a mocsár és a sűrű erdő uralkodott, és teljes mértékben áttértek az erdőben sokkal alkalmasabb halász-vadász tajgai életmódra, melyet sok helyen rénszarvastartással egészítettek ki. A lótartás tudományát, s vele együtt a lovaglás művészetét lassacskán elfelejtették. A ló hajdani fontos szerepének nyomait csak nagyon nehezen változó hitviláguk és népköltészetük őrizte meg. Ezért ment még száz évvel ezelőtt is minden akadályt legyőzve egy hanti át az Urálon, hogy istenének lovat áldozhasson.

Milyen események voltak azok, amikor a szokásos rénszarvasáldozat már nem volt elég, hanem feltétlenül lóra volt szükség? Például nagy éhínség, hosszan tartó, sikertelen vadászat vagy halászat esetén, mikor egyértelművé vált számukra, hogy az addig készségesen segítő szellemek és istenek valamiért megharagudtak rájuk. Hitük szerint csakis ez lehet az oka annak, hogy az addig jól menő vadászat vagy halászat valamiért nem sikerül. Olyankor folyamodtak lóáldozathoz, amikor a kudarcsorozat már a közösség életét veszélyeztette. Lóáldozatot hoztak akkor is, amikor valakinek az egész további életére kiható esemény történt. Igy pl. leírásokból tudjuk, hogy ha egy ifjú élete első vadászatára indult, az erdő szellemének lóáldozatot mutattak be, hogy az jól megjegyezze magának az illetőt, s élete során mindig segítse a sikeres vadászatban. A hanti hitvilág szerint mind az erdőt, mind a vizet és az egész természetet láthatatlan lények, szellemek népesítik be, akik urai és birtokosai a tájnak, ezért őket megsérteni, megbántani büntetlenül nem lehet. Tiszteletükkel, a róluk való megemlékezéssel viszont elérhetjük, hogy hatékony segítői legyenek életünknek.

Az, hogy a lóáldozat a hantik ősi szokása, abból is látszik, hogy a ma élő magyarok ősei is ismerték. Mint azt a régi forrásokból, krónikákból is megtudhatjuk, a ló különleges tiszteletnek örvendő, kultikus állat volt, amit a magyar előkelőségek is szívesen áldoztak föl, sőt hosszú ideig, már a Kárpát-medencében élve együtt temettek halottaikkal, hogy azoknak a túlvilágon se kelljen ebben a fontos állatban hiányt szenvedniük.

Mára a lóáldozat szokása gyakorlatilag eltűnőfélben van, hiszen egy ló megvásárlásához akkora mennyiségű pénzre lenne szükség, amivel a mai, elég szegényes és szűkös körülmények között élő hantik nem rendelkeznek. Ezért a lovat a mindig kéznél lévő rénszarvas váltotta fel, s vált a hantik leggyakoribb áldozati állatává. Mikor áldoznak rénszarvast? Mindig, minden gazdasági szezon kezdetekor, tehát pl. halászat előtt annak a folyó szellemének, amelyik mellett élnek, hogy

biztosítsa nekik a sikeres halászatot. Majd a halászati szezon befejeztekor, amikor megköszönik az adott istenség segítségét. A vadászati szezon előtt, az erdő szellemének, a vadak gazdájának hoznak áldozatot, hogy sok vadat tereljen a vadászok elé. Végül a vadász-szezon befejeztekor megköszönik azt a sok állatot, amelyet az erdő szellemétől kaptak.

Mint már említettük, a hantik hitvilága szerint istenségek sora népesíti be a földet, azaz az erdőknek, a folyóknak, a mocsaraknak csakúgy, mint az alvilágnak és az égnek számos istene van. Ezeknek a legkedvesebb áldozati ajándék az, amivel ők maguk nem rendelkeznek. Tehát egy folyó szellemének semmiképpen sem halat, az erdő szellemének semmiféleképpen sem vadállatot áldoznak, hanem olyan jellegű ajándékot hoznak, amit ő maga nem tud az erdőben vagy a folyóban megszerezni. Ember által készített, vagy csak rajta keresztül megszerezhető dolog jöhet szóba, mint pl. a pénz vagy az emberi étel, ital vagy akár egy szép színes ruhaanyag és háziállat.

A mi szegény áldozatul kiválasztott rénszarvasunk azóta is ott áll kikötözve a fához, s várja, hogy majd csak foglalkozunk vele is egy keveset, ha már ő ennek a fejezetnek a hőse. Nincs több egy évesnél, aprócska, vékony lábú jószág. Lassacskán összegyűlt a család. A gyerekeket is beöltöztették a felnőttek bundájához hasonló gyönyörű prémkabátokba, s külön csoportba álltak a férfiak és az asszonyok. A férfiak a ház mögött lévő, különleges tiszteletnek örvendő, s a nők által nem megközelíthető területre vezették az állatot. Ez a lakóház mögötti tér a házfaltól a "jimeng agol"-ig, azaz a szent szánig tart, amely ugyancsak a ház mögött, attól úgy 5 méterre található. Ezen a szánon gondosan ládába csomagolva találhatók a család legfontosabb ereklyéi. Először is a család védőszellemének a figurája, amelyik az esetek többségében antropomorf, azaz ember formájú. Fából van kifaragva, szeme, orra és szája van, ez különbözteti meg mellesleg az igen hasonlatos játékbabáktól. A védőszellem figurája több réteg ruhába van öltöztetve, akárcsak az ember, hogy nehogy megfázzon. Mellette sorakoznak az évek során felgyülemlett ajándékai is

(16. kép). Drága prémek, szebbnél szebb ruhaanyagok, pénzérmék, értékesnek tartott csecsebecsék. E figura mellé több hasonló is kerülhet attól függően, hogy hány szellem segíti a családot. A szent szánon álló ládában őrzik az elejtett medvék lenyúzott bőrét is. A medve a hantik hite szerint nem egyszerű vadállat, hanem különleges tiszteletnek örvendő értelmes, gondolkodó lény, szent állat. Ennek az a magyarázata, hogy a medve hitük szerint isten legkisebb gyermeke, akit apja engedett le a földre. Emiatt ősükként is tisztelik, s ha vadászat során elejtik, engesztelő ünnepet, ún. medveünnepet tartanak számára. Az ünnep több napig tart, amelyre összegyűlik a környék apraja-nagyja, majd az ünnep után a medvebőrt a szent szánra rakják. Ennek a bőrnek régen fontos szerepe volt a vitás kérdések eldöntésekor. Ha pl. valaki azt állította, hogy a másik elvett tőle valamit, a gyanúsítottnak a medvebőr előtt kellett megesküdnie, hogy ártatlan. Amennyiben hamisan esküdött, a medve biztosan megbüntette érte, s ha legközelebb az erdőben járt, nem kerülhette el sorsát, szétmarcangolta a medve. A hantik a mai napig a legkomolyabban állítják, hogy ez így igaz, a hamisan esküdők, vagy a medvét csúfoló emberek előbb-utóbb rossz sorsra jutottak. Biztosan nagy szerepet játszott ebben a vakhit és a rossz lelkiismeret, hisz a bizonytalan, bűne miatt rettegő ember sokkal rosszabb vadász, s könnyebb zsákmány egy felbőszült medvének.

A szent szánon a védőszellemek figurái és a medvebőrök mellett gyakran található egy-egy sámándob még akkor is, ha senki sem sámánkodik a családban. Ezt azzal magyarázta nekem Gyima, az idős családfő legkisebb lányának a férje, hogy jó, ha van egy dob a háznál, mert ha arra jár egy sámán, megkérhetik, hogy játsszon rajta a számukra, de akár saját maguk is kézbe vehetik és dobolhatnak rajta, ha az megkönnyebbülést, vigaszt jelent számukra *(17. kép)*.

Tehát a kiválasztott rénszarvasborjút odavezették a férfiak a ház mögötti szent helyre és arccal a ház felé fordulva imába kezdtek. A rénszarvast is úgy állították oda, hogy a házra nézzen. Mi velük szemben, a házfaltól kicsit távolabb állhattunk csak

meg, a nők csoportjához közelebb eső helyen. A rénszarvast tartó pányvát az egymás mellett felsorakozott férfiak mindannyian a kezükbe vették, majd a családfő legkisebb fia, apja szellemi örököse, Joszif hangos imába kezdett, s időnként az égre tekintett. Az ima percekig tartott, majd amikor befejezte, Gyima odament a rénszarvashoz, a balta fokával letaglózta, s miután az állat a földre rogyott, éles késével szíven szúrta. Azelőtt mi soha nem láttunk még ehhez hasonló ceremóniát és rettegtünk tőle, hogy fog az állat vergődni és kiabálni haláltusájában. Szerencsére semmi ilyesmi nem történt, az állat a szakszerű ütés és szúrás nyomán pillanatok alatt elpusztult.

Ezután Gyima visszaállt a többi férfi közé, egymás mellé felsorakoztak, ismét mindegyikük kézbe vette a pányvát és hangos kiáltozásba kezdtek. Ezzel hívták le a földre azt az istenséget, akinek az áldozatot hozták, hogy tekintse meg, helyesen csináltak-e mindent és fogyasszon a neki készített lakomából. Általában úgy tartják, hogy az isten illetve szellem testtelen mivolta miatt megelégszik az étel illatával, a többi részt az embereknek hagyja meg. Egy rövid ideig a levágott, de még látszólag sértetlen állatot a földön fekve hagyták, hogy a megidézett istenségnek, jelen esetben a Tromagán folyó mellett élő hantik védőszellemének legyen ideje lejönni a földre és megszemlélni az áldozatot, másrészt hogy a levágott állat lelkének legyen ideje felszállni az égbe, az istenek birodalmába, ahova szánták. Ezalatt a szertartást vezető Joszif elővett egy üveg italt és az állat feje elé helyezte. Majd ismét mondott pár szót, és sűrű hajlongások, maguk körül való megfordulások közepette lett vége a szertartás első felének. Mi ezt természetesen végig videóztuk és fotóztuk, csak a végén kellett kis szünetet tartanunk, mert minket is megkértek, hogy hajoljunk meg és forduljunk meg magunk körül néhányszor védőszellemük tiszteletére.

Csak ezután fogtak hozzá az állat feldarabolásához, amit hihetetlenül éles, maguk által edzett késeikkel úgy 20 perc alatt el is végeztek. Először a hasát vágták fel, s szedték ki belőle a belső részeket és a gyomorban összegyűlt vért. Ez utóbbit a

négy családnak négy edénybe igazságosan szétöntötték, hogy azután nyersen elfogyasszák. Gondolom, most undorral összeborzad a kedves olvasó, hogy pfuj, micsoda szörnyűség, nyers vért isznak, pedig mindjárt rá fog jönni, hogy nincs igaza. Ezek az emberek az évszázadok során megtanulták, hogy mindent, ami vitaminforrás és erőt adó táplálék, életbemaradásuk érdekében fel kell használni. A vér, mint bizonyára tudják, tele van egy sor fontos vitaminnal és számos értékes tápanyaggal, a kiöntése elképzelhetetlen luxus lenne ezen az élelmiszerben oly szegény területen. Különösen gazdag vitamin-tartalma teszi elengedhetetlenné az északon élő természeti népeknél a vér fogyasztását, mert ezen a zord éghajlaton nem terem meg a gyümölcs és a zöldség, vitamin csak azokban az áfonyafélékben van, melyet ősszel gyűjtenek az asszonyok. Az, hogy nem kapnak skorbutot és más vitaminhiányos betegségeket, többek között a nyers vér fogyasztásának is köszönhető. Mint minden máshoz, természetesen ehhez a szokáshoz is ősi ideológia párosul. Hitük szerint az állat vérének megivásával az állat erejét, ügyességét is megkapják mindazok, akik isznak belőle. Különösen a fiúgyerekekkel, a leendő vadászokkal itatják a vért előszeretettel, de természetesen a lányok is kaphatnak belőle.

Miután szétöntötték az edényekbe a vért, a lábakat választották le a törzsről. Ezután lenyúzták az állat bőrét, amit azonnal ki is terítettek a hóra, hogy átfagyjon, s ezáltal fertőtlenítsék az esetleges élősdiektől. Ezalatt a nők a belsőségek kitisztításához kezdtek hozzá, a gyomrot és a beleket alaposan kipucolták és a többi belső résszel együtt a vér mellé rakták, s ugyancsak nyersen fogyasztották. A férfiak éles késeikkel földarabolták az állatot és a húst ismét négy felé osztották, a négy itt élő családnak. Mindenki kapott egy-egy lábat és minden húsfajtából a neki járó adagot. Azt persze természetesen számon tartják, hogy az áldozati állatnak ki volt a tulajdonosa, mert hiába élnek együtt egy szálláshelyen és a fontosabb munkákat közösen végzik, azért mindenki tökéletesen tisztában van vele, hogy mi az ő családjának, vagy a sajátmagának személyes tulajdona. Mindenki tudja, hogy a közösen legelő rén-

szarvascsordából hány állat az övé, hogy az ő anyaállatai által ellett borjak ugyancsak az ő tulajdonát képezik, s mindenki ráteszi a saját állatára a maga megkülönböztető jelét. Sőt, egy családon belül is számon tartják, hogy a házasságba hány állatot hozott a férj, hányat a feleség, kitől, s hány rénszarvast kaptak a gyerekek. Gondosan számolják, hogy az évek során mennyi állattal gyarapodott egyikük és másikuk állománya. Ez olyan esetekben játszik fontos szerepet, amikor a házaspár között válásra kerül a sor. Ez persze hanti földön jóval ritkább és jóval békésebben, "kulturáltabban" zajlik le, mint más civilizált népeknél.

Miután végeztek az állat feldarabolásával és a nők is befejezték a belek tisztítását, az összes edényt és a húst szépen elrendezve visszateszik a földre, elébe rakják a rénszarvas fejét és az üveg vodkát, majd ismételten felsorakoznak. A ház mögötti téren a férfiak, kicsit távolabb, jobboldalt a nők. Sűrű hajlongások közepette megkérik a már hitük szerint jelen lévő, s egy közeli fáról figyelő szellemet, hogy ereszkedjen le a földre és lásson hozzá az elkészített lakomához. Pár percet várnak, hogy az égi lény jól lakhasson, majd az állat mellé odakészített italból először a férfiak isznak, s utánuk a nők. Ez úgy történik, hogy egyetlen pohár jár körbe, amibe vagy csak belekóstolnak, vagy egyszerre felhajtják az egészet, ki-ki vérmérséklete szerint. A baj csak ott kezdődött, amikor velünk is közölték, hogy igyunk egy keveset, mert különben nem vagyunk részesei a szertartásnak, s a védőszellem nemhogy segítene, de ártani fog nekünk. A nem túl gyakran mosakodó, s a fogmosást nem nagyon kedvelő emberek látványa kicsit elborzasztott minket, s csak azzal vigasztalhattuk magunkat, hogy biztos nem lesz semmi bajunk, hisz a szesz fertőtlenít. Különben is, mint ahogy Joszif elmondta, a szertartás részben értünk is történt. Hírül adta az istennek, hogy messze földről vendégek érkeztek és megkérte a védőszellemet, kísérje figyelemmel sorsunkat, hogy baj nélkül, szerencsésen érjünk vissza hazánkba. Így tehát még égi erősítést is kapva, bízhattunk abban, hogy nem jár komolyabb következménnyel a közös pohárból való vodkázás. Valóban, az egész expedíció alatt nem volt kutyabajunk sem.

A közös italozás után a feleségek megkapták az állat tulajdonosától, Josziftól a számukra kiporciózott hús- és véradagot, amit sietősen haza is vittek *(18. kép)*. Minket az idős családfő és fia, Joszif hívtak meg magukhoz ebédre. A meghívást udvariasan elfogadtuk, s bementünk velük a házba, de akkor kerültünk nagy bajba, amikor mondták, hogy igyunk egy pohárkával a nyers vérből és kóstoljuk meg az ugyancsak nyers belsőségeket. Megsérteni nem akartuk vendéglátóinkat, hisz a legjobb szándék és jóakarat vezérelte őket, ami nekik finom, úgy gondolták, másnak is csak az lehet. Azt azonban tudtuk, hogy ha inni kéne a nyers vérből, nyomban "belehalnánk". Ezért nagyon udvarias mentegetőzésbe és magyarázkodásba kezdtünk, hogy nálunk magyaroknál nyersen inni a vért már rég nem szokás, legfeljebb őseink ismerték több száz évvel ezelőtt, s a magyar emberek ha esznek is vért, ma már azt csak sütve, hagymával és sóval ízesítve fogyasztják. Inkább megvárjuk, amíg megfő a rénszarvashús, abból viszont szívesen eszünk. Nem is sértődtek meg, mert megértették, hogy mások az étkezési szokásaink és hagyományaink. Háziasszonyunk, a mindig valamit dolgozó és az örökké készenlétben álló Rimma, ezt hallva azonnal fogott pár darab húst és feltette főzni. A húslevest persze ne olyannak tessék elképzelni, mint a mi finom, zöldségekkel ízesített aranysárga levesünket, hanem kissé zavaros, sötét színű levest, amit a són kívül jobb esetben még babérlevéllel is ízesítenek. A hús soha nem fő meg omlósra, vagy csak még nem sikerült senkinek azt kivárni, nem tudom, de bizony jó fogakra van szükség a főtt hús megevéséhez is.

Házigazdáinkat persze egyáltalán nem zavarta, hogy mi nem eszünk a nyers finomságokból, ők jóízűen hozzáláttak a lakmározáshoz. Óriási megdöbbenéssel figyeltük, hogy a járni alig tudó, kétéves gyerek ugyanolyan méretű és élességű kést fogott a kezébe, mint a felnőttek és úgy látott hozzá az evéshez. Először szólni akartam, hogy figyeljenek már oda, mit csinál ez a gyerek, de azután rájöttem, hogy látják és természetesnek tartják, hogy a kisfiú egyik kezében a kést tartja, másik, tisztának éppen nem volt mondható kezével belenyúl a közös tálba, vesz

egy vértől csöpögő darabot, majd szájába kapja, s a szájából ki nem véve a belsőséget, az orrától fél centire lenyisszantja. Ezután a maradékot újra bemártja a vérbe, hogy finom legyen, s azt ugyanígy az orra előtt lentről felfelé haladó mozdulattal elvágja.

A későbbiek során azután többször volt szerencsém tapasztalni, hogy a gyereknevelés szabályai náluk teljesen mások, mint nálunk. A gyerekeket nagyon korán és nagyon fiatal korban megtanítják az önálló életre, arra hogyha a szülők nincsenek otthon vagy a közelben, el tudják látni magukat. Ezért már a szemem sem rebbent, amikor azt láttam, hogy a kilencéves gyerek puskát kap a kezébe és az édesapjával elindul vadászni, vagy nyáron édesanyja elküldi halászni, mert az apjának éppen más dolga van. Én jobban csodálkoztam, mint ők, amikor a gyerek egy több, mint tízkilós csukával tért vissza, melyet alig bírt hazáig vonszolni *(19. kép)*. Ennek a gyereknevelésnek az a lényege, hogy a gyerekeket ugyanúgy tisztelik, mint a felnőtteket és egyenrangú partnernek tekintik őket. Többéves expedícióim során soha nem láttam, hogy bárki kezet emelt volna egy gyerekre. Ha már nagyon haragszanak valamiért, akkor a fenyítés egyedüli módja, hogy rákiabálnak a bűnösre. Viszont ezeket a gyerekeket kétéves koruktól kezdve belenevelik a felnőttek világába. A 4-5 éves kisfiúk már kést, nyilat és íjakat kapnak a felnőttektől. A késsel az apróbb faragásokat próbálgatják, a nyíllal és íjjal pedig a pontos célzás művészetét sajátítják el játékos formában. A kislányok kis bőrdarabokat kapnak édesanyjuktól, melyeket maguknak kell kikészíteniük és összevarrniuk. Gyöngyöt is kapnak, a hanti népművészet elengedhetetlen kellékét, amiből maguknak kell láncot fűzni, karperecet készíteni, hogy ne legyen a későbbiekben sem gondjuk a ruhák bonyolult gyöngyhímzésének elkészítésével. A gyerekek tehát szinte észrevétlenül tanulnak bele a felnőttek munkafolyamataiba és 6-7 évesen már komoly segítséget jelentenek a szüleiknek. Ezt a folyamatot töri meg az internátusok rendszere, amivel a hanti gyerekeket kiszakítják a környezetükből. Így nem maguktól illetve a szüleik példáján tanulnak, az életet használ-

va gyakorlatul, hanem az iskolapadban ülve tanítják őket, azaz elméleti úton. A másfajta neveléshez szokott önálló, 7 éves gyerekeknek ez már eleve nagy törés, amit nehéz feldolgozniuk. Megszűnik a felnőtt és gyerek addig természetes egyenrangú kapcsolata, ezt a tanár és a diák alá- fölérendeltségi viszonya váltja fel. Ez természetesen mély nyomot hagy a gyerekek lelkivilágában. A másik súlyos probléma az, hogy ezek a gyerekek az internátusokban, azaz a bentlakásos iskolákban ugyan megtanulnak oroszul, megtanulnak írni, olvasni, számolni és megtanulják az orosz irodalmat, de nem tanulnak meg egy sor, a további életükhöz igen fontos dolgot, pl. hálót készíteni, csapdát állítani, nyomokat olvasni. Így az iskola elvégeztével nem tudnak visszailleszkedni és beleszokni családjuk hagyományos életébe. Hiszen 7 éves koruktól 15-16 éves korukig iskolába járnak, az internátusból csak évente egyszer, jobbik esetben kétszer mehetnek haza a téli és a nyári szünetekre. Ez az otthon töltött idő kevés arra, hogy visszaszokjanak a család mindennapi életébe. Sokan még az anyanyelvüket is szégyellik vagy elfelejtik, s szüleikkel üggyel-bajjal értenek szót. Ezért egyre több hanti családban tapasztalható, hogy három-négy évre beadják ugyan az iskolába a gyerekeket, hiszen tudják, hogy a mai világban az írás, olvasás és orosz nyelvtudás létfontosságú, de az alaptudás megszerzése után hazaviszik őket. Az a véleményük, hogy ezzel a tudással a gyerek már elboldogul a társadalomban, viszont még fogékony, zsenge állapotában visszakerül megszokott, hagyományos környezetébe és nem vész el a saját világa számára sem.

A jóízű falatozással egybekötött beszélgetéssel lassan eltelt az idő, beesteledett, ideje volt elköszönni Josziftól és családjától, összeszedni azóta is náluk lévő holmijainkat és elmenni aludni Iráékhoz, akik, mint már fentebb említettem, meghívtak magukhoz.

A hanti ember és világa

Iráról, az idős családfő legfiatalabb lányáról már többször volt szó. Körülbelül 150 cm magas, tipikus hanti asszony, hosszú fekete hajjal, melyet mindig két copfba befonva visel. A hajfonatokat, akárcsak a többiek, színes szalaggal lazán összeköti egymással, ami a hanti nők többségének egyedüli hajdísze. Csak ez a szalaggal díszített rész látszhat ki az állandóan fejükön lévő kendő alól *(20. kép)*.

Ahogy átmentünk hozzájuk, Ira igazi háziasszonyhoz méltóan, félbehagyott minden munkát és heves tiltakozásunk ellenére megrakta az asztalt mindazzal, ami a házban fellelhető volt. Került oda rénszarvashús, friss kenyér, dobozos sűrített tej, keksz, meg az elmaradhatatlan tea. A magunk szerény módján mi is igyekeztünk hozzájárulni a vacsorához, elővettük a magyar konzerveket, a téliszalámit és az édességeket. Miután mindez az asztalon volt, Ira kiöntötte nekünk a teát, evett gyorsan pár falatot, és a mi szokásainkkal ellentétben nem maradt ülve az asztal mellett, hanem folytatta félbeszakított dolgát.

A nők és a férfiak munkamegosztása igen szigorúan szabályozott. A nők végzik az összes házkörüli teendőt, kezdve a férfiak által vadászott és lenyúzott állatok bőrének kidolgozásától a hús vagy bármilyen más élelmiszer elkészítéséig, de ők fűrészelik apró darabokra, majd hasogatják fel és hordják be a házba a férfiak által kivágott hatalmas fenyőket. A nők feladata a vízhordás is. A vizet a ház melletti forrásból nyerik télen-nyáron egyaránt. Ha az nincs, akkor nyáron a tó vagy patak vizét isszák, télen pedig havat olvasztanak fel. Próbált már önök közül valaki egy nagy lavór havat becipelni a házba és kályhára tenni? Ha nem, el sem tudják képzelni, milyen nehéz és megerőltető feladat ez, melyet a hanti asszonyok naponta négyszer, ötször is megismételnek. A feladatok egy része

állandó, más részük évszakokhoz kötött. Igy pl. a nyírkéregedények készítése, amit már említettem, hogy női munka, a tavaszi időszakra esik, azaz náluk júniusra. Ha nem is olyan nagy mennyiségben, mint régen, még ma is használnak ilyen edényeket, főleg tárolásra, bogyószedésre. A kevés faedényt, kanalat viszont a férfiak faragják. ők faragják az összes fából készült szerszámot, szánokat, síléceket is, főleg nyáron, amikor sem vadászni, sem halászni nem lehet, ami szintén férfimunka. Halászni inkább kora ősszel szoktak, nagy mennyiségű halat raktározva télire, vadászni pedig tél elején kezdenek. Nyári munka a bőrfeldolgozás is. Ez a nők feladata, akik nyáron szinte állandóan a bőrök mellett ülnek, puhítják, rendezgetik azokat, hogy azután hozzáfoghassanak a szebbnél szebb mintájú rénszarvasprém zacskók, bundák, csizmák elkészítéséhez *(21. kép)*. Ehhez semmilyen varrógépet nem használnak, mégis a kész darabok olyan tökéletesek, hogy valóságos népművészeti remekművek. A többi ruhadarabot is a nők készítik. A férfiak gyárilag készült viseletén, az ingeken, nadrágokon kívül mindent otthon készítenek, igaz már gyári anyagból. A nők ügyességét dicsérik a szép női ruhák, amelyek ha-gyományos tunika-fazonúak gyönyörű gyöngyhímzéssel alul és a mandzsetta-részen. Ennyi mindenhez kell értenie egy hanti asszonynak, mégpedig már egész fiatalon, hisz említettem, hogy a lányok igen korán, már 15-16 éves korukban férjhez mennek. Ira is a maga 29 évével már három gyerek anyja, s a legidősebb gyermeke tízéves a legfiatalabb pedig három.

Vacsora után Ira gondosan elkészítette nemcsak a családja, de a mi fekhelyünket is. Több réteg rénszarvasprémet terített le a dobogó-szerű részen, a kályhához közelebbi, tehát a bejárattól jobbra eső sarokban a számunkra. Ott eddig a család holmijait tartották. Hárman aludtunk náluk, Iván Kecsemov, Winter Erzsi és én, mindannyian kaptunk két-két prémet a hálózsákunk alá.

Már az alváshoz készülődtünk, amikor a szomszédos házból Kirill Pokocsev, a legidősebb Szopocsin-lány férje bekukkantott és áthívta házigazdánkat, Dmitrij Kecsimovot. Egy darabig

türelmesen vártunk rá, de miután sok idő elteltével sem jött vissza, úgy döntöttünk, nélküle térünk nyugovóra. Átöltözésről szó sem lehetett, egyrészt az egyetlen közös helyiség, másrészt a hideg miatt, ezért úgy, ahogy voltunk, vastag ruháinkban bújtunk be a hálózsákokba. Ez, mint az éjszaka folyamán kiderült, nagyon bölcs dolog volt, mert mihelyt Ira abbahagyta a tüzelést, a ház fokozatosan lehűlt, s nemsokára dermesztő hideg lett. Nem sokkal lehetett nulla fok felett a hőmérséklet bent a házban. A kényelmes, meleg fekhely ellenére sokáig nem jött álom a szememre. Hatalmas volt a csönd, elárasztott az ember kicsinységének, s a tajga végtelenségének érzése, amelybe két magyar elérhetetlenül távol be van zárva. Ugyanakkor éreztem azt, hogy nem vagyunk egyedül, hisz egy család, egy közösség befogadott minket, ha csak egy kis időre is, annak részévé váltunk. Ábrándozásaimat a szomszéd faházból behallatszó nevetés szakította félbe. Ott gyűltek össze a szálláshely férfitagjai, hogy akárcsak más napokon, a nehéz, fáradságos munka után lazítsanak, beszélgessenek egy keveset. Egy idő után először csak halk, majd egyre erősödő dobszót hallottam. Valaki sámánkodik a szomszédban. Legszívesebben kiugrottam volna a hálózsákból, már amennyire abból ugrani lehet és rohantam volna át Kirillékhez, megnézni, meghallgatni azt, amire már évek óta vágytam, s ami ideutazásom egyik legfontosabb célja volt. De tudtam, hogy egy sámánszertartásra csak úgy nem sétálhat be az ember, kiváltképp ha idegen és ráadásul nő, s meg sem hívják rá. Ezért vérző szívvel bár, de a helyemen maradtam. Iván biztosan ráérzett, hogy mi játszódhat most le bennem, mert halkan odasúgta a fülembe, hogy ne keseredjek el, egyszerre nem sikerülhet minden, s később majd biztosan sok sámánszertartást láthatok még. Míg én lassan megnyugszom és elalszom, elmesélem, hogyan is jött létre, és mi az a sámánizmus.

Ezen a hatalmas, kietlen és zord vidéken az emberek csak úgy maradhatnak életben, ha összetartanak, segítik egymást és erős a hitük abban, hogy nemcsak ők küzdenek a fennmaradásért, hanem az istenek és a szellemek is támogatják,

vezérlik az életüket. Hogy megtudják ezt, és kiderítsék az égi hatalmak akaratát, ezért szokott oly gyakran a sötétség beálltakor megszólalni a sámándob. Segítségével az emberek kapcsolatot teremtenek isteneikkel és szellemeikkel. Erre a kapcsolatteremtésre nem minden ember képes, hanem csak a szellemek által kiválasztottak, a sámánok. Ők képesek csak megtudni az égi hatalmak akaratát, eljuttatni hozzájuk az emberek kéréseit, tehát mintegy összekötők az ég és a föld között. Szerepükről, csodálatos tetteikről a későbbiekben még sok szó lesz.

Gyima csak valamikor hajnalban jött haza, s alig aludt el, felesége, Ira már talpon volt. Első dolga volt, hogy begyújtson a kályhába, hisz a házban már olyan hideg volt, hogy sapkát és sálat húztam, s minden magamra vehetőt felvettem, mégsem volt melegem. Nem is csoda, hisz mint később megtudtuk, odakint hajnalra –30 fok lett. Míg mi aludni próbáltunk, Ira havat hozott, felolvasztotta, majd feltett egy nagy adag rénszarvashúst főni, teát készített, megterített a reggelihez, s csak ezután látott hozzá magát rendbe tenni. Szemem sarkából észrevétlenül lestem őt, mit jelent egy hanti nőnek a reggeli toalett elkészítése. Először is arcot mosott, majd kifésülte szép hosszú haját és copfba összefonta, szalaggal megkötötte, felvette a rajta lévő ruhára a másik ugyanolyant, s ezzel kész is volt. Csak ezután szólt nekünk, hogy kész a reggeli, ideje felkelni. Az öltözködéssel és mosakodással mi is igen hamar elkészültünk, hisz ahogy a hálózsákból kibújtunk, abban a ruhában maradtunk, mosakodni pedig a friss havat használtuk. Prémjeinket és hálózsákjainkat, ahogy a házigazdáktól láttuk, feltekertük és a ház falához támasztottuk, ezzel át is alakult a szoba hálóból nappalivá.

Amikor kimentünk a házból, arcunkat szinte csípte a fagyos le-vegő, de csodálatosan sütött a nap. A hó a napsütésben olyan erősen csillogott, szikrázott, hogy hunyorognunk kellett, s amikor odamentünk az egyik fára felakasztott hőmérőhöz, nem akartunk hinni a szemünknek, hogy március 20-án délelőtt 10 órakor –27 fok van.

Hiába mondtuk, hogy mi nem szoktunk reggelire sokat enni, frissen főtt rénszarvashúslevest és rengeteg húst kaptunk. Az evés az elengedhetetlen teázással zárult. Egy kiadós és hosszan tartó teázás után a férfiak útra keltek a rénszarvasokat átterelni a hóval vastagon borított téli szálláshelyről a tőlünk kb. 20-25 km-re lévő, szabadabb, nyitott téren álló, s ezáltal hóval alig fedett tavaszi szálláshelyre. Erre azért volt szükség, mert a vemhes anyaállatok elleni készültek, s a kisborjak még nem elég erősek, ügyesek ahhoz, hogy a vastag hótakaró alól élelmet kaparjanak ki maguknak. Ezért a férfiak motoros szánokra ültek, s mint a karámba való beterelésekor, most is hosszú, dárda szerű rúdjaikkal elkezdték terelni az állatokat a szálláshelyen át az új lakhely felé. Előtte azonban a lelkünkre kötötték, hogy amikor megpillantjuk az első állatokat a házak előtt, nehogy kimenjünk és fényképezni kezdjük őket, mert az állatok nagyon ijedősek, s mihelyt idegen szagot éreznek, azonnal visz-szafordulnak, s bemenekülnek az erdőbe. Ezt mi megígértük, s be is tartottuk, ezért nincs egyetlen felvételünk sem a csordáról.

Mi az, hogy egyik szálláshelyről a másikra terelik a csordát, hát nem mindig ugyanott élnek? – kérdezik most sokan. Bizony nem. Azok, akik rénszarvast tartanak nagy mennyiségben, tehát több száz fős csordát, kénytelenek alkalmazkodni az állatok igényeihez. Ha egyik helyen elfogy a táplálékul szolgáló zuzmó, tovább mennek, azaz állandóan vándorolnak, idegen szóval nomadizálnak. Azonban nem úgy, mint azt sokan hiszik, hogy a régi helyre sohasem térnek vissza. A mi keleti-hanti családunknak öt szálláshelye van. Egy tavaszi, egy nyári, két őszi és egy téli. A tavaszi szálláshely egy széljárta, erdőtől távoli terület, a kisborjak fogadására alkalmas hely, ahova a család elutazásunk után pár nappal maga is átköltözött, csak nem akartak miattunk csomagolni, rámolni, mert akkor nem lett volna idejük velünk foglalkozni. Ezen a szálláshelyen maradnak március végétől június elejéig. Ezután átköltöznek a nyári szálláshelyre, ami a folyóhoz közel található. Itt jobban jár a szél, nem csípik az állatokat annyira a szúnyogok, s a napi halszükségletet is könnyebben ki tudják halászni a férfiak. Halászatuk az ún. rekesztő

halászat: elrekesztik a folyót, patakot teljes szélességében, karókat szúrnak a mederbe, szorosan egymás mellé, hogy a hal ne tudjon rajta átbújni, s csak egy helyen hagyják szabadon, ahova pedig varsát, halfogó csapdát, hanti nevén „pon"-t állítanak. Június, július hónapokban csak a család szükségleteinek megfelelő mennyiséget halásszák, augusztus vége felé azonban, mielőtt a halak bevermelnék magukat télire, megkezdik tömeges halászatukat. Ennek egy részével téli szükségleteiket biztosítják, a többit eladják, s más élelmiszert vásárolnak maguknak. Július végén elhagyják a nyári szálláshelyet, az őszire költöznek, ami még mindig a vízparthoz közel van. Itt az állatok ismét friss élelemhez jutnak. Az őszi szálláshely a bogyótermő területek közelében van, mert ha érik az áfonya, akkor az asszonyok nyírkéreg puttonyaikba összegyűjtenek belőle annyit, ami egész télire elég a családnak. Sőt gyakran még eladásra is jut az ízletes, vitaminokban gazdag gyümölcsből. Innen októberben költöznek át a téli szálláshelyre, ami már az erdő közepén áll, olyan helyen, ahonnan a vadászok könnyen eljuthatnak a vadállatok vonulási helyéhez, s a vastag, erős hó beálltával megkezdhetik a vadászatot.

A délebbre élő keleti-hantik, akiknek a lakóhelye már a tajgaövezetbe esik, nem tartanak rénszarvast. Ennek fő oka, hogy itt jóval kevesebb a rénszarvasok táplálékául szolgáló zuzmó, viszont annál több a rájuk leselkedő vadállat. Ezért az itt élő hanti családok szálláshelyeiket nem változtatják, hanem évszázadokon keresztül egy helyen laknak *(22. kép)*. A birtokukban lévő terület pontos határait kiválóan tudják, s ezen belül halásznak és vadásznak. A vadászatról, annak módjáról és a zsákmányul ejtett állatokról még sok szó lesz, inkább térjünk most vissza barátainkhoz, a Szopocsin családhoz.

Iván Szopocsin, a sámán

Délelőtt, amíg a férfiak a rénszarvasok áthajtásával foglalkoztak, mi átmentünk a családfő, Iván Szopocsin házába, ahol az idős emberen kívül csak gyerekek és nők tartózkodtak. Eljött a legalkalmasabb pillanat a meghitt beszélgetésre. Tamara Szidorovna Tevlina, aki csak miattunk jött el hazulról, hogy segítsen nekünk, már készen volt. Amúgy is a családfő házában szállt meg, s amíg mi át nem mentünk, a nőknek segédkezett a házimunkában.

Az igen öreg, de szellemileg még teljesen friss Iván Szopocsin már túl volt a reggelin és a tipikus hanti pózban találtuk. Félig fekvő, félig ülő testhelyzetben bagót rágott, hátát a rénszarvasprémeknek támasztotta. Amikor beléptünk, arckifejezése mit sem változott, de okos szemeivel minden lépésünket követte. Megkérdeztem ráér-e és mesélne-e nekünk magáról, az életéről. Az idős ember, akit az utóbbi években más kutatók is megkerestek, már hozzá volt szokva az effajta kérésekhez, készségesen állt a rendelkezésünkre. Erzsi mindenféle szögből fényképezte, amit az öreg méltósággal tűrt, de ez magatartását egy percre sem befolyásolta. Továbbra is a bagóját rágta, s szemeivel a tűzbe nézett. Talán a hatalmas tűz-anya véleményére volt kíváncsi, szóba állhat-e velünk, vagy csak beszélgettek egymással? – ki tudja. Először a tűzről és a többi hanti istenségről kérdeztem a mindent tudó idős férfit, aki halkan mesélni kezdett.

Az előző napi tűzáldozat kapcsán már találkoztunk „Tyoresz naj"-nak vagy „Tyoresz náj imi"-nek, a tűz hatalmas istennőjének a nevével. Az ő gyermekei a hanti házakban lobogó, otthonaikat melegítő tűzlángocskák. Ha jól bánnak vele, tisztelik és megemlékeznek róla, segíti az embereket, ha viszont megharagítják, sok bajt tud okozni. A hantik hite szerint a tűz, a

madarakhoz vagy az állatokhoz hasonlóan, beszélni tud, és vannak emberek, akik meg is értik, mit mond. Ilyen ember Iván Szopocsin is, aki elmondta, hogy sokszor kért már tanácsot a tűztől, s az megmondta neki előre az eseményeket, hogy a közeljövőben kivel, mi történik. A tűz pattogása, sistergése maga a tűz hangja, amit mindenki hall, de kevesen értenek. A tűz kapcsán elmesélek egy érdekes történetet arról, hogyan idomul a régi, több ezer éves hitvilág a mai, modern körülményekhez. A tűzről beszélgetve egyik alkalommal Joszif, az öreg legfiatalabb fia megpróbálta nekem elmagyarázni, hogy miért is tartják ők akkora istenségnek a tüzet, miért hisznek hatalmas erejében. Mondta, hogy én, aki már sok helyen jártam, biztosan ültem már repülőgépen, helikopteren és autóban. Mégis, mit gondolok, mi hajtja, mi emeli a magasba ezeket a hatalmas gépeket? Hát természetesen a tűz. Attól, hogy mi nem hiszünk benne, a tűz továbbra is a legerősebb istenek egyike, s ha megharagítjuk, akkor szoktak gépeinkkel a balesetek történni. Ő okozza a háborúkat, tűzvészeket is a hitetlenek megbüntetésére. Leonyid Szopocsin, a család közeli rokona szerint, aki maga is gyakorló sámán, "Tyoresz naj imi" szálláshelye a tenger mélyén található. Ott él és csak ritkán jön elő onnan. Kedvenc színe a piros, ezért, amikor az egyik expedícióm alkalmával piros színű anyagot hoztam ajándékba Iván Szopocsinnak, az idős családfőnek, rögtön levágott belőle egy darabot és rövid ima után a tűzbe dobta. Soha nem lehet elégszer arra kérni az istennőt, hogy őrizze meg a családi tűzhely melegét, a család boldogságát.

A tűzistennő iránti tisztelet általánosan elterjedt jelenség a hantik között. 1993 nyarán, amikor már sokadszor jártam ezen a földön, többekkel együtt engem is meghívtak egy folklórfesztiválra. Ennek keretében az egyik kis hanti faluban, Russzkinszkijében összegyűjtötték az összes sámánt és megkérték őket, tartsanak egy igazi tömeges rénszarvasáldozatot. Imádkozzanak a hantik és a többi finnugor nép boldogulásáért. A szertartás végén tüzet gyújtottak és először a férfiak, majd az asszonyok hangos felkiáltások kíséretében

pénzt, piros színű kendőket, anyagokat dobáltak a tűzbe. Csak csodálni tudtuk, hogy az amúgy szűkös anyagi körülmények között élő hantik minden gondolkozás nélkül jelentős pénzösszegeket dobtak a tűzbe, annak reményében, hogy az istennő cserében boldogabb élettel jutalmazza meg őket.

Mindezekből valószínűnek látszik, hogy az ugoroknak a tűz lehetett az egyik legelső istenük, s fontos szerepet játszott azok között a megszámolhatatlan istenségek között, amelyekről a továbbiakban részletesebben is beszélni fogunk. Hogy ez mennyire így lehetett, egy meserészlettel is szeretném érzékeltetni. Egyszer egy férfi a feleségével vadászni indult a tajgába. Rájuk esteledett, kénytelenek voltak a tajgában éjszakázni. Tüzet gyújtottak és lefeküdtek aludni. Reggel, amikor felkeltek, véletlenül a férfi kezére hullott egy darab parázs és megégette. Ezen a férfi nagyon megharagudott és baltájával nekiesett a tűznek, szétverte azt. A felesége hiába óvta, intette, hogy ne tegye, a férj nem hallgatott rá. Továbbmentek, estére újra megálltak lepihenni, de hiába próbálkoztak, nem sikerült meggyújtaniuk a tüzet. Amikor nagy nehezen egy kis lángocskát sikerült meggyújtaniuk, az elmondta, hogy azért csak ekkora és nem nagyobb, mert a férfi súlyosan megsebesítette. Ahhoz, hogy megerősödjön, adják neki oda a lányukat, de ne féljenek, nem fog neki semmi fájni. Akkor fogták a gyermeket, beletették a tűzbe, aki nevetett egyet, majd eltűnt.

A mese nemcsak a tűz istenének hatalmas erejébe vetett hitet bizonyítja, hanem egy igen archaikus szertartás nyomait is megőrizte számunkra, az emberáldozat szokását.

Megkértem az idős férfit, hogy meséljen még a többi istenről is. Halk, monoton hangon tovább folytatta. A másik igen erős és nagy tiszteletnek örvendő istenségük az Obfői öreg, a halak ura volt. Ennek a hiedelmük szerint az Ob folyóban élő istenségnek a segítségétől függ, hogy milyen lesz a halfogás, s melyik halásznak jut belőle. Magam is tapasztaltam, hogy ebben mind a mai napig erősen hisznek. 1992 nyarán, amikor két kutatótársnőmmel, Lázár Katalin népzenekutatóval és Csepregi Márta nyelvésszel tértem vissza ehhez a számomra

már jól ismert családhoz, Iván Szopocsin már nagyon beteg és gyenge volt, szellemileg viszont még teljesen friss. Tudta, hogy ha ő nem tud nekem segíteni, válaszolni a hantik hiedelmeivel, sámánizmusával kapcsolatos kérdéseimre, kiutazásom csaknem hiábavaló lesz. Ezért megkérte a szomszéd folyócska mellett élő Leonyid Szopocsint, hogy jöjjön át hozzánk, és válaszoljon a kérdéseinkre. Körülbelül 10 napon át tartózkodott velünk a szomszéd szálláshely félig hanti, félig nyenyec származású sámánja, a már többször idézett Leonyid Szopocsin. Az 1954-ben született, viszonylag fiatal, de sokkal idősebbnek látszó férfi nem beszélt azelőtt idegeneknek a tudományáról, 1992-ben is kizárólag az öreg sámán kérésére jött át hozzánk. Nagyapja és az idős sámán testvérek voltak, tehát a tiszteleten túl a rokoni szálak is arra kötelezték Leonyidot, hogy teljesítse az idős férfi kérését. Emiatt ültünk azután együtt egy szép verőfényes nyári napon Leonyiddal a szúnyogoktól hemzsegő udvaron, s faggattuk tudományáról, kértük, meséljen nekünk valamit. Hosszas unszolásra elénekelt nekünk szép zengő hangján egy hosszú, legalább 20 perces éneket az Obfői öreg tetteiről, majd le is fordította azt oroszra, hogy mind-annyian értsük. Jó egy óra elteltével közölte, hogy most itt hagy bennünket, mert megígérte Gyimának, hogy elmegy vele halászni. Fogták a hátizsákjaikat, felcsatolták elmaradhatatlan, késekkel teli övüket, előre engedték a kutyát és elindultak. Körülbelül 3 óra elteltével jöttek vissza, s már messziről láttuk, hogy valami nehezet vonszolnak. Hatalmas, legalább 14 kg-os csuka került elő az egyik hátizsákból és 4-5 kisebb a másikból. Ritkán adódik ilyen rövid idő alatt ilyen jó fogás. Már a vacsoránál ültünk és ettük a finom falatokat, a férfiak még mindig nem tudtak betelni az örömtől, újra és újra elmesélték a horgászás összes apró részletét és bizonygatták, mindez az Obfői öregnek köszönhető. Akkora ereje és hatalma van, hogy elég volt csak az, hogy énekeljenek, megemlékezzenek róla, máris meghálálta, és ezt a rengeteg halat küldte cserében.

Mi viszont, akkor 1991 tavaszán, amikor ez a történet játszódik, bizony elég kevés halat láttunk. Ennek fő oka, hogy télen

eleve kevesebb halat lehet fogni, s a csaknem egy méteresre fagyott jégpáncélt a folyókon vagy tavakon feltörni nem is olyan egyszerű feladat. A patak, a benne hagyott varsákkal a nyári szálláshely közelében, a téli szálláshelytől jó messzire, több, mint 20 km-re található. Ezért, amikor hetente egyszer elmennek ellenőrizni azokat, motoros szánra ülnek, hogy ne kelljen olyan sokat gyalogolniuk. Először is meg kell keresni a varsa helyét a vastag hótakaró alatt. Ebben a mederbe szúrt karók segítenek, amelyek, ha nem is nagyon, de pár centire kilátszanak a hóréteg alól *(23. kép)*. Utána az ásás hosszan tartó, fáradtságos munkája következik. Sok időt és energiát igénybe vesz, míg a kb. 150 cm vastag hóréteget eltakarítják, és elérik a patak befagyott felszínét. Ezután csákányokat, baltákat fognak, s nekilátnak egy egy méter szélességű és két méter hosszú léket vágni, hogy a varsa kiemelhető legyen. A kemény munkában kimelegedtek, nem úgy, mint Winter Erzsi, aki ez alkalommal jelen volt a varsakivételkor és "csak" a gépét kattogtatta. Több órás megfeszített munka után sikerült kiemelniük a vízből a varsát, amiben csak pár szerencsétlen, összefagyott keszeget találtak. Ezután a halakat kiszedték, hátizsákba rakták, majd a varsát visszahelyezték a patakba, hogy pár nap után ugyanezt a műveletet újra megismételjék.

Ezalatt én – szokásomhoz híven – jegyzetfüzetemmel, magnómmal, videómmal és fényképezőgépemmel felpakolva átmasíroztam az öreghez és folytattuk végeláthatatlannak tűnő beszélgetésünket. Az elején még kicsit aggódtam, nem fárasztom-e ki az idős embert, de azután rájöttem, hogy neki legalább ugyanolyan jól esik mesélni a régi dolgokról, mint nekem hallgatni azokat. Ezek a beszélgetések nagyon közel hoztak minket egymáshoz, megszerettem ezt a rezzenéstelen arcú, de beszédes szemű, hihetetlen nagy tudású embert, aki lassacskán megnyílt előttem, s levetkőzve zárkózottságát és bizalmatlanságát egy sor olyan dolgot mesélt el, amit előtte másoknak sohasem.

Annyi sorstársához hasonlóan ő is nagyon fiatalon, 10 éves kora körül árván maradt. Ez a hantik között még ma is gyakori

jelenség, az ő idejében még inkább elterjedt volt. A szülőket vagy betegség, vagy vadászbaleset vitte el, s a már 10-12 éves, önállóan vadászni tudó gyerekek nem haltak éhen a tajgában, hanem kisebb-nagyobb felnőtt segítséggel el tudták magukat látni önállóan is. Így járt Iván Szopocsin is, aki szülei halála után a nagybátyja családjába került. A rokon férfi számára viszont terhes volt még egy szájat etetni és eltartani, ezért nagyon hamar magára hagyta a kisfiút. Elmesélte, hogy már akkor is nagy szerencséje volt, mert annyi halat sikerült fognia és annyi állatot ejtett el, hogy a hébe-hóba látogatóba jövő nagybácsi alig akart hinni a szemének. A gyerek ügyesen kunyhót épített magának, varsát font, csapdákat állított és nagyon jól boldogult egyedül is. Ennek természetesen híre ment a környéken és a babonás hantik ebben egyértelműen annak a jelét látták, hogy a gyerek különleges adottságokkal, rendelkezik, nagy tettekre lesz majd képes felnőtt korában.

Az első arra utaló jelek, hogy nem egyszerű halandóként, hanem a szellemek kiválasztottjaként, sámánként fogja leélni az életét, 16 éves korában jelentkeztek. Egyik este, már mint tapasztalt önálló vadász, vidravadászatra indult. A vidrafogás nehéz, fáradságos feladat, mert a rendkívül ügyes víziállatot megfogni olykor órákig is eltart. Ezért nem egyedül, hanem bátyjával ment vadászni. Már sötét este volt, amikor elindultak és ő valamiért lemaradt a testvére mögött. Ekkor furcsa dolgokat tapasztalt. Először is valamilyen láthatatlan erő megállította őt, meg sem tudott mozdulni, mintha a földhöz szögezték volna. Ennek az erőnek a nyomását fölülről, az égből érezte, s valamilyen belső kényszer hatására a Holdra kellett néznie. A Hold magasan felette járt, csodálatos ezüstös fénnyel árasztotta el a tájat, s Iván olyan varázslatosnak érezte, hogy nem tudta levenni róla a szemét. Nem tudja, meddig állhatott így, amikor a furcsa jelenségek sora folytatódott. Egyszercsak az erdőben egy nagy fényességet pillantott meg, ami nem egyhelyben állt, hanem mozgott. Hol a fák ágai fölött, hol embermagasságban jelent meg, távolodva vagy közeledve a fiatal Iván Szopocsin felé. Nem sokkal később a fényhez hang is párosult,

ami a fényesség helyzetétől függően hol erősödött, hol pedig halkult. Olyan fantasztikusan mély benyomást gyakorolt rá ez a jelenség, hogy a mai napig minden kis apró részletre tökéletesen emlékszik. Ez a hang adta tudtára, hogy a szellemek, az égi erők őt választották ki arra, hogy közvetítő legyen az emberek és az istenek között, tehát sámán, hantiul "tyerteng ko", azaz imádkozó ember. A hang azt is elmondta neki, hogyan veheti fel a kapcsolatot a természetfölötti erőkkel, milyen szavak elmondása, milyen énekek eléneklése segítségével fordulhat hozzájuk. A hang az összes alapvető dolgot elmagyarázta neki, hogy mit kell tennie, ha betegséget gyógyít, ha elveszett dolgot akar megkeresni, ha jósolni szándékozik. Hogy meddig tarthatott ez a furcsa látomás, azt akkor sem érzékelte, és ma sem tudja megmondani. Percek, vagy órák telhettek el így teljes mozdulatlanságba dermedve. Egy idő után a testvére azonban észrevette az öccse távollétét, megsokallta a várakozást, s attól való félelmében, hogy a fiatal fiúval valami baj történt, sietett hozzá vissza. Ebben a pillanatban eltűnt a csodálatos fény, megszűnt a hang, s a fiú lassan ráeszmélt, hol is van, mi történt vele. Egész életén keresztül sajnálta, hogy akkor a testvére megjelent, mert a jelenség soha többé nem ismétlődött meg, s ezzel véleménye szerint az "oktatása" félbeszakadt, nem fejeződött be, s emiatt nem válhatott belőle még erősebb, még többet tudó sámán. Bár családja és a keleti-hantik állítása szerint így is a környék leghatalmasabb sámánja volt.

Az erdei jelenet után nála is elkezdődött az ún. betegeskedés korszaka, amiről minden sámán hasonló módon számol be. Ez azt jelenti, hogy akárcsak a többi sámán-jelöltnek, neki is hosszú éveken át látomásai, hallucinációi voltak, amelyek ébren és álmában egyaránt gyötörték. Ezeken keresztül kapta meg azokat a részleteket, minden apróságra kiterjedő információkat, amelyekkel azután már valóban elkezdhetett sámánkodni. Megtudta, hogy hány és milyen alakokban megjelenő segítőszellemei lesznek, hogyan hívhatja őket segítségül, ha valamilyen fontos feladattal nélkülük nem boldogul, pl. ha hal alakjában kell eljutnia valahová, vagy madár képében felrepül-

nie az égbe, s a testét elhagyó lelke egyedül nem képes ezeknek a feladatoknak az elvégzésére. A betegeskedés, ami valóban sok kínlódással, gyötrődéssel járt, hisz sohasem tudhatta, mikor tör ki rajta egy újabb roham, elmondása szerint 7 évig tartott. Amikor megszűntek ezek a hallucinációk és látomások, tudta, hogy befejeződött sámánná válásának a korszaka, teljes fegyverzetében az emberek közé léphet, és elkezdheti az istenek által rárótt feladat teljesítését, népe gyógyítását, kéréseik továbbítását az ég urainak, ügyes-bajos dolgaik intézését.

Olyan sokat emlegettük ezt a szót, hogy sámán, sámánkodás, mit is jelent ez tulajdonképpen? A sámán szó tunguz eredetű, ennek a kis szibériai népnek a sámánizmusát, sámánjait kutatták és írták le először az utazók a múlt században, s innen terjedt el azután a szakirodalomban. Ma már az összes hasonló varázsló, ég és föld között közlekedni tudó ember, bármely más nép gyermeke is, a szak-irodalomban ezt a nevet viseli. A hantik a maguk sámánját varázslónak, "sepan"-nak, "csepan"-nak, vagy imádkozó embernek "tyerteng ko"-nak hívják.

A sámánok – ellentétben a többi halandóval – különleges képességeik folytán képesek mind a három világban egyformán közlekedni, tehát az alvilágban, a földön és az égben egyaránt. Elmondásuk alapján lelkük ki tud lépni a testükből és el tudja juttatni a természetfeletti erőkhöz az emberek kéréseit. Ebből az adottságukból következik az összes funkciójuk, amit a földön betöltenek. Különösebb tudományos magyarázkodásba nem szeretnék belefogni, ezért csak nagyon röviden megemlítem, hogy a hanti sámánoknak három alapvető feladatköre van. A gyógyítás, a jóslás és a szertartások irányítása. Ez utóbbi kiegészül a szent helyek és az ott lévő dolgok őrzésével, egy-egy szertartás előtt az istenek akaratának kiderítésével. Mint mondtuk, mindezt annak az adottságuknak a segítségével tudják ellátni, hogy a lelkük képes kilépni a testükből. Gyógyításkor igen ritkán használnak valódi gyógynövényeket, vagy végeznek ténylegesen használó eljárást. Gyógyításuk lényege abban a hitükben rejlik, hogy az ember azért betegszik meg, mert a lelkét

valamelyik szellem haragjában elrabolta. A sámán feladata kideríteni, hogy ki volt az, s mit kér a beteg lelkéért cserébe. Minél súlyosabban beteg valaki, annál na-gyobb áldozati ajándékra van szükség, ami az esetek többségében rénszarvas. A sámán közli a betegséget okozó szellem kívánságát a beteggel és hozzátartozóival, akik megígérik az áldozati ajándékot. A régi irodalomból viszont azt is tudjuk, hogy a hantik elég ravaszul jártak el, mert ha például a sámánon keresztül egy drága állatot kért a bajt okozó istenség, mindaddig nem kapta meg, amíg a betegen a gyógyulás első jelei nem mutatkoztak. Amikor azonban a beteg a gyógyulás útjára lépett, a megígért áldozati ajándékot feltétlenül meghozták. Ha halálán volt valaki, akkor is a sámánhoz fordultak a hozzátartozók, derítse ki az alvilág urától, hogy a beteg életének a fonala lejárt-e, vagy még visszakapható. Ilyenkor a sámán lemegy az alvilágba és megkérdezi az alvilág urától a "Kórfejedelemtől", hanti nevén "Kiny iki"-től, hogy az illető lelke visszavihető-e a földre. Alvilági utazása fantasztikus, hihetetlen történetét a fiatal Leonyid Szopocsin sámán mesélte el. Egy betege miatt kellett lemennie az alvilágba. Ez a föld alatt található, s egy nagy lyukon át lehet oda bejutni. Lelkének először egy folyón kellett átjutnia, amit csónakkal tett meg, majd egy hatalmas rengetegen, ahol tüskés ágak szaggatták, tépték a lelkét. ő persze minden karcolást, minden szúrást ugyanúgy érzett, mintha a teste is jelen lenne. Ezután az újabb akadály egy hatalmas tűztenger volt, s csak amikor ezen is átvergődött, kerülhetett "Kiny iki" színe elé. Nem hiszem, hogy Leonyid olvasta volna, vagy akárcsak látta volna a Bibliát, még kevésbé valószínű, hogy ismerné Dante "Isteni színjátékát", mégis elmondása kísértetiesen hasonlít ezek alvilági leírásaihoz. Miért? Erre rengeteg magyarázatot találtak már tudósok, egyházi emberek egyaránt, de legjobb, ha maga a kedves olvasó is elgondolkozik rajta. Én ugyanis nem merek vállalkozni arra, hogy bármilyen magyarázattal is szolgáljak. Csak ámulok ezen a hihetetlen egybeesésen, s mindig az a szólás jár a fejemben, hogy lám, kicsi a világ.

A sámánok másik feladata a jóslás, sorsok, vadász-szerencse előre megmondása, amit megint csak lelkük különleges

adottságai segítségével oldanak meg. Ugyancsak Leonyid mesélte, hogy a sámánok lelke térben és időben egyaránt tud utazni, tehát vissza a múltba, előre a jövőbe, s más tájak, más emberek közé is. Ezért tudja megmondani a sámán, hogy hol hagyta el valaki pár napja valamilyen tulajdonát, érdemes-e elmenni vadászni, vagy jobb várni egy pár napot, elindulhat-e valaki hosszabb útra vagy sem. Azt viszont már az öreg Szopocsin mesélte, hogy ezt a képességét a sámán saját maga és családja boldogulása érdekében nem használhatja fel, nem jósolhatja meg saját gyermekei, felesége jövőjét, mert akkor a szellemek megharagszanak rá, elfordulnak tőle, s többé nem sámánkodhat. Régi tudósítások is beszámolnak arról, hogy a sámánok több száz kilométerrel odébb elvesztett tárgyak pontos helyét meg tudták mondani. Ha az illető követte a sámán utasításait és visszament a megadott helyre, valóban megtalálta a napokkal előbb ott felejtett darabját. A sámán azt is meg tudta mondani, hogy mi történik tőlük távol, esetleg több száz kilométerre. Ezt a tudásukat kihasználva kérdeztem meg 1993 nyarán, amikor az idős sámán már nem élt, Leonyidtól, hogy mi van nálam otthon, rendben van-e a családom és kilencéves kislányom. Leült, becsukta a szemét, és néhány percig mozdulatlanul ült, mintha valóban csak testben lenne jelen. Pár perc elteltével kinyitotta a szemét és elmondta, hogy a három lelke közül az, amelyik térben képes repülni, egy több országhatáron túli városban járt, ami egy nagy folyó mellett fekszik, egyik részén hegyek, másik részén sík vidék van, s a hegyes-dombos rész felől melegebbet érzett, oda repült, s abban a házban állt meg, ahol a legmelegebb volt a kisugárzás. A kislányomat az édesapjával épp otthon találta, amint az egyik szobából a másikba vittek át valamit. Mind a ketten egészségesek. Nem tudhatta, hogy én ez idő tájt Prágában éltem és onnan jártam expedíciókba, ha tehát Budapestről a többiektől, akik már meghívásunkra egyszer jártak ott, hallhatott is valamit, Prágáról semmi esetre sem. Mégis tökéletesen leírta a tájat, s hogy hol lakik a családom. Meg is nyugodtam, hogy akkor minden rendben, nyugodtan folytathatom az expedíciót. Ne csodálkozzon

viselkedésemen a kedves olvasó. Nem tagadom és nem szégyellem, hogy ott, oly irreálisan távol a mi világunktól, az ember kicsit átveszi az ő gondolkodásukat, s ember legyen a talpán, aki egy sámán vonzerejének, szuggesztív egyéniségének ellen tud állni.

A sámánok harmadik feladatköre a szertartások vezetése. Vonatkozik ez a családi és a közösségi áldozathozatalokra egyaránt. Ez azzal kezdődik, hogy megérdeklődik a szellemektől, mikor és milyen áldozati ajándékot adjanak neki. Irányítják, hogy a szertartás rendben, a hagyományokhoz híven, minden részletre odafigyelve történjék. Az áldozat meghozatala után pedig eljuttatják az emberek kérését ahhoz az istenséghez, akinek az áldozat szólt. Ők őrzik az áldozati ligetben elbújtatott közösségi védőszellemek nyugalmát is. Tudtuk és beleegyezésük nélkül senki be nem teheti a lábát a berekbe, mert az önlövő íjakkal, csapdákkal van körülvéve, hogy idegen még véletlenül se kerülhessen oda.

Mindezt a feladatot ellátta Iván Szopocsin is, bár öreg korára egyes dolgokat fiára ruházott át. Így az otthoni szertartások lebonyo-lítását, a közösségi szent berek őrzését már a fia látta el.

Mint arról már szó volt, sámánná nem minden ember válhat, kizárólag csak azok, akiket a szellemek maguk választanak ki. Úgy, mint ahogy Iván Szopocsint is annak idején kiválasztották. Nem tudnak semmiféle előjelről, ami megmutatná, hogy az újszülött sámán lesz, pl. ha foggal, vagy hat ujjal születik. Ez csak később, kamaszkora körül derül ki róla. A sámánok ereje hitük szerint attól függ, hogy hány égi istenség segíti őket, és hogy ezek az égi lények hány segítőtársat adnak a sámánnak. Ezek a segítőtársak vagy szellemek, akik a sámánt égi és alvilági útján segítik, többfélék lehetnek. Állat alakúak, így ha szükséges a sámán hal, madár, farkas vagy medve alakot tud ölteni annak megfelelően, hogy feladata végrehajtásához melyik állat tulajdonságaira van a legnagyobb szüksége.

Sámánkodni kizárólag akkor szoktak, ha erre valaki megkéri őket. A szertartások általában a sötétedés beálltakor, naple-

mente után történnek *(24. kép)*. Hitük szerint az éjszaka a legalkalmasabb időpont a természetfeletti erőkkel való társalgásra. Ez a hiedelem megegyezik sok más nép hasonló elképzelésével. Gondoljunk csak bele, régen nálunk is azt tartották, hogy éjszaka nem jó a szabadban, különösen temető közelében tartózkodni, mert az éjszaka a szellemek és boszorkányok, tehát ugyancsak a természetfölötti lények ideje.

Ilyen különleges erővel és tulajdonságokkal felruházott felnőtt lett a gyerekként magára hagyott Iván Szopocsinból is, aki éveken át gyógyította a hozzá fordulókat, adott tanácsokat és jósolt meg eseményeket az egész Tromagán folyó mellett élő hanti közösség számára. Magas kort élt meg, s 1993 nyarán úgy halt meg, hogy saját halála napját is előre megmondta. Előző este elbúcsúzott lányaitól, vejeitől és egész családjától. Elmondta nekik, hogy hamarosan meghal, de arra kéri őket, hogy ne nagyon bánkódjanak, folytassák tovább mindennapjaikat, ahogy eddig tették. Másnap reggel, amikor fölébredt, kiment a szabadba, s lánya, aki a szomszéd ház előtt állva figyelte, csak azt vette észre, hogy pár lépésre a házuktól édesapja összeesik, s mire odasietett, az idős ember már nem élt.

Országos Széchényi Könyvtár

Hanti istenek és szellemek

Nekünk 1991 tavaszán még szerencsénk volt, mert Iván Szopocsin viszonylag jó egészségnek örvendett és több órán keresztül tudtunk egymással beszélgetni. Ekkor mutatta meg féltve őrzött kincsét, a ház bejáratával szemben lévő polcon tartott kisméretű faládáját is, amelyben a saját és családja védőszellemei voltak.

Mik azok a védőszellemek? Már az előző fejezetek olvasása közben is volt róluk szó, s hol az egyén, hol a család, hol a közösség védőszellemeiről beszéltünk. Igen, ez nem sajtóhiba vagy a szerző pontatlansága, hanem a valós helyzet. A hantiknál ugyanis a védőszellemek egész sorát különböztethetjük meg egymástól. Minden nagyobb tájegységnek, közösségnek, majd öröklődően a családoknak és végül az egyéneknek is vannak égi segítőik, más szóval védőszellemeik. Elmagyarázom ezt a Szopocsin család példáján. Mivel a Tromagán folyó mellékfolyója mellett élnek, van először egy közös védőszellemük, az összes tromagáni hantival együtt. Ez a szellem a Tromagán folyó közelében, egy eldugott helyen él kis bálványházikójában. Ide járnak a Szopocsinok a többi családdal közösen, de évente legalább kétszer a közös állatáldozatra. Itt mindig egynél több rénszarvast szoktak feláldozni. Ezután van a Szopocsinok nagy családjának, nemcsak azoknak, akik ezen a szálláshelyen élnek, hanem az összes többinek egy évszázadokon át öröklődő védőszelleme. Ez a Jingu Jagun folyó szelleme, a Jingu Jagun Öreg. A folyóparton van a bálványházikója. Ide a Szopocsin család férfitagjai évente legalább négyszer eljárnak. Halászat és vadászat előtt illetve után. Itt is rénszarvasáldozatot tartanak, de nem ölnek le egyszerre annyi rént, mint a Tromagán folyó szellemének. Ezenkívül vannak az egyes kis családoknak, tehát férj, feleség gyerekek közösségének, s legvégül minden

embernek külön-külön védőszellemeik. Ezek kinézetre akár közösségi, akár egyéni segítők, közel egyformák. Fából durván kifaragott, ember alakú, idegen szóval antropomorf figurák, s több réteg ruhába, prémbe vannak burkolva. A szálláshelyen csak az egyes kiscsaládok védőszellemei és az egyéni szellemek vannak. Az előbbiek a rénszarvasáldozat során ismertetett szent szánon, az utóbbiak bent a házakban a bejárattal szemközti szakrális jelentéssel rendelkező polcon.

Odament hát az öreg a polchoz, levette onnan az ütöttkopott, csaknem vele egyidős ládát, hogy megmutassa annak tartalmát, a védőszellemeket és más szakrális tárgyakat. Igen ám, de előtte meg kellett tudnia a szellemektől, hogy mit szólnak hozzá, ha megnézem őket. Ezt a következőképpen derítette ki. A még becsukott és bőrrel összekötött ládikót maga elé helyezte, szemét le nem véve róla elkezdett hozzá beszélni. Elmondta, hogy azért háborgatja a nyugalmukat, mert egy messze földről érkezett idegen megkérte őt arra, hogy megnézhesse a védőszellemeket. Ezután elkezdett kérdéseket intézni a szellemekhez a ládán keresztül. Megkérdezte tőlük, hogy látnak-e engem, nem éreznek-e felőlem negatív kisugárzást, s megnézhetem-e őket. Minden kérdés után várt egy keveset, majd megpróbálta a bőrszíjnál fogva megemelni a ládát. Ha a szellemek nemmel válaszoltak, a láda könnyen megemelhető volt, kétszer-háromszor megemelte, majd visszatette a helyére. Ha viszont a szellemek válasza igen volt, akkor hiába próbálta a ládát megemelni, az szinte odatapadt a földhöz, s hiába erőlködött, a helyén maradt. A ládaemelgetéses módszerrel a lehető legkülönfélébb dolgokat lehet megtudni a szellemektől, pl. hogy melyik szellem lesz egy újszülött védőszelleme, a sok istenség és szellem közül ki okozhatta egy ember halálát, mik a halott kérései a hozzátartozókhoz, stb. A túlvilággal való érintkezést láttam 1993 nyarán az idős Iván Szopocsin sírjánál, ahol a fia tette fel a kérdéseket az elhúnytnak. Fogta a baltáját, a nyele a kezében volt, foka a síron, a halott fejénél. Azt szerette volna kideríteni, hogy szüksége van-e édesapjának a régi rénszarvasprém-csizmáira, s ha igen, akkor

hol vannak azok. Az első balta odatapadáskor kiderült, hogy a halott kéri a csizmáit, majd azt kellett kideríteni, hol lehetnek azok. Feltette az első kérdést. A sátrunkban? – Nem. (Ugyanis fel tudta emelni a baltát a sírról.) A ház melletti ruhásszánon? – Nem. Körülbelül 8-10 kérdést tehetett fel így Joszif, s a végén kiderült, hogy egy 3 évvel ezelőtt végleg elhagyott téli szálláshely mellett, a kamrául szolgáló magas lábakon álló házban vannak a keresett csizmák. Joszif másnap odament a megadott helyre, és a csizmák valóban ott voltak.

Amikor még az öreg sámán ládaemelgetését figyeltem, végig ott motoszkált a fejemben a gondolat, hogy hátha szemfényvesztés az egész, csak úgy tesz, mintha nem tudná megemelni a ládát. Egyszer azután egy kívülállóval is elvégeztette az öreg a szertartást, s végre kikérdezhettem az illetőt, mit érzett a szertartás során. Az eset a következő, nyári expedíciónk alkalmával történt, amikor meghívtuk a Szopocsin családot Budapestre, ahol egy kiállítást szándékoztunk készíteni Erzsi fotóiból és az általam gyűjtött tárgyakból. Meghívtuk akkori kísérőnket Ljudmilla Vagatovát, egy főiskolára járó, művelt északi-hanti lányt is, aki viszont tisztelte és ápolta népe hagyományait. Ezért természetes, hogy a hosszú út előtt először a sámán tanácsát kérte, nekivághat-e egy ilyen utazásnak. Az öreg a kérdezz-felelek módszerhez fordult. Fogott egy vízzel félig töltött vödröt, azt állította maga elé és kezdte a szertartást. Bárhol és bármivel tudott sámánkodni. Először megkérdezte a szellemeket, hogy sámánkodhat-e Ljudának, s amikor a vödröt nem tudta megemelni, az azt jelentette, hogy igen. Ekkor Ljuda elé tette a vödröt és azt mondta, hogy ő csak a kérdéseket teszi fel, de a lánynak magának kell felemelnie a vödröt, így maga tudja meg a választ a szellemektől. Árgus szemekkel figyeltem Ljudát, aki a sámán mellé ült, s kicsit kételkedve fogott a szertartáshoz. Mi szemben ültünk, s csak azt láttuk, hogy az első egy-két kérdés után a vödröt könnyen megemelte a lány, majd egyszercsak hiába próbálta felemelni, remegett a keze az erőlködéstől, izzadt a homloka, majd csóválta a fejét, hogy nem megy. Ekkor kapta az igenlő választ az

utazásra. A szertartás végeztével megkértem, mondja el, mit érzett. Hasonló érzéseket írt le, mint a sámán arról a pillanatról, amikor kiválasztották az istenek. Tehát egy erős, ránehezedő erőt érzett felülről, s az eszével tudta, hogy a vödör könnyű, a karját mégsem tudta megmozdítani. Amikor nagy nehezen megfogta a vödröt, ólomsúlyúnak érezte, s nem bírta megemelni. Egyszercsak vége lett ennek az érzésnek, s minden normálissá vált. Mi kívülről semmit nem érzékeltünk, s gondolom, a sámán hatalmas szuggesztív ereje okozhatta a lányban ezeket a furcsa érzéseket.

Az idős emberrel való hosszas beszélgetés és az, hogy a bizalmába fogadott, lassan megtörte a többiek óvatosságát, félelmét is. Érdekes módon a nők oldódtak fel a legkésőbben. Talán attól féltek, hogy tudatlanságukban olyant is elmondanak, amit nem lenne szabad, vagy csak egyszerűen tartottak a sosem látott idegenektől. Az elején a legártatlanabb kérdésekre sem válaszoltak, hanem úgy tettek, mint akik nem is hallották, hogy kérdeztem tőlük valamit. Több napig csak inkább én meséltem nekik arról, hogyan élünk mi, mit csinálnak nálunk az asszonyok, míg végre ők is mesélni kezdtek. Míg készítették az ebédet, a férfiak távollétében nyugodtan beszélgethettünk, meséltek nekem gondjaikról és vágyaikról. Mint a világ bármely részén, az asszonyokat itt is a család, a gyerekek ügyes-bajos problémái izgatják, s nehéz sorsukra panaszkodni csak nagyon ritkán hallottam őket. Utazásunk vége felé pedig előkerültek a régi hiedelmek, babonák, amelyek a nőket és gyerekeket hivatottak óvni. Elmesélték, hogy terhes nőt nem szabad megkerülni, mert akkor a születendő gyermek nyakán megtekeredve lesz a köldökzsinór. Mutatták, hogy milyen csukaepe oldatot itatnak a gyerekekkel, ha fáj a hasuk, milyen teát, ha köhögnek. Mi is odaadtuk nekik gyógyszereinket, gondosan ráírva mindegyikre, hogy melyik mire való. A végén a legjobb barátok lettünk, s szomorú szívvel gondoltunk a közeli elválásra.

Hogy a férfiak is lassan elfogadtak és megkedveltek minket, ottlétünk utolsó napján ékesen bizonyították. Rengeteget

kértem Joszifot, hogy mutassa meg nekem a család szent ligetét, ahova az áldozati állatok koponyái kerülnek, ahol színes textíliák jelzik az egyes istenségeknek otthagyott ajándékot, s ahova idegeneket, főként nőket, a legritkább esetben engednek. Már le is tettünk a dologról, hisz eljött az utolsó nap. Iván Kecsemov mondta, hogy 13 óra körül jön értünk a helikopter, reggel rögtön csomagoljuk össze mindenünket, hogy ne kelljen ránk egy percet sem várni. Éppen megreggeliztünk, amikor Joszif bekukkantott az ajtón, majd megkérdezte, hogy mikorra vagyunk kész, szeretne velünk beszélni. Mondtuk, hogy pár perc és állunk rendelkezésére. Jó, akkor vár és el sem mozdult az ajtóból. Gyorsan összeszedtünk mindenünket, a maradék konzerveket, csokikat és kekszeket szétosztottuk igazságosan a családok között, bezártuk erősen megkönnyebbedett hátizsákjainkat és kíváncsian vártuk, mi fog történni. Joszif titokzatos arccal közölte, hogy öltözzünk föl, mert egy kis erdei sétára megyünk. Még ekkor sem mertünk bízni a szerencsénkben, inkább csak tettük, amit mondanak. Hanem amikor elindult előttünk kezében egy darab fehér anyaggal és a rénszarvasfejjel, akkor már majd kiugrottunk a bőrünkből a boldogságtól. Ezt persze nem illett kimutatni, hisz hanti földön örömöt és bánatot egyaránt eltitkol az illemtudó ember. A szent berek a háztól körülbelül 30 perces sétára volt, de olyan eldugott helyen, hogy véletlenül nem igen akadhatott rá senki, csak az találta meg, aki tudta az odavezető utat. A ház körül rengeteg ösvény indult minden irányba, a forráshoz, a többi szálláshely irányába, a kamrául szolgáló lábas házakhoz, amelyből minden családnak külön-külön volt egy, de a szent berekbe nekünk kellett kitaposnunk az érintetlen havat. Még szerencse, hogy Joszif és Iván előttünk mentek, s a nagyját már letaposták nekünk. Így is bukdácsoltunk a vastag hóban. Amikor a szent hely közelébe értünk, a fenyves helyett nyírfaerdőcskét pillantottunk meg, amelynek középen lévő fáin több tucat rénszarvaskoponya és színes anyagok voltak, ki tudja mióta *(25. kép)*. Joszif intett nekünk, hogy álljunk meg az erdőcske, vagy inkább kis liget szélén, hisz nőknek a szent hely területére lépni szigorúan tilos.

Én gyorsan Iván kezébe nyomtam a magnómat, hogy vegyen fel mindent, amit Joszif mond, elővettük a fényképezőgépeinket és figyeltük, mi történik. Szerencsére Erzsi minden eshetőségre felkészült és olyan gépet is hozott magával, amivel megközelíthette a tőlünk távolabb folyó eseményeket és minden fontos mozzanatot megörökített. Nekem, mivel közben a videokamerámban már kimerült az elem, meg kellett elégednem a távoli fényképekkel és a szemlélődéssel. Joszif ment elől, Iván követte. Megálltak egy, a Joszif által kiválasztott nyírfánál, Iván ott maradt, Joszif pedig háromszor megkerülte a nyírfát, majd rövid imát mondott. Ezt követően a kiválasztott fa egyik ágát óvatosan meghajlította, a száj és a szemnyílásokon keresztül feltűzte rá a tiszteletünkre feláldozott rénszarvas koponyáját, majd mellé kötözte a ruhadarabot. Ezután elengedte az ágat, és a koponya a magasba lendült. Amikor a faág már ismét mozdulatlan volt, Joszif rövid imát mondott, majd az ima végeztével sűrű hajlongásba kezdett és háromszor megfordult maga körül. Végül háromszor megkerülte a kis ligetet is, és elindult hazafelé. Mi megilletődötten követtük, hisz tudtuk, hogy olyan eseménynek voltunk a tanúi, amilyent kevés kutató láthatott. Csak amikor már távolabb kerültünk a szent helytől, lassított le Joszif, és magyarázta el nekünk, hogy reggel édesapja megkérdezte a szellemektől, megnézhetnénk-e a szent ligetet, s miután a szellemek igent mondtak, szólt nekünk, hogy menjünk vele. Ide még a család nőtagjai sem jöhetnek ki, nekik más helyre kell menniük, ha valamit adni akarnak a nőket védelmező, születésekért felelős "Kaltas imi"-nek, vagy más istenségnek. Ha a közösségi szent ligetben olyan áldozati szertartás volt, ahol nők is jelen lehettek, akkor ők is, ugyanúgy, mint mi, csak távolabb állhattak meg, nem vehettek részt az áldozati szertartáson. Csak a végén a gyomor és belek tisztításában segédkezhettek.

Visszafelé a szálláshelyre már igencsak igyekeztünk, nehogy megjöjjön értünk a helikopter, míg mi távol vagyunk. Közben Joszif megkért minket arra, hogy fényképezzük le az ő és a többiek családját kint a verőfényes tavaszi napsütésben, s ha

legközelebb jövünk, hozzuk el nekik *(26. kép)*. A családok összeszedése, a gyerekek beöltöztetése legalább félórás program volt. Mindenki jelen akart lenni, senki sem akart lemaradni a fényképekről, ami - főleg ha színes képről van szó - náluk ritka kincs. Ez volt a legkevesebb, amit az értünk oly sokat tevő családért viszonzásul megtehettünk. Türelmesen végighallgattuk a kéréseket, hogy kit kivel, melyik ház, vagy szán, vagy facsoport előtt fényképezzünk le. Nagy volt a sürgés-forgás, már meg sem éreztük a 28 fokos hideget. Végre lefényképeztünk mindenkit kérése szerint. Erzsi a múzeum számára csinálta a felvételeket, én pedig a házigazdáknak. Az utolsó képhez, egy csoportképhez gyűltek éppen össze, amikor meghallottuk az értünk jövő helikopter jellegzetes, semmivel össze nem téveszthető hangját. Gyorsan elkészítettük az utolsó képeket, elbúcsúztunk a szívünkhöz oly közel került családtól és indultunk a holmijainkért. Ekkor Joszif a fejéhez kapott, kiáltott valamit a férfiaknak hanti nyelven és elszaladt. Nem értettük, hogy mi történt, azt hittük valami baj van, amikor kis idő múlva két hatalmas darab rénszarvashússal és egy nagy zacskó áfonyával tért vissza. Ezt nekünk szánta búcsúzóul, hogy otthon a családunkat megkínálhassuk a hantik kedvenc ételével és egyedüli gyümölcsével. A figyelmesség mind a kettőnknek nagyon jól esett és megígértük, feltétlenül visszatérünk hozzájuk néhány hónap múlva. Helikopterünk közben leszállt ugyanazon a kis szabad tisztáson, ahova egy héttel ezelőtt tett le minket, és türelmesen várta búcsúzkodásunkat. A család összes tagja kint állt a házak előtt, segítettek nekünk csomagjaink felpakolásában és amikor ránk csukódott a helikopter ajtaja, mozdulatlanul álltak és várták, hogy a "tűz istennő" elvigyen minket messzire. Felpörgött a motor, felgyorsultak a propellerek és lassan emelkedni kezdtünk. Egyre apróbbnak tűntek az emberek, egyre hatalmasabbnak az őket elnyelő tajga és szinte hihetetlen volt számunkra, hogy pár perccel ezelőtt még mi is részesei voltunk ennek a csodálatos, elvarázsolt világnak.

A falusi hantik élete

Bár a tajgában élő Szopocsin családtól elbúcsúztunk, tudtunk, hogy expedíciónk még nem ért véget, s ha "civilizáltabb" körülmények között is, de a hantik földjén maradunk. Tamara Szidorovna Tevlina, aki végig kiváló és segítőkész tolmácsunk volt, meghívott minket magához, Russzkinszkije faluba. Russzkinszkije talán félúton lehet Szurgut és a Szopocsin család szálláshelye között, kb. 250 kilométerre az utóbbitól. Mi ezt az utat a helikopterrel szűk egy óra alatt tettük meg, de régen, amikor csak rénszarvasszánon és sílécen lehetett közlekedni, az út több napig tartott. Ma már ha kell, a postát, az élelmiszert szállító, vagy akár az orvosi helikopter órákon belül eljuthat a legeldugottabb hanti családhoz is, aminek előnye és hátránya egyaránt van. Előnye, hogy nem kell a tajgában élő hantiknak belehalniuk olyan betegségbe, ami gyors orvosi segítséggel gyógyítható, nem kell több napon keresztül gyalogolniuk, vagy evezniük, ha prémjeiket élelmiszerre akarják cserélni, vagy nem kell egy hanti postást alkalmazni, akinek egész élete régen az úton telt el, amíg rénszarvasszánján eljuttatta a hantikhoz küldeményeiket. Viszont a "civilizáció" gyors megközelíthetősége miatt sok hanti "ugrik be" a faluba egy kis kikapcsolódásra, ahol találkozhatnak rokonaikkal, ismerőseikkel. Ez ugyanakkor sajnos több napos vodkázással jár együtt.

De hogyan élnek a falvakba telepített vagy önszántukból beköltöző hanti családok? A helikopterből való kiszállás után hamarosan megláthattuk. Elbúcsúztunk a pilótáktól, megköszöntük a segítségüket és csomagjaink halma fölött figyeltük Tamara Tevlina távolodó alakját, aki motoros szánért ment. Az hamar kiderült, hogy a hátizsákokat, utazótáskákat, szatyrokat nem bírjuk elcipelni háziasszonyunk házáig. Amíg

várakoztunk, Iván Kecsemov, aki végig velünk maradt és féltő gondoskodással vigyázott ránk, elmesélte a falu történetét. Itt valamikor a Russzkinok, egy hanti család földjei voltak, innen kapta a falu a nevét. A hely igen kiváló, patak, erdő egyaránt van a közelben, nincs is túl messze Szurguttól, tehát perspektivikus falunak nyilvánították és elkezdték a 60-as években idetelepíteni azokat a tajgai családokat, amelyek földje a kőolajmezőkön állt, s így zavarta a kitermelést. A nagyobb folyók, az Ob és az Irtis partjáról a hantik elsősorban önszántukból költöztek el, mert itt a civilizáció betörése miatt kevés vad maradt az erdőkben. Helyükre orosz települések, vagy a kitelepített németek falvai kerültek. Aki tudott, beljebb húzódott az erdők mélyére, vagy távolabbi szálláshelyet keresett magának. Így tettek a Szopocsinok is, akiknek ősi földje a mai Kogalim nevű város helyén volt. Innen költöztek át mai szálláshelyükre, mintegy száz kilométerrel távolabbra.

Akik beköltöztek a falvakba, házakat kaptak, de ezeket a falvakat sajnos úgy építették, hogy nem vették figyelembe azoknak az embereknek a lelkivilágát és életmódjuk sajátosságait, akiket idetelepítettek. Egy tajgában élő hanti számára, még akkor is, ha egy szűk sátorban esetleg nyolcan élnek, megvan a számára szükséges élettér, hiszen a sátorban illetve a házban mindennek szigorúan meghatározott rendje van, s mindenki tudja a maga helyét és szerepét ebben. A házban amúgy is csak életük elenyésző hányadát töltik, a többit a szabadban, az erdőben vagy a folyóparton élik. A falvakba telepített hantikat megfosztották ettől a tértől. A házakba ugyan bevezették a villanyt és a központi fűtést, de kiparcellázták a körülöttük lévő földet. A házakat egymáshoz közel építették, alig hagyva udvarnyi helyet. Azt, hogy a végeláthatatlan tajgában miért csak ilyen falat földet adtak az embereknek, ki tudja? Ez már a szabad életmódhoz és a természettel együttéléshez szokott hanti embert eleve depresszióssá tette. Beköltöztek a hantik a szoba-konyhás házakba, kint az udvarban volt a kamra és WC. De nem volt hova tenniük a rénszarvasaikat, kutyáikat, 4-5 szánjukat és mindazt a rengeteg holmit, amire egy tajgai vadásznak a sikeres vadászat-

hoz szüksége van. Ezért a rénszarvasokat fokozatosan levágták, vagy eladták a kolhoznak, s eszközeik nagy részét hagyták tönkremenni. A radikális életmódváltozás miatt idegessé, depresz-szióssá vált emberek, akik azelőtt évtizedeken át békésen megférték egymással, itt rövid idő alatt gyűlölködni, veszekedni kezdtek, rendszeressé váltak a késelések, halálos kimenetelű verekedések. Ehhez kapcsolódtak még a hantik és más nemzetiségű lakosok közötti állandó viszálykodások. A falvak élére orosz és ukrán vezetők kerültek, akik, – tisztelet a kivételnek – nem szerettek itt élni, büntetésnek tekintették, s csak abban bíztak, hogy ha már nem lesznek kegyvesztettek, visszatérhetnek a sajátjaik közé. Nem szerették a hantikat, nem értették a problémáikat, csak azt látták, hogy mások mint ők, s ez nem tetszett nekik. Saját logikájuk alapján orosz iskolákat építettek a hantiknak, városi ruhákba bújtatták őket, s ellátták házaikat gyári bútorokkal. Így akaratlanul is, elsősorban tudatlanságból megfosztották őket gyö-kereiktől. S hogy mi maradt helyette? Nézzük meg együtt.

Megérkezett Tamara Szidorovna a szánnal, de már nem szép rénszarvasprém bundája volt rajta, hanem gyári szövetkabát, ami hidegebb is, csúnyább is, mint gyönyörű népviseletük, de hát azt nem illik a vegyes lakosú faluban viselni. Megérkeztünk a házukhoz, mely egyike volt a több tucat egyforma háznak, s csak csodálkozni tudtunk, hogy nem tévednek el itt az emberek. Mi három napot voltunk itt, de bizony soha nem találtunk vissza házigazdánk házához. Bent szép világos konyha, három szoba volt, a házat kicsit átrendezték, átépítették, mert nőtt a család, szaporodtak a gyerekek. A lakás tiszta, szépen berendezett bútoraival, a világ bármely részén állhatott volna, senki nem mondaná meg, hogy itt hantik élnek. Sokat is dolgoztak érte Tamara Tevlina és a férje. A szép, kényelmes otthonban ők jól érzik magukat, nem vágynak vissza a tajgába. Beilleszkedtek a falu társadalmába is. A feleség felcser, a férj szövetkezeti vadász. Gyerekeik és unokáik kedves, dolgos emberek. Tevlina, aki nekünk végig kiváló tolmácsunk volt, gyerekeivel és férjé-vel odahaza évtizedeken át csak oroszul beszélt, hogy jobban beolvadjanak az orosz közegbe. Ezért sajnos már gyerekei sem

tudnak anyanyelvükön. Nem volt ám nagy dicsőség hantinak lenni, mesélik, gyerekeinket szándékosan nem tanítottuk hantiul, ne keverje meg őket, amikor majd iskolába járnak. Valóban, a fiatalok alig tudnak valamit a hanti kultúráról, az unokák pedig még kevesebbet. Azt hiszik, oroszokká váltak, csak azt nem veszik észre, hogy génjeikben azért hantik maradtak. S mikor majd észreveszik, mint teszik azt egyre többen, már visszavonhatatlanul késő lesz.

Megdöbbentő volt a kontrasztot látni a látszólag szegényesebb körülmények között, de harmonikusan, kiegyensúlyozottan élő tajgai Szopocsin család és a rendezett, "civilizált" körülmények között élő, de magányos, neurotikus panaszokkal küszködő, gyökereiktől megfosztott, faluba telepített hanti emberek életmódja között. A férfiakat szövetkezetbe tömörítették, s így folytatják a vadászatot és halászatot, amiért fizetést kapnak. Meg van szabva a norma, miből, mennyit kell elejteni. Ki van osztva a fegyver és a lőszer. Saját céljaikra elvileg tilos vadászni, csak lopva, titokban tarthatnak meg egy-egy prémet feleségüknek, gyermekeiknek. A halból is alig marad nekik, mindent le kell adni a halfeldolgozó üzemnek, s állandóan őrök ellenőrzik a vizeket, nehogy valaki saját hasznára halásszon még az amúgy halban bővelkedő folyókban is. Ezért igen szűkösen élnek, hiszen a falu boltjában csak ritkán lehet száraztésztán, vagy halkonzerveken kívül bármit kapni. Különösen igaz ez a szegény, magányos öregekre.

A tajgában élő hanti család a legkisebbtől a legöregebbig együtt marad és a kisgyerekekről ugyanúgy gondoskodik, mint a magatehetetlen öregekről. Ott nem válik magányossá, ha megöregszik valaki.

A faluba telepítés során azonban szétszakadnak a családok, nem mindenki költözik ugyanabba a faluba, a fiatalok más vidékre mennek szerencsét próbálni, vagy eloroszosodva beköltöznek a na-gyobb falvakba, városokba, s szüleiket csak hébe-hóba látogatják. Egyedül maradnak a magukról gondoskodni már nem tudó, beteges, töpörödött kis emberek, akik sokszor napokig nem esznek egyebet egy darabka keksznél, vagy

kenyérnél. Senki nem gondos-kodik róluk. A helyi tanácsnak sokkal fontosabb ügyei vannak, mint a hanti öregek ellátása, nincs is öregek otthona vagy étkezde számukra, legalábbis Russzkinszkije faluban. A többi hanti pedig vagy éli a maga életét vagy maga is olyan szegény, beteg, illetve munkanélküli, hogy nem tud az elmagányosodott öregeknek segíteni. Nagyon sok egyedül élő, nyomorgó öreget és csaknem mindent nélkülöző hanti családot láttunk sétáink során. Meg olyanokat, akik teljesen eloroszosodtak, nem tudtak és nem akartak anyanyelvükön beszélni, viszont jobban beilleszkedtek, mint a többiek. Különösen igaz ez a már Russzkinszkijében született gyerekek esetében, akik már nem ismerik a hantik régi életmódját, szokásait, de kultúráját, sőt nyelvét sem. Az orosz gyerekekkel együtt járva iskolába nem is akarnak különbözni tőlük. Nem akarnak a nagymamával hantiul beszélni, nem hajlandók felvenni a hagyományos ruhákat, nem kíváncsiak a hanti mesékre, énekekre. Ezért olyan tiszteletre méltó a helyi kultúrház kezdeményezése, ahol a hanti kislányoknak népművészeti kört alakítottak, hogy megismerjék a gyöngyhímzést, a prémkidolgozást, s ezeken keresztül a saját kultúrájukat is. Ezért szerveztek táncegyüttest is a gyerekekből, amiknek műsorát mi is végignéztünk. Természetesen a táncok csak bizonyos elemeiben hasonlítanak a hanti népi tánchoz, inkább megkoreografált műtáncok. De legalább valami elindult, legalább akik oda járnak, vállalni merik hanti voltukat. Ehhez nyújtott nekik erkölcsi támogatást az, hogy mi magyarok, az ő "hatalmas" rokonaik, eljöttünk hozzájuk, csak azért, hogy a hanti népet és kultúráját tanulmányozzuk. Tehát akkor mégis érdekes lehet a hanti emberek zenéje, meséi, történelme, akkor nem kell azt szégyellni és titkolni? - kérdezték tőlünk és önmaguktól. És mi minden alkalommal türelmesen elmagyaráztuk mindenhol, a kultúrházban, az iskolában, az asztalnál ülve, teaivás közben, hogy milyen igaz az a mondás, hogy "nyelvében él a nemzet". Ha tehát nem beszélnek otthon, a gyerekeikkel hantiul, azok elvesztik anyanyelvüket, márpedig a jövő a fiataloké. Ha ők orosz anyanyelvűvé válnak, lassan

elvész, kihal a hanti nép is. Beleolvad a környező orosz anyanyelvű lakosságba. Mindenhol próbáltuk megmagyarázni, hogy a nyelvet és kultúrát még ismerő hanti emberek feladata, kötelessége óvni és ápolni népe hagyományait, művészetét és nyelvét. Miénk rokonoké pedig, hogy visszatérjünk ide, rögzítsük, dokumentáljuk, ami ebből az igen ősi kultúrával rendelkező népből a XX. század végére megmaradt.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A visszatérés

Ahogy 1991 tavaszán hazaértünk Magyarországra, máris elkezdtük következő utunk szervezését, amelyet ugyanazon év július-augusztusára terveztünk. A jegyek megrendelése már gördülékenyen ment, tudtuk melyik járatra érdemes a megrendeléseket leadnunk. A téli ruházattal is tisztában voltunk, de nyáron még én sem voltam soha ezen a tájon, ezért azután Schmidt Évát, a jelenkori obi-ugor kutatás fáradhatatlan művelőjét, az obi-ugor nyelvek kiváló ismerőjét és minden kutatás lelkes támogatóját faggattam, mi minden kell egy nyári expedícióhoz. Elmesélte, hogy a nyár, amint ő többször is tapasztalta, teljesen más, mint nálunk. Hűvösebb, tehát a 20 fok körüli hőmérséklet a normális. A sokkal melegebb, vagy hidegebb egyaránt nem tipikus. Készüljünk fel rá, hogy sokat fog esni az eső, tehát gumicsizmát feltétlenül vigyünk magunkkal és jó sok szúnyogirtót is. Nyáron ugyanis, ahogy felmelegszik a tajga, a mocsarakban kikelnek a szúnyogok és annyi van belőlük, hogy egész felhőben lepik el a felkészületlen utazót. Be is szereztünk mindenféle gyártmányú szúnyogirtót és viszketés elleni kenőcsöt. Az elmaradhatatlan házipatikát kedves orvos barátnőm, dr Lorschy Zsuzsa állította össze, nagy fejcsóválások közepette, hogy micsoda útra készülök már megint.

Pedig nem egyedül készültem, mert közben csomagolt Lázár Katalin, Németh Zsigmond és Winter Erzsébet is.

Lázár Katalin a Zenetudományi Intézet munkatársaként már ugyancsak többször volt a hantik között, de amíg én a keleti-hantiknál, ő az északiaknál dolgozott, Schmidt Éva segítőjeként. Az Éva által korábban felvett több száz órányi éneket már évek óta dolgozták fel közösen. Amióta lehetőség nyílt a helyszínre is elutazni, Lázár Katalin több útjára is elkísérte

Schmidt Évát, aki időközben egy szerződés révén több évre kiköltözött Szibériába. 1991 nyarán is hozzá igyekezett, de hogy utunk kellemesebb legyen, elhatároztuk, hogy legalább Moszkváig együtt utazunk.

Winter Erzsin és rajtam kívül a mi keleti-hanti expedíciónkhoz csatlakozott Németh Zsigmond is, akit Schmidt Éva ajánlott nekem. Zsigmond évek óta videózott amatőr szinten nagyon jó színvonalon, s lelkes utazó hírében állt, aki évek óta szeretett volna eljutni nyelvrokonaink közé. Mivel nekem valóban nehéz volt videózni és magnófelvételt készíteni, jegyzetelni és mindent megfigyelni egyszerre, ezért döntöttem úgy, hogy jó egy férfi a háznál, Zsigmondot is magammal viszem a tajgába. Látni kellett volna a lelkesedését, amikor megtudta, hogy készülhet az útra. Naponta jött be hozzám a múzeumba újabb és újabb részletek iránt érdeklődve, vagy tanácsot kérve, hogy milyen irodalmat, szakanyagot olvasson el az út előtt. Tudtam, hogy nem választottam rosszul, amikor személye mellett döntöttem.

Lassacskán elérkezett az utazás pillanata, amikor érzékeny bú-csút vettünk családunktól és négy mindenre elszánt magyar, hatalmas csomagjainkkal 1991. július 22-én elindultunk Moszkva felé.

Utunk Moszkváig kellemes volt, örültünk, hogy most sem kellett túlsúlyt fizetnünk, megettük a gépen felszolgált összes ennivalót, tudván hogy magyar ízekben most legalább egy hónapig nem lesz részünk. Moszkvában ismét az ottani Magyar Intézet ko-csija várt minket, amely elszállította kis csapatunkat az Intézetbe, hogy az utazás utolsó részleteit hanti-manszijszki vendéglátóinkkal telefonon egyeztetni tudjuk. Ekkor derült ki, hogy éppen ebben az időpontban fontos esemény zajlik a Tyumenyi körzetben. Video-oktatást tart a hanti értelmiség és a néprajz iránt érdeklődő fiatalok számára egy kanadai néprajzi filmes, aki Lázár Katalinnal együtt utazik Belojárszkijba, s onnan tovább a Kazim folyó melletti hasonló nevű faluba, a többhetes program helyszínére. Ez minket annyiban érintett, hogy kedves ismerőseink, az Asszociácio Szpaszényija Jugri

munkatársai a másik programmal lesznek elfoglalva, s kevesebbet tudnak majd nekünk segíteni a mi expedíciónk ügyében. Ez azért volt baj, mert mi Hanti-Manszijszkban semmit nem tehettünk a szállás, vagy a helikopter ügyében, hisz a Néprajzi Múzeum csak az útiköltségünket fizette ki, de sem napidíjat, sem más összeget egyéb járulékos költségek fizetésére nem adott. Pénz nélkül, lelkesedésből csináltuk végig az utat, de erre a szállás és a helikopter megszerzésében nem támaszkodhattunk. Érezhették hanti ismerőseim az elkeseredést a hangomon, mert azonnal megnyugtattak, majd találnak valakit, aki Hanti-Manszijszkban marad és vár minket, megszervezi a szállásunkat és kijutásunkat a tajgába. Miután legalább telefonon mindet elrendeztem, vagy legalábbis akkor én még úgy hittem, elbúcsúztam Lázár Katalintól, akire Belojárszkijban már várt a hónapok óta ott élő Schmidt Éva, majd elmentünk az éjszakai szállásunkra.

Másnap reggel, hiába vártuk az intézeti autót, hogy kivigyen minket a reptérre, csak nem jött. Jó órás késéssel megérkezett az ideges sofőr, hogy ne haragudjunk, elaludt, s csak most ért ide. Rögtön sejtettem, hogy nem érjük el a gépet, mert a sofőr a késésen túl, még nem is mert a megengedett 60 kilométeres sebességnél gyorsabban menni. Csak néztük tehetetlenül, hogyan megy el a repülőnk, s kezdhettük a végeláthatatlannak tűnő herce-hurcát, hogy kapjunk egy később induló járatra jegyet. Kiderült, hogy az csak valamikor késő este indul, ezért mehettünk vissza újabb 50 km-t a központba. Az Intézetből ismét telefonáltam Hanti-Manszijszkba, hogy ne várjanak, lekéstük a gépet. Az baj, mondták, mert Tyumenyből Hanti-Manszijszkba nem tudnak másik járatra jegyet venni. Olyan kicsik ezek a Jak-40-es gépek, hogy minden hely hetekkel előre elfogy rájuk. Nagy protekcióval szerezték az előző gépre is a jegyet, amit nem érünk el a tyumenyi gépről való lemaradás miatt. Na nem baj, majd csak kitalálnak valamit. Az egész napunk ténfergéssel és ideges várakozással telt el, aminek a részleteitől megkímélem a kedves olvasót. Este 8 óra körül végre kimentünk a reptérre és szerencsésen felszálltunk a tyu-

menyi járatra. Az időeltolódás Tyumeny és Moszkva között 2 óra, tehát ott már induláskor este 10 óra volt. Az út kétórás, tehát éjfél körül érkeztünk meg Tyumenyba, ahol az Asszociáció egyik munkatársa, egy Nádja nevű, addig számunkra még ismeretlen, szép szőke hanti lány várt ránk türelmesen. Elmesélte, hogy reggel óta Tyumenyben vár minket, bár igaz, hogy kapott egy telefont, hogy csak most érkezünk, de nem készült ilyen bonyodalmakra, és csak egy könnyű kis nyári ruhában jött el Hanti-Manszijszkból, ahol különben szokatlanul meleg, 30 fok körül volt a hőmérséklet. Sajnos, mint mondta jegyet nem sikerült szereznie a következő napi repülőkre sem, ezért csak azt tehetjük, hogy a repülővel alig kétórás utat vonattal és hajóval tesszük meg, ami két napig fog tartani. Egy-két sikertelen kísérlet után magam is beláttam, hogy a reptéri személyzet hajthatatlan, vonatoznunk kell. Igen ám, de a vonat csak másnap reggel, július 24-én indul délelőtt 10 órakor, szállást kell találnunk éjszakára. Szegény Nádja végigtelefonált vagy öt szállodát, míg végül sikerült szobákat kapnunk, amit az Asszociáció pénzéből fizetett, mert néhány megtakarított rubelen kívül semmi pénzünk nem volt.

Másnap azután kimentünk a rengeteg csomaggal a vonathoz, felküzdöttük őket a peronra és vártunk. Kiderült ugyanis, hogy négyünket négy különböző hálókocsiba akarnak elhelyezni, amit mi semmiképp sem szerettünk volna. Végülis kb. fél órás magyarázkodás után sikerült közös hálókocsit kapnunk a kalauztól. Aki még nem utazott hálókocsiban vonaton, annak röviden elmondom, hogyan is néz ki. Először is minden fülke akkora, mint egy normális vonaton, csak az ülőhelyek helyén keskeny priccs-szerű ágy van. Alul kettő és felettük kettő. Az ágyak alatti rész felnyitható, oda kell rakni a csomagokat, s van rakodó hely a fenti ágyak között is, a bejárat feletti részen. Az ágyak között egy asztalka áll. A fülke dísze a szőnyeg és a függöny az ablakon. Elhelyeztük holmijainkat a hálókocsiban, s csak szemléltetni akarván azok mennyiségét, elmondom, hogy az alsó fekhelyek alatti rész, a fenti rakodórész, de még az asztal alatti hely is zsúfolva volt hármunk csomagjaival. Azért csak

hármunkéval, mert szegény Nádjának továbbra sem volt az egy darab rajta levő ruhán kívül semmije. Végre elhangzott az indulást jelző sípszó, elindultunk. Csak azzal vígasztaltuk magunkat a fülledt hőségben és a tisztának éppen nem mondható vonaton, hogy így legalább láthatjuk a szibériai tájat, hisz eddig csak felülről láttuk a tajgát. A táj valóban csodálatos volt. Itt délebbre még a vegyes erdők uralkodtak, a fenyők és a lombos fák békésen megférték egymás mellett, s órákig tudott úgy menni a vonatunk, hogy az erdő monotóniáját csak egy-egy folyó vagy patak zavarta meg. Lakott településsel a csaknem egynapos út során csak Tyumeny és már Szurgut közelében találkoztunk. Ez utóbbi volt ugyanis célállomásunk, onnan kellett azután hajóra szállnunk és az Obon valamint az Irtisen végighajózva, eljutnunk Hanti-Manszijszkba. Ma már tudom, hogy teljesen felesleges volt Hanti-Manszijszkba mennünk, mert Szurgutból gyorsabban eljuthattunk volna a Szopocsin családhoz, hisz onnan közelebb van a szálláshelyük. Azóta egyenesen Szurgutig repülünk, ahol kedves és segítőkész emberek egy-két napon belül kijuttatnak minket a tajgába. De ezt akkor még nem tudtam. A szervezők azt mondták, Hanti-Manszijszkba kell mennünk, hát oda is igyekeztünk. Reggel fél ötkor megérkezett vonatunk Szurgutba, ahol az Asszociáció figyelmességének hála a szurguti városi tanács gépkocsija várt minket, s vele volt az egyik munkatárs is, akit akkor láttunk először. Gondolom, milyen boldog lehetett, hogy hajnalban ki kellett jönnie elénk az állomásra és elrendeznie továbbutazásunkat. Elmondta, hogy most kimegyünk a hajóállomásra, ahol megtudjuk, mikor indul a legközelebbi hajó Hanti-Manszijszkba. A hajóállomáshoz a városon keresztül kellett hajtani. Szurgut nyáron sem volt sokkal szebb, mint télen, a sok elhanyagolt épület, félig megkezdett, s be nem fejezett út látványa most is elszomorított. Fát, virágot nem láttunk szinte sehol. A tanács gépkocsija jó félórás út után megérkezett velünk a kikötőbe, ahol a friss hajnali levegő, s az alattunk hömpölygő folyó látványa minden fáradtságunkat, bosszúságunkat elfeledtette velünk. Nem is olyan nagy baj, hogy lekéstük a

repülőt, mondogattuk egymásnak. Mikor utazhatnánk még szárnyashajóval Szibéria két nagy folyó-óriásán, az Obon és az Irtisen? Ki gondolta volna akkor, hogy 1993 nyarán egy nemzetközi finnugor folklórfesztivál keretében ismét megteszem ezt az utat, meg-megállva a fontosabb településeknél?

Míg mi az Ob folyó széles partját és a szürke víztömeget csodáltuk, kísérőink kiderítették, hogy csak 11 órakor indul a szárnyashajó Hanti-Manszijszkba és este 7 órára érünk oda. Tekintettel a hajnali időpontra, a tanácsi férfi úgy döntött, hogy legjobb lesz, ha pihenünk egy keveset és megkérte a kikötő egyetlen kőépületének a gondnokát, hogy a hajósoknak fenntartott szobákból nyisson ki kettőt a számunkra. Mi Nádjával megkaptuk az egyiket, Erzsi és Zsigmond a másikat. Bizony egy expedícióban az embernek a legszokatlanabb helyzeteket is vállalnia kell. Egy darabig próbáltunk elaludni, de azután hamar rájöttünk, hogy ez egyikőnknek sem megy. Nádja túl fáradt, én túl izgatott voltam az alváshoz. Inkább elkezdtünk beszélgetni. Elmeséltem, hogy évek óta szerettem volna eljutni a hantik közé, mert egyetemi éveim óta a nyelvrokonaink hitvilága, kultúrája érdekel. Bölcsészdoktori és kandidátusi disszertációmat is nyelvrokonaink hitvilágáról írtam, s végre 1990 nyarán eljuthattam a Volga mellett élő cseremiszekhez, más néven marikhoz, majd még ugyanabban az évben decemberben a hantikhoz, s 1991-ben pedig immár másodszor járok Észak-Nyugat Szibériában. Nádja elmesélte, hogy ő északi-hanti és egészen 1991 elejéig tanárnőként dolgozott szülőfalujában. Megismerkedett azonban a Jugria Megmentése Társaság, vagy ahogyan én szoktam emlegetni, az Asszociáció munkatársaival, akik megkérték, hagyja ott tanári hivatását, álljon be közéjük dolgozni, mert így többet tud tenni a hantikért. Nem bánta meg döntését, szereti ezt a munkát is, bár kicsit szokatlan számára, hogy annyi emberrel kell tárgyalnia, beszélnie. Az ő hantikra jellemző zárkózott természetétől távol áll a sok beszéd, nyüzsgés, szervezés. Mi vagyunk az első komoly feladata, izgult is, hogy nem csinált-e valamit rosszul. Csak az igazat mondtam, amikor megnyugtattam, hogy senki sem tudta volna jobban megoldani

ezt a problémás helyzetet. Végül is előbb-utóbb el fogunk jutni Hanti-Manszijszkba, s ha minden igaz, sértetlenül.

Közben lassan eltelt az idő, ideje volt összeszedni csomagjainkat, megváltani a jegyeket és várni a beszállásra. Szárnyashajónk időben meg is érkezett és 20-30 utassal a fedélzetén el is indult az Obon Hanti-Manszijszk felé. A szárnyashajón két utastér volt, az egyik elől, a másik hátul. Közöttük helyezkedett el a beszállórész, egy előtér és a kapitány kabinja. Mi a rengeteg csomagunkkal csaknem elfoglaltuk az egész első részt, még szerencse, hogy a hajó félig üres volt, így a többi utasnak is bőven jutott hely. Hiába volt azonban a sok szabad hely, mi az egész hajóút alatt alig ültünk le. Néztük az elsuhanó tájat, a lapos, homokos partot és a végeláthatatlan erdőket. Az erdők helyenként szinte benyúltak a vízbe, máshol pedig alig volt növényzet. Itt tavasszal áll a víz, magyarázta Nádja és mutatta az Ob számtalan kis mellékágát, amelyek között a földsáv most jól látható volt, de a tavaszi áradáskor a víz ellepi. Sokszor több kilométer szélességűvé válik az amúgy kb. 1 km széles folyó. Nyár vége felé a víz helyenként annyira visszahúzódik, hogy a mellékágak hajózhatatlanná válnak. Sőt van, ahol el is tűnnek, és száraz lábbal át lehet kelni rajtuk. Az Ob folyó Szibéria egyik legnagyobb éléstára. Rengeteg halfajta él benne, közöttük a drága kaviárt adó tokhalak, lazacok, amelyek halászata állami monopólium. Még az itt élő, vagy a halgazdaságokban dolgozó emberek számára is tilos akárcsak a személyes fogyasztásra történő halászat is, nem csak a lazacból, de az összes többi halfajtából is. Szerencsére az ellenőrök nem lehetnek ott mindenütt, és jut az Ob folyó áldásából a halászoknak és az itt élő őslakosoknak is.

Utunk során elvétve láttunk egy-egy települést, de nem hantikét, mert, őket innen áttelepítették, vagy maguktól elköltöztek a nagy forgalom miatt. Inkább orosz, ukrán lakosságú, fakitermelésből, állattartásból élő falvakat láttunk. Egyes falvakban a háború idején kitelepített német származású családok és azok leszármazottai élnek, akik ugyan ma már visszamehetnének szülőhelyükre, de egyrészt megszokták, megszerették ezt a tájat,

másrészt nem merik újra kezdeni az életet lakás, vagyon nélkül.

A hajóút valóban felejthetetlen élmény volt mindannyiunk számára. Erzsi fényképezett, Zsigmond videózott, én pedig Nádját faggattam a tudnivalókról. Épp arra gondoltunk, hogy milyen jó lenne enni valamit, s kár, hogy nincs büfé a hajón, amikor megjelent a kapitány, és meghívott minket a kabinjába egy kis beszélgetésre és falatozásra. Külföldi ritkán utazott még akkoriban Szibériában, s hajón még kevesebben. A kapitány elmondta, hogy mi vagyunk az első külföldi utasai, ezért nagyon kíváncsi rá, kik vagyunk, hogy kerültünk ide, szeretne velünk jobban megismerkedni. Végülis több, mint egy órán keresztül beszélgettünk, megkínált minket teával, apró-süteménnyel és felajánlotta a kabinját, ha fáradtak vagyunk és pihenni szeretnénk. A tiszta, kétfekhelyes kabin nagyon barátságos volt, de minket sokkal jobban érdekelt a táj annál, hogy egy kabinban töltsük az értékes időt.

Végig csodálatos napsütésünk volt, csak amikor Hanti-Manszijszk felé közeledtünk, borult be az ég, és mire megérkeztünk, ömlött az eső. Attól féltünk, nem fog várni minket senki, mert az Asszociáció munkatársai a Kazimon voltak, mást meg nem ismert még Nádja, akit felhívhatott volna. Legnagyobb örömünkre a parton ernyővel a kezében ott állt Nyikoláj Albertovics Rogin, a városi tanács északi népekkel foglalkozó osztályának akkori vezetője, s minket várt. Moszkvából felhívta őt indulásunk után barátnőm és kutatótársnőm, Natasa Novikova és elmondta neki, milyen tortúrával fogunk megérkezni Hanti-Manszijszkba. Megkérte a hanti származású városi vezetőt, segítsen nekünk ottlétünk során, s ha tud, várjon minket a hajónál. Nyikolájt én már az első, 1990-es pár napos expedíciónk óta ismerem, mikor Schmidt Évával, Lázár Katalinnal, velem és az Asszociáció két Tányájával az elnök Gogoljevával és a kultúros Moldanovával együtt elkísért minket a Ljámin folyó mellett élő Horov és Vello családokhoz. A fiatal, szimpatikus Nyikoláj sajnos nem tud hantiul, mert fiatalon elvesztette szüleit és gyermekotthonba került, ahol csak oroszul folyt a tanítás, ezért anyanyelvét – egy-

két szó kivételével – teljesen elfelejtette. Viszont megmaradt benne a szeretet népe iránt és minden módon támogatta, segítette a hanti embereket. Munkát, lakást, élelmet szerzett a rászorulóknak, sok tajgai hanti volt a barátja. Természetesnek vette, ha olyan kutatók jönnek városukba, akik a hanti néppel foglalkoznak, akkor neki azokat minden módon, kötelességén túl is támogatni kell. Ezért várt minket a hajóállomáson és vitt el vacsorázni még aznap este. A kiadós, füstölt lazacos, pezsgős vacsora után végre nyugodtan lezuhanyozhattunk, kicsomagolhattuk ruháinkat a Jugra szálloda egyszemélyes szobáiban és elmondhattuk, hogy ha három napos késéssel is, de megérkeztünk.

Másnap szombat lévén, Nyikoláj tudta, hogy nem járnak a helikopterek, ezért egy kis kirándulást szervezett nekünk az Irtis folyón. Hanti-Manszijszk már az Irtis partján fekszik, a folyó a várostól úgy 30 km-re ömlik bele az Obba. Reggel 9-kor indultunk verőfényes napsütésben, mintha nem is lett volna előző este a mindenünket eláztató eső. Nyikoláj volt a házigazda, s mi négyen, Erzsi, Zsigmond, Nádja és jómagam a vendégek. Taxival kimentünk a kikötőbe, ahol egy kis kirándulóhajó várt minket, ezt is Nyikoláj szerezte, s a legénység csak ránk várt. Oda mehettünk, ahová csak akartunk. Megkértük őket, hogy szeretnénk megnézni az Ob és az Irtis találkozását, valamint egy halászbrigádot, na meg ha lehet, fürödnénk egyet az Obban. Mondták, hogy minden kérésünk teljesíthető, és elindultunk. A kis hajó békésen szelte a vizet, mi a fedélzeten napoztunk, nézelődtünk és beszélgettünk, igazi kikapcsolódás volt a fárasztó utazás ellensúlyozására. Rövid idő múlva szólt a személyzet, hogy nézzük azt a piros oszlopot a víz közepén. Ez jelzi, hogy ott ömlik bele az Irtis az Obba. Tehát az Obon hajóztunk tovább, és csaknem 12 óra volt már, amikor megérkeztünk egy halászbrigádhoz. Az 5-6 fős brigád munkahelye, egy halfeldolgozó hajó, az Ob partján állt, onnan nem is mozdult ki a tél beálltáig. A halászok motorcsónakokból engedték be a vízbe a fenékhálókat, s a felszedést is csónakból végezték. A zsákmányt azonnal a hajó fagyasztójába rakták, s onnan szállították el egy

központi halfeldolgozó üzembe, ahol osztályozták, kibelezték, konzerválták a halakat. Szerencsénkre éppen akkor szedték fel az egyik hatalmas, többméteres hálót, s végignézhettük, hogyan lapátolják át a fickándozó, csapkodó hatalmas halakat a nagy hajóra. Nyikoláj közben eltűnt, odament az egyik hanti halászhoz, magyarázott neki valamit, mire az szólt, hogy menjek oda én is. Nagy nehezen átmásztam a mi hajónkról a másik hajóra, igyekeztem lehetőleg nem beleesni a vízbe, de nem is nagyon ügyetlenkedni, és a hanti halászhoz mentem. Elmesélte, hogy már évek óta itt dolgozik ezen a hajón, azelőtt ő is a tajgában élt, de már megszokta ezt az életet, s ha nagyon hiányzik neki a tajga, a háborítatlan csönd, a vad természet, kiveszi az éves szabadságát, lehetőleg ősszel, amikor a vadászszezon megkezdődik, s elvonul, hogy apái ősi mesterségét űzze, kiengedje magából a felgyülemlett feszültséget és egy-két prémmel gazdagabban térjen haza. Egy órát tölthettünk a halászok között, s már éppen indulni készültünk, amikor a hanti halász félrevonta Nyikolájt és egy hatalmas, legalább egyméteres halat adott neki. Ajándékba kaptuk, hogy legyen mit ebédelnünk a hajón. További programunk tehát úgy módosult, hogy kerestünk egy szép, homokos partszakaszt a fürdéshez, s amíg a hajó állt és mi fürödtünk, addig Nyikoláj és a hajó személyzete megtisztították a halat és egy részéből hallevest, másik feléből nyersen sózott halat készítettek. Kiderült, hogy egy hatalmas tokhalat kaptunk, ami tele volt ikrával, azaz kaviárral.

A nap csodálatosan sütött, a part szép tiszta, széles sávban homokos volt. Mi lányok a hajó egyik oldalán, Zsigmond a másikon fürödtünk, mert Nádja és Zsigmond nem hoztak fürdőruhát. Egy jó órás lubickolás után visszatértünk a hajóra. Ez megint csak felért egy artistamutatvánnyal, mert a hajóról csak egy keskeny létrát engedtek le a vízbe majdnem függőlegesen, persze korlát, vagy kapaszkodó nélkül, és ezen kellett le, majd felmennünk. Bizony elég ügyetlenül tettük meg az utat, amit a hajósok jóindulatú mosollyal figyeltek.

Fürdés után a hajón már készen várt minket a nyers sózott

kaviár és a halszeletek, majd főételként a halleves. Míg mi nekiláttunk az evésnek, a hajó személyzete felszedte a horgonyt, s visszafordult Hanti-Manszijszk felé. A városba délután 5-re értünk vissza és elbúcsúzva a hajó személyzetétől, egyenesen a szállodába mentünk. Ott a portás azzal fogadott, hogy este 7-re vendégségbe vár minket az Asszociáció akkori elnökének, Tatjána Gogoljevának a családja, akiket már az előző évből ismertem. A manysi származású család meleg szeretettel fogadta kis csapatunkat, meséltek problémáikról, hogy milyen nehézségekkel küzdenek a fennmaradásért. Ez az alig ötezer fős kis nép már nagyrészt asszimilálódott, csak foltokban maradt meg egy-egy olyan terület, ahol még viszonylag háborítatlanul és maguk között élhetnek. Nekik is anyanyelvük megőrzése okozza a legnagyobb gondot, kevés szakemberük van a nyelvtanításban. Ezért döntött úgy a család legfiatalabb tagja, a 20 éves Marina, hogy manysi nyelvtanár lesz. Azt is megtudtuk, hogy a fiatal lány 1991. szeptemberétől Magyarországon fog tanulni egy évig. Szeretné, ha megtanulna annyira magyarul, hogy a régi szerzők manysikról szóló munkáit eredetiben olvashassa. Megígértük aggódó édesanyjának, hogy Budapesten nem hagyjuk magára a lányát, segítjük, támogatjuk, amíg Magyarországon tartózkodik. Valóban többször járt nálam azalatt az év alatt, társnőjével, Albinával együtt, s mindketten szívesen látott vendégei voltak egész családomnak.

A szállásunkra csak éjfél körül értünk haza, és másnap vasárnap lévén jól kipihenhettük magunkat. A vasárnapot azzal töltöttük, hogy megmutattam Erzsinek és Zsigmondnak a helyi helytörténeti múzeumot. A viszonylag fiatal, 10-15 éves múzeum az elmúlt évek során aktív gyüjtőmunkát végzett és gazdag néprajzi, szépművészeti és állattani anyagot gyűjtött össze. Az obi-ugorok életét, kultúráját és szokásait bemutató néprajzi kiállításuk valóban nagyon színvonalas és mindhármunknak tetszett. Sokat időztünk a hanti művészek tárlatán, ahol a többnyire naív festők érdekes, a hantik életét a művészet eszközével bemutató képeiben gyönyörködhettünk. Gyorsan eltelt az idő, majd este egy régi ismerősömhöz mentünk

vendégségbe. Az újságírónő évtizedek óta tudósít a helyi őslakók életéről, kiválóan ismeri a hantikat, tudja, hogy hol laknak a még hagyományaikat ismerő és őrző családok. A finom vacsora mellett sok címet és hasznos információkat adott nekünk arra vonatkozóan, hogy kikhez fordulhatunk. Sőt, azt is felajánlotta, ha az Asszociáció munkatársai egyéb elfoglaltságuk miatt nem tudják elintézni továbbjutásunkat a tajgába, majd ő segít nekünk. Ez mindenesetre megnyugtató volt, mert már két napja voltunk a városban, de arról még nem volt semmi hírünk, hogyan mehetünk tovább.

Másnap azután megjelent a városban Tánya Gogoljeva, aki zsúfolt programja ellenére igyekezett velünk is foglalkozni. Rengeteg helyre telefonált az ügyünkben, de helikoptert nem tudott szerezni. Geológus helikopter nem ment a Tromagán folyó irányába, egy helikopter bérleti díja viszont meghaladta az Asszociáció erejét. Hétfőn este ő is, mi is idegesen és fáradtan vártuk, mi lesz, tud-e valaki fizetni. A nap túlnyomó részét a telefon mellett ülve töltöttük, hírekre várva. Délután megjelent értünk az Asszociáció irodájában Albina Gluhih, az előző napi újságíró hölgy, hogy programot szervezett számunkra. Elvitt minket a városban élő, manysi mesemondóhoz, Anna Mitrofánovna Konykovához. Az idős asszony, bár évtizedek óta a városban él, megőrizte anyanyelvét és a manysik szokásait. Mai napig népviseletben jár, családjával manysi nyelven érintkezik és városi lakása tele van régi használati tárgyakkal, népművészeti darabokkal. Több kötet meséje jelent meg. A meséket gyerekkorában nagymamájától hallotta, s a mai napig emlékszik rájuk. Nekünk is mesélt belőlük néhányat. Nagyon sajnáltuk, hogy nem maradhattunk egy óránál tovább, de nem akartuk kifárasztani a 80 év körüli nénit. Zsigmond viszont másnap visszament hozzá, s míg én a továbbutazásunkat intéztem, ő hosszabb video-felvételt készített a mesemondónővel.

Már a negyedik napot töltöttük Hanti-Manszijszkban, s még minden csupa bizonytalanság. Lesz helikopter vagy sem, s ha igen, mikor? Végül kedden este 6-kor megjelent Nyikoláj Rogin, s kezében lobogtatta az aláírt papírokat, hogy másnap elindul-

hatunk. Ráadásul szerzett több zsák lisztet, száraztésztát, cukrot, sót, hagymát, kenyeret és krumplit, mintegy viszonzásként a Szopocsin családnak, hogy náluk tölthetünk több hetet. Megígérte, hogy másnap ő fog elkísérni minket a helikopterrel, s visszafelé is értünk jön.

Végre eljött a nagy nap, július 31-e, amikor elhagyhattuk a szállodát és indulhattunk a tajgába. Budapesti indulásunk óta 10 nap telt el, s már azt hittük, sosem találkozunk a Szopocsin családdal. Minden felesleges holminkat a szállodában hagytuk, s reggel 8-kor már útra készen álltunk. Nyikoláj a szálloda előtt várt minket, segített csomagjainkat berakni a kis GAZ terepjáróba, majd elindultunk a reptér felé. Ott volt Ljuda Vagatova, az Asszociáció munkatársa is, hogy expedíciónk során végig velünk lehessen. Tolmácsolni ugyan nem tud, hisz ő északi-, a család meg keleti-hanti, de azért megnyugtató volt a jelenléte.

Rövid autózás után kint is voltunk a reptéren, amelynek egy távolabb eső részét alakították át a helikopterek számára. Gyönyörű, napfényes idő volt, kellemes, 24 fok körüli meleg, a helikopter felszállásra készen csak ránk várt, indulhattunk!

Dél körül érkeztünk meg a Szopocsin családhoz. A helikopter le sem állította a motorját, csak letett minket és máris indult tovább. Még egy búcsúpillantás a távolodó gépre, majd ott álltunk a tajgában, távol minden XX. századi kényelemtől és kicsit szorongva néztünk körül, hova jutottunk.

A tajga nyáron

Ott volt előttünk a Szopocsin család őszi szálláshelye, ahová, mint később elmondták, csak pár napja költöztek át a nyári lakhelyről. – Miért ilyen hamar? – kérdeztem a családot. – Hamar? – csodálkoztak. Hiszen már ősz van! Már le is mondtunk arról, hogy az idén még találkozunk, hisz nyárra ígértétek, hogy jöttök. Ennek a félreértésnek az volt az oka, hogy Magyarországon a nyár az általános szóhasználatban a június, július és augusztus hónapokat jelenti. Fent északon a nyár jóval rövidebb, alig több, mint egy hónap, június végétől július végéig tart. Augusztusban Északnyugat Szibériában már beköszönt az ősz. Ebből okulva a jövőben soha nem évszakokban, hanem konkrét hónapokban állapodtunk meg érkezésünket illetően.

Talán még emlékszik rá a kedves olvasó, hogy a rénszarvastartó hantik nem letelepült életmódot folytatnak, hanem állandóan vándorolnak egyik lakhelyükről a másikra, amelyből négy, esetleg öt van.

Az őszi szálláshely egy homokos partú és medrű tó partján állt, amiben mi a későbbiek során sokat fürödtünk, tisztálkodtunk. Mellette egy szabad, tisztás-szerű terület, az erdőtől körülbelül egy kilométerre, amelyet sűrű, áfonyában gazdag rész vett körül. Ellentétben a téli szálláshellyel, a tisztást nem kerítették el, hanem szabadon állt. Míg a téli szálláshelyen csak faházakat láttunk, itt a lakóépületek többfélék voltak. A régi, hagyományos életmódot folytató öreg családfő még a tipikus kónuszos sátorban, orosz nevén "csúm"-ban lakott feleségével, legkisebb fiával és annak családjával. De a többiek már úgy döntöttek, hogy inkább a nagyobb, kényelmesebb és modernebb, fából készült rönkházakba költöznek, olyanokba, amilyenekben a téli szálláshelyen is éltek.

A helikopter hangjára valamennyien kijöttek házukból, s olyan örömmel fogadták megérkezésünket, hogy az összes szorongás és félelem elmúlt bennünk. Megérkezésünk nagy örömöt jelentett nekik, egy kis eseményt a szürke hétköznapokban, csak egyetlen apró gond volt, hogy Joszif éppen kivizsgáláson volt az egyik kórházban és nem tartózkodott odahaza. A többiek általában az ő utasításait követték, s most nem tudták, hogy a szállásunk hol legyen. Mondtuk, hogy ez nem gond, mert hoztunk magunkkal két sátrat, az egyikben ellakunk mi Erzsivel, a másikban Ljuda a csomagjainkkal, csak a megfázásra érzékeny Zsigmond számára kértünk helyet az egyik házban. ő a legidősebb lány, Fjokla házában kapott egy csodálatos "pologos", azaz szúnyogsátras helyet. Míg a férfiak a mi sátrainkat állították fel, addig a nők elmentek az itt is meglévő lábasházba prémekért, hogy sátraink alulról valamennyire szigetelve legyenek. Eleinte próbáltunk tiltakozni, hogy nincs rá szükség, hiszen meleg van, és hoztunk magunkkal hálózsákokat is, de ők hajthatatlanok maradtak. Szerencsénkre, mint később kiderült. A csalóka meleg ellenére a talaj nagyon hideg volt, éjszakára rendszeresen 0 fok körülire hűlt le a hőmérséklet, és megérkezésünk másnapjától egész ottlétünk alatt, kisebb szünetekkel egyfolytában esett az eső. Bizony elkeltek alul a meleg prémek, de még magunkra is kértünk valami takarót. Joszif felesége, Rimma saját készítésű tollpaplanukat adta oda, aminek kissé koszos kinézete ellenére is nagyon örültünk. Míg a sátrunk készült, én meglátogattam az öreg családfőt, hogy üdvözöljem.

A sátor, amelyben családjával élt, a faházaktól kicsit távolabb, körülbelül 50 méternyire volt. Egy hanti lakósátor alapja körülbelül 5 méter átmérőjű kör, váza pedig köralakban felállított és fölül kúpszerűen összekötött farudakból áll *(27. kép)*. A sátor vázát régen nyírkéreggel borították, a nyírkérget több méteres lapokba varrták össze, s ezt erősítették fel rénszarvasínból készült kötéllel a vázhoz. Ma már ilyet csak legfeljebb múzeumokban lehet látni. Ennek az az oka, hogy a környezetszennyezés és az erdőirtások miatt olyan kevés nyírfa

maradt a tajgában, hogy nyírkéreglapokat készíteni szinte lehetetlen. Óriási területet kéne a hanti asszonyoknak bejárniuk, amíg megfelelő mennyiségű nyírkérget összeszednének. Ezért a nyírkérget fokozatosan mindenhol felváltották az egyszerű gyári sátorponyvával. A sátorponyvákra az asszonyok kis fülecskéket varrnak fölül, a sarokrésznél, és a sátor építésekor ezekbe a fülecskékbe hosszú rudakat akasztanak. Ezeknek a segítségével tudják a több méter magasan lévő csúcsra felemelni a négy-öt darab sátorponyvát. Körülbelül ennyire van szükség a sátor teljes beborításához. Ezeket a ponyvákat ma már gyári zsinórral jó erősen a favázhoz kötözik, hogy se a szél, se az eső ne hatolhasson át rajtuk. Ezután mohával alul körbeszigetelik a sátrat, hogy a vihar ne téphesse fel a sátorlapokat, de a környéken hemzsegő kígyók se találjanak egyetlen kis rést sem, ahol bejuthatnának a sátorba. Ezt a mohát kicsik és nagyok, nők és férfiak egyaránt gyűjtik egész nyáron. A mohát nem csak sátorszigetelésre használják, hanem szinte mindenre. A moha a hantiknál univerzális anyag, mert törlőruhának, mosogatószivacsnak, szárított formában a bölcsőben pelenka helyett egyaránt használják. Ezt teszik rá a szúnyogok elleni füstölőkre is.

A sátorrudak felállítása és a ponyva fölhelyezése a férfiak dolga, de ők végzik el a sátor belsejének a szigetelését is. Ehhez fenyőágakat vágnak az erdőben, és jó sűrűn beborítják velük a sátor alját, csak középen hagynak ki egy méteres sávot. Erre a nők a sátor bejáratától jobbra és balra vastag házi készítésű gyékényszőnyeget, vagy napjainkban műanyagfóliát terítenek, s erre kerülnek a rénszarvasprémek nyáron is. Csakúgy, mint a faházakban, a prémeket napközben felhajtják és a sátor falához teszik. Ehhez támasztják a hátukat a sátorban félig ülő, félig fekvő testhelyzetben tartózkodó emberek. Éjszakára a prémeket hosszában lerakják és több réteget tesznek egymásra. Részben a szúnyogok ellen, másrészt az egyes családok egymástól való elhatárolására, nyáron a fekvőhely fölé moszkítóhálót húznak ki. A fekvőhelyek előtti részen a fenyőágakra házilag gyalult fenyődeszkákat raknak a férfiak, ez a sátor közlekedő része.

Végül a sátor közepén felállítják a vaskályhát, ami ugyanúgy néz ki, mint a télen használtak. A kályha csövét a rudak között fent vezetik ki a szabadba és egy kis nyílást hagynak körülötte, nehogy a ponyva a forró kályhacsőtől meggyulladjon. A kályha szélességében elől és hátul szabadon marad a föld, csak gerendákkal választják el a gyalult padlótól. Ez a rész tulajdonképpen a sátor semleges zónája, ami elválasztja a bejárattól jobbra és balra lévő lakótereket egymástól. A tűzhely és a mögötte lévő terület szent hely, melyet a nőknek tilos átlépniük. Hitük szerint, ha valaki ezt teszi, megharagítja a család védőszellemeit és sok bajt okozhat a családjának. Minket is jó előre figyelmeztettek, nehogy a kályha mögött átlépjünk az egyik lakótérből a másikba.

A sátor a mindennapi élet egyik fontos színtere, s mint arról már beszéltem, szigorúan meghatározott helye van benne mindenkinek és mindennek. Az ember azt hinné, hogy egy sátorban nem lehet rendet és tisztaságot tartani, pedig ez közel sincs így. Ahogy a faházban, úgy itt is az asszonyok dolga a takarítás és a sátor körüli teendők elvégzése. Ugyanakkor nem kell állandóan takarítani, mert náluk már megvalósult a gyakorlatban az a régi orosz mondás, hogy "nem ott van rend, ahol takarítanak, hanem ott, ahol nem szemetelnek". Szemetelő, vagy holmijaikat szerteszét hagyó gyerekeket és felnőtteket nem láttam.

Ha több család él együtt a sátorban, akkor a bejárattól jobbra az egyik, balra a másik család lakik. A másik térfelére csak a lehető legritkábban mennek át, s igyekeznek úgy viselkedni, hogy jelenlétükkel a másik családot ne zavarják. Hiába hallják, nem szólnak bele a családon belüli beszélgetésbe, nem azt figyelik, mit csinál, vagy mit eszik a másik. Csak akkor szólnak egymáshoz, ha fontos mondandójuk van, vagy közös teázásra gyűlnek össze. Ahogy az egyes családok egymástól elkülönülve és egymás területét szigorúan tiszteletben tartva élnek a sátorban, úgy a sátorban lakók tárgyainak is szigorúan meghatározott rendje van.

A bejárathoz legközelebb található a háziasszony helye és holmija, bundája, ruhái, varrókészlete és a kidolgozásra váró

bőrök. Ebben szigorú logika van, hiszen a ház asszonya az, akinek leggyakrabban kell valamiért kimennnie a sátorból, s ha az ő helye a sátorban nem a bejárat mellett, hanem távolabb lenne, akkor állandóan át kellene lépnie az előtte levőkön. Márpedig a hantiknál szigorúan tilos a nőnek átlépnie a férje vagy más férfi lábán, mert hitük szerint ezzel elviszi az illető vadász-szerencséjét. A bejárattól a második a férj helye. Itt tartja vadászfegyvereit, személyes használati tárgyait és ruháit. Ezután következnek a gyerekek, s ha vannak, legvégül a vendégek. A középen lévő, vasból készült kályha előtt van a tűzifa helye. Mögötte pedig a bejárattal szemben a sátor szent helye, ahol a család ereklyéit, szent ládáját, vagy a medvebőrt tárolják. Ezért tilos itt átlépni a másik oldalra a nőknek. Mellettük következnek a család edényei és evőeszközei és az a minimális élelem, só, cukor, száraztészta, keksz, ami nap mint nap kell.

Ilyen volt az a sátor is, ahova bekukkantottam, így éltek nyáron Iván Szopocsinék. A bejárattól jobbra eső részen lakott az idős házaspár, bal oldalon pedig Joszif fiuk feleségével és két gyerekével.

Talán még emlékeznek, hogy ha nem is ennyire, de hasonlóan szabályozott rend van a faházakban is, ahol a bejárattal szemközti részen alszik a feleség, tőle balra a férje, majd a gyerekek. Nyáron itt is moszkítóhálókat húznak ki a fekhelyek fölé, ezzel védve magukat a mindenütt jelenlévő szúnyogoktól és egyúttal elválasztva az egyes családokat egymástól. Nappalra a prémekkel együtt ezt is a ház hátulsó falához erősítik. A ház többi része és a benne levő berendezés ugyanolyan, mint a téli szálláson.

Az élet nagy része azonban ilyenkor koraősszel még a szabadban zajlik *(28. kép)*. A gyerekek csak étkezni mennek be a házba illetve sátorba, különben az egész napot odakint töltik. Kis sátrakat építenek maguknak, vagy íjjal célba lőnek, helikopterest játszanak, mivel autót még életükben nem láttak, esetleg elmennek apjukkal halászni vagy vadászni.

Ha jó az idő, a nők a szabadban főznek, sütnek, mosnak, de ott puhítják és varrják össze a bőröket is. Egyik legfontosabb

kint végzett házimunka a kenyérsütés, amit a nők felváltva végeznek. A kenyeret régen hallisztből sütötték, hiszen ezen a tájon mezőgazdasági termelésről szó sem lehetett. Ma azonban a leadott prémekért cserébe különböző iparcikkeket, késztermékeket és élelmiszert tudnak vásárolni a családok. Így lisztben gyakorlatilag soha nincs hiányuk. Minden családnak megvan a maga élelmiszertartaléka, és ha rákerül a sor, a saját lisztkészletéből a soron következő háziasszony készíti el az egész közösség számára a kenyeret. Ezt ugyanúgy dagasztják, mint nálunk, viszont a tésztát az oroszoktól átvett tégla alakú vagy kerek vas formákba öntik. A Szopocsin családnál a kemence a házakkal szemben található, mely igen érdekes ötvözete a hagyományosnak és az újnak. Manapság a régi, agyagból tapasztott kemencéket olajos hordókkal helyettesítik, melyeket használat előtt természetesen jól kiégetnek. Vízszintesen félig beássák a földbe, fenekét meghagyják, tetejét viszont kiszedik. A hordó föld feletti részét kívülről vastag homokréteggel borítják, s ezzel kész is a kemence. Ajtaja mohával bélelt vastag deszkalap, amit a nyílás méretére szabnak. Kenyérsütés előtt először nagy tüzet raknak a kemencében és amikor csak a parázs marad, ráteszik a kenyérformákat, majd rácsukják az ajtót. Rövid idő múlva kész a piros héjú, ropogós kenyér, ami nekünk is nagyon ízlett.

A férfiak, ha nem az éjszakai vadászat fáradalmait pihenik ki éppen, akkor a ház előtt javítgatják szerszámaikat, a tél során megrongálódott szánjaikat, csónakjaikat, vagy éppen faragnak valamit, esetleg fát vágnak, füstölőt készítenek. Házaikba gyakorlatilag csak aludni és étkezni járnak, úgyis sokat kell majd bent tartózkodni, ha beköszönt a tél és a kemény hidegek.

Gyári készítésű kétszemélyes sátraink felállítása után beraktuk a prémeket a hálózsákok alá, majd kipakoltuk holmijainkat és szétosztottam a Hanti-Manszijszkból hozott élelmiszert és az ajándékokat. Legjobban talán az előző alkalommal készített fényképfelvételeknek örültek. Mint a gyerekek, izgatottan ültek körül engem és néztük át közösen a képeket, felidézve az akkori eseményeket. Mindenki megkapta a róla készült képet, és

meghatottan láttam, hogy azok a féltve őrzött kincsek közé kerültek.

Sátrunk Fjokla és Irina háza között állt, de mivel Zsigmond Fjokláéknál lakott, úgy alakult, hogy mi is inkább náluk étkeztünk. Irina ezen nem bántódott meg, de ha alkalom adódott, mindig áthívott bennünket egy kis friss lángosevésre vagy az elmaradhatatlan teázásra. Fjokla férje pedig, az amúgy igencsak lusta Kirill, nagyon kitett magáért. Mint házigazda kötelességének érezte a rólunk való gondoskodást és minden nap friss hallal, vagy vízimadárral tért haza. Azóta sem láttam egyetlen további expedíciónk során sem ennyire aktívnak. Ennek, gondolom, az lehetett az oka, hogy mivel Joszif kórházban volt, az idős és már elég gyenge sámán után ő volt a legidősebb férfi a szálláshelyen. Íratlan törvény szabályozza, hogy ilyen esetben az ő kötelessége a vendégekről való gondoskodás. Joszif hazatérte után ugyan vadászni még eljárt, de már nem volt hajlandó énekelni és mesélni, mint azelőtt. Nem vitt el minket magával az erdőbe, és teljes mértékben visszaadta a nála 10 évvel fiatalabb Joszifnak az irányító szerepet.

Mint már a könyv elején is kiderült, a hantik életét átszövik a különböző babonák, hiedelmek, amelyekkel ezen az utunkon is többször találkoztunk. Alig érkeztünk meg és rámoltunk ki, Fjokla csendesen odajött hozzám és elmesélte, érezte, hogy nemsokára megérkezünk. Az előző két éjszaka ugyanis nagyon rosszul aludt, többször felébredt, mert állítása szerint mind a két éjjel a lelkem nála járt, és nagyon szerettem volna már közöttük lenni. Én persze ebből semmit nem éreztem, de az biztos, hogy az előző napok bizonytalanságai miatt gondolatban sokszor közöttük voltam.

Megérkezésünk napján végig csodálatos idő volt, ezért a család apraja-nagyja a szabadban tartózkodott, ott is fogyasztottuk el az Irina és Fjokla által készített közös ebédet. A gyerekek játszottak körülöttünk, a felnőttek elmesélték, mi minden történt velük az elmúlt hónapok során, sőt az öreg családfő is kijött a sátrából, hogy közöttünk lehessen. Jóleső volt látni, ahogy azonnal helyet csináltak neki, kérdezgették, mit szeretne

enni, inni, s csak miután minden kívánságát teljesítették, folytattuk a beszélgetést. Az idős ember nem nagyon kapcsolódott be a beszélgetésbe, inkább hallgatott és okos szemeivel minket figyelt. Amikor úgy látta, hogy abbahagytuk a beszélgetést, minden kérés nélkül énekelni kezdett és előadott egy 20 perces hanti éneket. Azonnal bekapcsoltam a mindig velem lévő magnómat és vettem fel sorba az énekeket. Lefordításuk és a dallamok lejegyzése azonban már kolléganőim, Csepregi Márta és Lázár Kati feladata.

A férfiak, hogy kedveskedjenek nekünk, elhatározták, sátrunk elé asztalt készítenek, hogy legyen hol ülnünk és jegyzetelnünk az elkövetkező hetek során. A fűtéshez hazaszállított rönkfákból négyet levertek a puha, homokos talajba, a megfelelő magasságban lefűrészelték a tetejüket, majd karvastagságú szálfákat hoztak. Ezeket másfél méteres darabokra vágták, összeszögelték és a lábakhoz erősítették. Hogy írni is tudjunk az asztalon, tetejét ugyanolyan japán szigetelőfóliával borították be, mint a háztetőket. Az egésszel alig egy óra alatt elkészültek, még székeknek való tuskókat is tettek az asztal köré. A sors fintora, hogy az asztalt alig használhattuk, mert a másnaptól kezdődő és végig zuhogó eső miatt a házakba húzódtunk. Persze az állandóan szakadó esőnek is megvolt a maga előnye. Eltűntek a szúnyogok, s így nem kellett a családnak éjszakánként felváltva őrködnie és füstölnie, hogy az erdőből hazatérő rénszarvasokat megkíméljék a jó időben hemzsegő, erőszakos vérszívóktól. Több idejük maradt a velünk való beszélgetésre. Ha elégedetlenkedtem a sátrunkat, ruhánkat átáztató eső miatt, ismét csak egy hiedelemmel nyugtatgattak, aki az esőt hozta, mármint mi, annak szerencséje lesz. Jó, jó, de ilyen sok! - dohogtam magamban, amikor gumicsizmában cuppogtam át a sártengeren egyik házból a másikba, vagy a távolabb álló sátorba.

Mivel ez alkalommal több hetet töltöttünk együtt a Szopocsin családdal, megbeszéltük, hogy részünkről az lesz a leghelyesebb magatartás, ha alkalmazkodunk a család életéhez és mindennapjaik ritmusához, bármilyen furcsa is az időnként nekünk. A legnehezebben azt szoktuk meg, hogy az aktív "tár-

sadalmi élet" éjszaka kezdődik. Éjfél körül vannak készen a mindennapi teendőkkel, s akkor felteszik az elmaradhatatlan teát, beülnek egymáshoz egy kis beszélgetésre és fenn maradnak hajnalig. Bizony, amíg erre nem jöttünk rá, volt, hogy már a hálózsákunkból ugrasztottak ki minket, mert épp elaludni készültünk. Természetesen kikecmeregtünk, és lehetőleg nem túl morcos arccal átmentünk az éppen esedékes családhoz és teáztunk, beszélgettünk velük hajnalig. A legtöbb mesét, hiedelmet, babonát éppen ezekben az éjszakai órákban vettem fel, mert napközben ezekről beszélni tilos. Az a hiedelem járja, hogy ha valaki világosban mond például mesét, kihullik a haja. A hajnalig tartó beszélgetések után viszont természetes, hogy délig aludtunk, egy óra körül reggeliztünk, ötkor ebédeltünk és tíz körül vacsoráztunk. Persze a nappal és az éjszaka között szinte elmosódott a különbség, hiszen augusztus elején még gyakorlatilag egész éjszaka világos volt. A nap csak egy egész rövid időre tűnt el az égboltról és akkor sem lett teljesen sötét, inkább olyan kora esti szürkülethez volt hasonló az ég színe.

Elhatároztuk, hogy ahol tudunk, segítünk a házimunkában. Ezért elkísértük az asszonyokat bogyószedésre, mohavágásra, fűrészeltük együtt a fát és felügyeltünk a gyerekekre.

A bogyószedés elég fáradságos és aprólékos munka. Nyírkéreg edényeket erősítenek a derekukra és abba szedik a térdig érő bozótokról az apró gyümölcsöket *(29. kép)*. A tövénél megfogják az ágat és alulról felfelé húzzák le a lelógó szemeket. Nemcsak az a gond, hogy az állandó hajlongástól elfárad az ember, hanem az is, hogy a bozótosok a kígyók kedvenc tartózkodási helyei, s ezek a csúszómászók különösen kedvelik az ágakon való szundikálást. Ha óvatlanul megfog az ember egy ágat, előfordulhat, hogy a kígyót is vele fogja. Márpedig a tajgában sok a mérges kígyó, főleg a vipera, aminek a marása ellen a hantik sem ismernek semmi népi gyógy-módot. Ezért, amikor az áfonyát gyűjtöttük, mi inkább csak szemléltük az eseményeket, kevés hasznunkat vették, annyira rettegtünk a kígyóktól. Elmondták, hogy gumicsizma nélkül tilos a bozótosba menni, mert ha megmarja az embert a kígyó, akkor csizmán

keresztül kevesebb méreg jut a szervezetbe. Ugyanis ha hiszik, ha nem, a feldühített kígyó, még a csizmát is képes átharapni. Másik védekezési módjuk, hogy mindenhol a rénszarvasok nyomait követik, mert azt mondják, hogy ahol a rénszarvasok járnak, onnan a kígyók elmenekülnek. Ezenkívül magukkal viszik hűséges társukat, a kutyát, mert az állat általában az emberek előtt szalad pár méterrel és ugyancsak elijeszti az útjába került kígyókat. Különben mint elmondták, igen ritkán fordul elő, hogy megmarjon valakit egy vipera, de ők sem bántják az állatot. Ha kígyófészekre bukkannak, gondosan kikerülik, s csak akkor zavarják el ezeket a csúszómászókat, ha a sátrak közelében ütnek tanyát. Akkor sem ölik meg azonban őket, mert hiedelmük szerint a kígyó az alvilág istenének a hajfürtje, s aki találkozik vele, annak szerencséje lesz. Minket mindenesetre nem lelkesített egy ilyen találkozás.

Nagyobb hasznunkat vették viszont a mohagyűjtéskor. A házaktól nem messze már zsombékos, mocsaras volt a talaj, ahol a moha gazdagon burjánzott. Fogták a fűrészt, alávágtak a mohának és lefűrészelték a gyökérzetről. Hatalmas, méterszer méteres darabokat vágtak így ki, ezeket kellett a szálláshelyre cipelni. Egy-egy ilyen darab súlya körülbelül tíz kiló, s bizony beleizzadtunk, amíg megtettük az utat visszafelé. Ebben a munkában rendszeresen segítettünk az asszonyoknak, amiért ők igen hálásak voltak. Míg ők fűrészeltek, mi Erzsivel elhordtuk a levágott darabokat. Ezeket a rénszarvaskarámok közelében felállított füstölő mellé raktuk halomba, hogyha beindul a szúnyoginvázió, kéznél legyenek. Általában ember nagyságú halmokat csináltunk. Amikor 3-4 nap múlva elfogyott a moha, kezdtük a munkát elölről.

A füstölőt a házaktól úgy 100 méterre lévő akolban és attól pár méterre a szabadban állították fel. Ez a következőképpen készült: függőleges és vízszintes rudakból kialakítottak egy négyzetes teret. Közepén tüzet gyújtottak a könnyen égő, félig elkorhadt és speciálisan füstöléshez gyűjtött nyírfákból *(30. kép)*. Ha a tűz már jól égett, a közelében elhelyezett mohából ügyesen rátettek annyit, hogy a tűz ne aludjon el, hanem

átmelegítve a mohát, jó füstöt adjon. Ez a legnehezebb feladat, amihez sok tapasztalat kell. Csak az állandó füstölés védi meg valamennyire az állatokat a szúnyoginváziótól. Így is nem egyszer láttuk, hogy a rénszarvasok füle töve, a szemük környéke véresre volt csípve. Barátaink azt is elmesélték, hogy a szúnyogok képesek halálra marni embert, állatot egyaránt. Ezért a sátrak és házak bejárata előtt is füstölnek, hogy elriasszák a szúnyogokat. Elkövetkező expedícióim során többször volt szerencsém kínlódni a mi házunk elé felállított füstölővel, s vagy eloltottam a tüzet a túl nagy adag mohával, vagy keveset raktam rá, s a moha egyszerűen elégett. Csak akkor volt többórás nyugalmunk, ha kínlódásunkat megsokallva Fjokla, vagy Irina készítette el a mi füstölőnket is.

A szúnyogoktól a vadászkutyákat is védeni kellett, ezért azoknak egy nagy közös sátrat készítettek, falát sárral tapasztották be, s ha nagyon elszaporodtak a szúnyogok, oda vitték be az állatokat.

A férfiakkal a varsák ellenőrzésére jártunk. Igaz, itt sem tudtunk sokat segíteni, inkább csak láb alatt voltunk, de az utat legalább oda-vissza végigbeszélgettük. Mint már említettem, a rekesztéses halászatot művelik, ami abból áll, hogy leszúrt karókkal elrekesztik a medret, s csak egyetlen helyen hagynak rést, ahova a varsát, azaz a halcsapdát teszik. Ez vesszőből font, egy-másfél méter hosszúságú hengeres tárgy, aminek a szája úgy van megoldva, hogy ott elkezd keskenyedni egy befelé nyúló kürtő, aminek a végén csak akkora nyílást hagynak, hogy a hal még át tudja préselni rajta magát. Innen a hal a varsa tágasabb végébe kerül, ahol több hal is elfér, és nem pusztul el napok múlva sem. A varsa szájához két hosszú rudat erősítenek, s odakötözik a mederbe szúrt karókhoz. Annak ellenére, hogy az őszi, nagy mennyiségű halat adó halászatot közösen végzik, azért minden kis családnak van saját varsája és saját folyószakasza, ahol csak ő halászik. Mi Kirill és Joszif varsáit néztük meg. Bizony elég kevés hal volt bennük három nap után is. Mondták, hogy ez az erős vízszennyeződés következménye, néhány éve még sokkal több hal volt a vizekben.

Megérkezésünk másnapján már korán reggeltől zuhogott az eső, de ennek ellenére Kirill elvitt minket, és megmutatta nekünk a család pár éve végleg elhagyott őszi szálláshelyét. Ez jóval beljebb volt az erdőben, a folyóhoz közel, de itt a család nem érezte jól magát és átköltöztek a sokkal jobb fekvésű, szárazabb helyen lévő jelenlegi szálláshelyükre. Annak ellenére, hogy 4-5 szálláshelyük van, s ezeket évszakonként váltogatják, úgy látszik, időnként építenek egy-egy újabb lakóhelyet is, mert a régit valamiért már nem tartják alkalmasnak. A korábbi itttartózkodás nyomait már csaknem teljesen elmosta az idő, csak egy-egy elkorhadt farúd meg a karám maradványai tanúskodtak arról, hogy a Szopocsin család régi lakóhelyén járunk. Kirill egyúttal nagyon előzékenyen megmutatta nekünk azokat a helyeket is, ahol ő a csapdáit szokta felállítani. Most azok ugyan nem működtek, mert a kicsinyeiket nevelő állatokra a hantik soha nem vadásznak, megvárják amíg a kölykök elég nagyok ahhoz, hogy önállóan is életben maradjanak, akkor kezdődhet csak a vadászat és csapdaállítás. Ez nagyon jellemző a természettel együttélő, annak törvényeit tiszteletben tartó hantik gondolkodásmódjára. Sohasem csak a jelenre gondolnak, hanem a jövőre is. Tudják, ha elpusztítanák az anyaállatokat, a következő évben jelentősen megcsappanna a vadállomány az erdőben. Így például a télen elköltöző, ízletes húsú vadkacsára tömeges méretben késő ősszel, a mi időszámításunk szerint szeptember közepén kezdenek vadászni. Ez általában csónakból történik, mert a vadkacsáknak akárcsak nálunk, a tajgában is az a szokásuk, hogy valamelyik vízen gyűlnek össze elköltözés előtt. A vadászok beülnek a csodálatosan könnyű és éppen ezért nagyon borulékony, egy darab fenyőtörzsből kifaragott csónakjukba, és onnan lesik az alkalmas pillanatot, amikor megindulhat a vadászat *(31. kép)*. Az elejtett zsákmányt gondosan beosztják, hogy jusson belőle a szűkös téli időszakra is. Ez persze nem zárja ki, hogy nyáron és kora ősszel is ejtsenek a vízimadarakból néhányat, elsősorban a hímekből. Nagyon tetszett nekünk az a szokásuk, hogy teljesen mindegy, melyik család férfitagja ért haza a sikeres éjszakai vadászatból, a zsákmányt

annyi felé osztotta, ahány kiscsalád élt együtt az adott közösségben. Másnap a másik vadász tette ugyanezt. Ez nagyon racionális munkamegosztás a vadászok között, akiknek így nem kell, mindennap elmenniük hazulról, hanem hetente csak egy-két alkalommal kerül rájuk a sor. Mindez csak a házi szükségleteket kielégítő vadászatokra igaz. A professzionális vadászszezon idején mindenki saját magának vadászik. Ha esetleg több vízimadarat lőttek, mint amennyit el tudtak fogyasztani, akkor a felesleges madarakat egy gödörbe tették. Láttuk Irát, ahogy a házuktól nem messze körülbelül egy méter mély gödröt ásott, s abba tette be a maradék madarakat, majd gondosan betemette a gödröt. Kérdeztük, hogy ezt miért csinálja? Azt hittük, talán nekik is olyan csemege a hetekig erjesztett hús, mint a kínaiaknak. Kiderült, hogy szó sincs róla, hanem a gödör fenekén már jég van, s tulajdonképpen a jégveremben lefagyasztották a könnyen romló vadhúst. Így a húst bármikor elfogyaszthatták.

Másik gyakori kora őszi vadászzsákmányuk a tajgában élő egyik legnagyobb testű madár, a siketfajd. Ennek húsa is igen kellemes ízű és a hantik kedvelt csemegéje. Kirill kirándulásunk során megmutatta a siketfajd-fogó csapdát is, ami igen érdekes szerkezet *(32. kép)*. A földre van felállítva egy kapuszerű alkotmány, aminek a fent lévő vízszintes gerendája leesik és agyonüti a madarat, ha az megmozdítja a kapu jobb oldali rúdját. Kirill mesélte, hogy semmilyen csalimagot sem tesznek ki a madárnak, mert a siketfajd igen kíváncsi természetű, s ha meglátja ezt a szerkezetet, addig nem nyugszik, amíg közelebbről meg nem szemlélheti. Ez okozza a vesztét, és így kerül a hantik fazekába.

Nemcsak Kirill, de mindenki nagyon kedves és előzékeny volt velünk, szinte zavarba ejtően igyekeztek minden kérésünket teljesíteni. Megérkezésünk első percétől kezdve más volt a család és a közöttünk lévő kapcsolat, mint előtte pár hónappal. Szinte rokonként üdvözöltek minket Erzsivel, Zsigmondot is hamar elfogadták. Csak Ira kisfia rettegett továbbra is Erzsi fényképezőgépétől, de már Joszif Alisza nevű kislánya régi

ismerősként fogadott minket, s kedvenc helye Erzsi ölében volt. Mivel teljesen családtagként kezeltek minket, olyan eseményeknek is tanúi lehettünk, illetve olyan dolgokat is megtudhattunk, amit másnak soha nem mutattak volna meg, vagy nem mondtak volna el. Így a nők meséltek a legféltettebb titkaikról, elmondták például, hogy hol és hogyan szülnek a hanti asszonyok. Ha elérkezik az idejük, s valamilyen oknál fogva nem jön értük a helikopter, anyáik ősi módján zajlik le a szülés ma is. Általában idősebb lánytestvére, vagy a szülő nő édesanyja szokott segédkezni a vajúdó asszonynak. A házban illetve sátorban felállítanak egy kapu formájú fakeretet, amit belevernek a földbe, hogy jó stabilan álljon. Alá terítenek szárított szénát, arra mohát, majd legyalult fahéncsot, végül egy tiszta ruhaanyagot. Erre szüli meg a nő gyermekét. A szülés térdelő testhelyzetben történik és a kapuszerű keret arra szolgál, hogy arra támaszkodjon a szülő nő. A megszületett gyereket, az úgynevezett „köldökanya" „pugleng anki" várja. Az ő feladata elvágni a köldökzsinórt és megfürdetni a gyereket. A fürdővíz egy különleges, oroszul „csága" nevű taplógomba felhasználásával készül. A taplógombát tűzön megpirítják, hogy jó porhanyós legyen, majd összemorzsolják és beleteszik a vízbe. Így lúgos kémhatású vizet kapnak, ami jó fertőtlenítő. Ebben fürdetik meg a gyermeket, de ilyennel mosakszik pár hétig a fiatal anya is. A szülés után nem sokkal a nők ismét munkába állnak, sok fekvésre, pihenésre nincs idejük. Így, a hagyományos módon szülte meg harmadik gyermekét Ira is. Elmesélte a mulatságos történetet, hogy felejtették őt ott a tajgában a helikopteres orvosok, s vittek el helyette tévedésből egy másik, nyenyec asszonyt, akinek még ugyan több hónapja volt a szülésig, de hiába tiltakozott, felpakolták és elvitték a kórházba. Az történt ugyanis, hogy Gyima elrohant a geológusokhoz, akik rádión leadták, hogy szülni készül egy hanti asszony. A helikopteresek meg is kapták Ira férjének üzenetét, el is indultak azonnal, csak pár száz kilométert tévedtek. Egy másik, kartotékukban ugyancsak szereplő asszonyt vittek el, így Ira hiába várta őket, végül is otthon szült. Csak amikor már többnapos volt a gyerek, jelentek

meg az orvosok, s akarták Irát elszállítani a kórházba, erre viszont akkor már nem volt szükség.

A gyerekek nevét általában az apák adják. Mindenkinek két neve van. Az egyik a hivatalos orosz keresztnév, a másik egy titkos név, amelyet bárki ráragaszthat a gyerekre valamilyen jellemző tulajdonsága, vagy cselekedete alapján. A gyerekeket általában hároméves korukig szoptatják. Ez idő alatt a gyerekek életük nagy részét a bölcsőben töltik. Nappal a felakasztható, háttámlás, nyírkéregből készült nappali bölcsőben, éjszaka a lapos háttámla nélküliben. Mind a két bölcsőbe alulra szárított mohát, vagy fahéncsot tesznek pelenka helyett, amit rendszeresen cserélnek. Erre terítenek egy ruhadarabot, s ide fektetik a gyereket, akit gondosan becsomagolnak és átkötöznek, hogy moccanni sem bír. A nappali bölcső végéhez egy hosszú bőrdarabot erősítenek, melyet az anya a lábához köt *(33. kép)*. Ha a gyerek felébred és elkezd sírni a felfüggesztett bölcsőben, az anya ennek a bőrszíjnak a segítségével ringatja álomba a gyereket, miközben szabadon maradó kezeivel tovább végzi dolgát. Nyáron, amikor szép az idő, napközben a bölcsőket egy fa ágra akasztják fel, letakarják szúnyoghálóval, s abban tartják a gyerekeket *(34. kép)*. Mint már említettük, a hanti gyerekeknek az édesanyjukon kívül több „anyjuk" is van. Az egyik a „köldökanya", „pukleng anki", aki elvágta a köldökzsinórt, a másik, aki először vette kezébe a gyereket, az ún. „hordozóanya", „altanki" és a harmadik a keresztanya, „pirnanki". Ezért azután a hanti gyerekek soha sincsenek egyedül. Ha édesanyjuknak dolga van, biztos valamelyik „anyjuk" a sok közül vigyáz rájuk és ellátja őket.

Ottlétünk harmadnapján Joszif is visszaérkezett a szállásheIyre és nagyon megdöbbent, hogy mi nem náluk vagy Iráéknál, hanem külön sátorban lakunk. Mindenáron rá akart beszélni minket, hogy költözzünk be hozzájuk, s alig bírtuk meggyőzni róla, hogy nekünk valóban kellemesebb a kényelmetlenebb, de saját sátrunkban éjszakázni, mint velük hatukkal egy sátorban. Lelkünkre kötötte, ha bármi gondunk van, azonnal szóljunk neki, s ő megtesz minden tőle telhetőt.

Szerencsére a hideg éjszakák és a beázott sátor ellenére nem fáztunk meg, jókat aludtunk a csöndes tajgai éjszakákban. Nyugalmunkat csak a rénszarvasok röfögése és a kutyák ugatása zavarta meg időnként.

Az első hét végefelé Joszif felajánlotta, hogy elvisz minket a másik őszi szállásukra, nézzük meg, hogyan néz az ki, milyen ott a táj és a környezet. Egyúttal útközben ellenőrizzük a varsáit, és ha marad időnk, mutat nekünk valami érdekeset. Mi boldogan beleegyeztünk a kirándulásba annak ellenére, hogy az eső akkor is szép csendesen ugyan, de megállás nélkül esett. Felvettük gumi-csizmáinkat, esőkabátjainkat és elindultunk.

A két szálláshely egymástól körülbelül 12-13 km-re lehetett. Azért mondom, hogy körülbelül, mert pontos számadatot nem tudtak nekünk ők sem mondani. Amikor rákérdeztem, hogy mégis milyen messze van a két szálláshely egymástól, mert jó lenne tudni, hogy milyen hosszú gyaloglásra számítsunk, kiderült, hogy ők teljesen másképpen mérik a távolságot, mint mi. Számukra az a kérdés, hogy hány kilométerre van tőlük valamilyen hely, szinte érthetetlen. Soha senki nem mérte végig a kacskaringós, mocsarakon keresztül vezető utat kilométerekben. Ők a távolságot a nap állásával fejezik ki. Kérdésemre, hogy milyen messzire megyünk, Joszif azt válaszolta, hogy egy egész napos útra. Amikor elindulunk, akkor a nap még csak keleten lesz, és mutatta az irányt, amikor meg visszaérkezünk, már ott lesz nyugaton. Mi próbáltuk kiszámítani, hogy ha az ember normális körülmények között 4-5 kilométert gyalogol óránként, akkor a patakokon és mocsarakon keresztül legfeljebb csak 3 kilométert. Ha reggel 10-kor indulunk és este 7-re érkezünk vissza, akkor 9 óra alatt, egyórás pihenőt számítva, 24 kilométert tudunk megtenni. Talán nem tévedtünk sokat, amikor felmértük az előttünk lévő út hosszát.

A szálláshely közelében egy darabig a rénszarvasok által kitaposott ösvényen mentünk, majd amikor az a sűrűbb erdőben vezetett tovább, letértünk róla. Ritkás fenyőerdők mellett mentünk el, és nagyon érdekes volt látni, ahogy az erdőben a természet kialakította a maga szürke homokkal borított erdei

útjait, mintha csak emberi kéz műve lenne. Viszont ezekből számtalan vezetett az összes égtáj irányába. Csak csodálni tudtuk az előttünk egyenletes léptekkel haladó Joszifot, hogy habozás nélkül megtalálja a helyes utat. Az alacsony termetű férfi látszólag lassan ment, mi mégis alig bírtuk utolérni. A tajgában élő hantik már gyerekkoruktól fogva hozzászoktak a hosszú gyalogláshoz és sajátos technikát alakítottak ki. Felvesznek egy tempót és azon nem gyorsítanak, nem lassítanak, hanem mindig azonos hosszúságot lépve, egyenletes ütemben haladnak akár az erdőben, akár a mocsárban járnak. Az erdőben még csak-csak tudtuk követni őt, de amikor a homokos talajt minden átmenet nélkül felváltotta a mocsár, bizony jócskán lemaradtunk. Joszif figyelmeztetett minket, hogy közvetlenül a nyomába lépjünk, mert elég csak egy lépést elhibáznunk és térdig süllyedhetünk a mocsárba. Ha mégis valami baj történne, és a mocsárból feltörő gáz helyén keletkezett vákuum beránt minket a mocsárba, azonnal vágjuk hasra magunkat és kúszva próbáljunk kijönni belőle. ő persze soha nem ment tőlünk túl messzire, nehogy valami bajunk essék. Így egy kis csizmaberagadással és vizes lábakkal megúsztuk a mocsáron való átkelést.

A legszebb és a legkönnyebb út a mocsarat felváltó zsombékoson keresztül vezetett. Itt moha és zsombék borította a talajt, amin olyan volt a járás, mint a szivacson, vagy tornatermi gumiszőnyegen. Mozgott, rugózott alattunk minden, kimondottan könnyű és élvezetes volt rajta járni. Órákat tudtunk úgy menni, hogy semmi fáradtságot nem éreztünk. A lábunk alatt a sokszínű, néha vörösesben játszó moha, az alacsony áfonyabokrok hívogató gyümölcseikkel mind-mind megállásra késztettek. Csak Joszif egyre távolodó alakja jelezte, hogy ideje tovább indulni, ha nem akarunk elveszni a tajgában.

Vezetőnknek hála, mi épségben megúsztuk a tajgai kirándulást, de sok óvatlan turista tűnik el évente az ilyen kiismerhetetlen, idegeneknek veszélyes tájon. Elindulnak gombászni vagy vadászni, s bizony előfordul, hogy soha nem térnek vissza. Nem egy és nem két esetet meséltek barátaink, amikor hetekig

tartó keresgélés ellenére sem találták meg a nagyobb városok környékén elkóborolt felelőtlen turistákat. Mi bizony igyekeztünk szorosan Joszif nyomában maradni, s ha már nagyon lemaradtunk, szégyenszemre utána kellett kiáltanunk, hogy tartson egy kis pihenőt és várjon meg bennünket. Különben pihenő nélkül tettük meg az egész utat. A fáradhatatlan Joszif még dolgozott is útközben. Félrerakott egy-egy rossz helyre kidőlt fát, vagy megjegyzett magának csónakkészítésre, füstölőhöz alkalmas darabokat és még a varsájából is kiszedte a halat, amikor az ő partszakaszához értünk. Itt csodálatos festői táj tárult a szemünk elé. A csendesen folydogáló Kis Róka patak partját hatalmas fák szegélyezik, dúsan növő aljnövényzettel, mintha nem is a tajgában, hanem több száz kilométerrel délebbre járnánk. Amíg Joszif a varsával küszködött, mi fényképeztük és videóztuk, amit csinált. Csak az volt a baj, hogy itt a sűrűben sokkal több volt a szúnyog, mint máshol, s a várakozás során alaposan összecsipkedtek bennünket. A hantik küzdelmes életére jellemző, hogy a varsában csak pár hal volt, amelyeket Joszif ott helyben agyonütött és hátizsákjába tett. A varsa gondos visszahelyezése után tovább indulhattunk.

A patakot elhagyva ismét végeláthatatlannak tűnő mocsarakon, zsombékoson mentünk keresztül. A másik őszi szálláshely közelében azután ismét felváltotta a mocsarat az erdő. Joszif egyre beljebb vezetett minket, majd lehajolt valamiért egy fa tövéhez, és egy puskát vett fel onnan. Kiderült, hogy minden lakóhelyük közelében tart egy puskát, hogyha egyik helyről valamiért átmegy a másikra, ne kelljen az úton végig cipelnie még a fegyverét is. Ott tartja jól becsomagolva egy fa tövénél elrejtve, s ha hónapok múlva arra jár, a fegyver sértetlenül várja. Hátára vette a puskát és mondta, hogy mostantól csendben legyünk. Mi nők kössük be a fejünket valamivel, hogy a hajunk ne látsszon, mert szent helyen járunk. Csak akkor vettük észre, hogy körülöttünk itt is, ott is rénszarvaskoponyák, textíliák vannak magasan a fákon, s az egyik nyírfa sűrű lombjai között egy elszakadt sámándob van felakasztva. Joszif idős édesapjának a dobja, aki évekkel ezelőtt ezen sámánkodott, de amikor elsza-

kadt a bőre, a hagyományoknak megfelelően ki kellett hozni a szent berekbe. Ütője a nyírfa alatt, a földön feküdt. A hantik hite szerint a fa összekötő szerepet tölt be gyökereivel az alvilág, törzsével a föld, koronájával az ég között. Ezért teszik a fára az áldozati rénszarvas koponyáját, az isteneknek szánt textíliákat és ezért kerül oda a sámándob is. Mivel a szent helyre nem szabad ajándék nélkül menni, Joszif megkérdezte, hogy tudunk-e valami ajándékot adni a szellemeknek? Pénz nem volt nálunk, ezért eszembe jutott, hogy van egy teljesen új kasmír kendőm, még nem volt rajtam, csak azért tettem be a zsebembe, ha átázna a másik, akkor ki tudjam cserélni. Hátha az jó lenne a szellemeknek. Az pont megfelel, mondta Joszif és rövid ima kíséretében a fára akasztotta a színes darabot. Mondta, hogy most magunkban kívánjunk valamit, majd a szellemek teljesítik azt.

Csak ezután folytattuk utunkat a másik szálláshely felé. Jócskán elmúlt dél, mire odaértünk. Joszif körbevezetett minket a néptelen házakon, megmutatta, hogy ki melyikben lakik, majd odamentünk egy félig kész házhoz. Nagyobb volt, mint a többi, de ugyanazzal a módszerrel, farönkökből épült. Ez az én házam lesz! - dicsekedett. Sikerült meggyőznöm édesapámat, mondta, hajlandó a sátor helyett ebbe költözni. Ha nem lennétek itt, most a házon dolgoznék, mert hamarosan beáll a hideg és átköltözünk. Bizony kellemetlenül éreztük magunkat, hogy miattunk nem halad a munkával. Mondta, hogy semmi baj, mi a barátaik vagyunk, értünk szívesen teszi. Amíg mi nézelődtünk, ő elszaladt a lábasházhoz és kekszet hozott, majd a szabadban tüzet rakott, vizet forralt és teát készített. Hihetetlen, hogy a zuhogó eső ellenére percek alatt lobogott a tűz, ilyenre csak egy hanti képes. Egy faágat a laza, homokos talajba szúrt, másik végére ráakasztotta a teáskannát, majd alatta apróra vágott fahéncsből egy pillanat alatt tüzet gyújtott. A házakból mindent elvittek, ezért a magunkkal hozott bögrékből ittuk meg a kellemes, forró italt. Rövid pihenő után indultunk tovább, de nem ugyanazon az úton, amelyen jöttünk, hanem kis kerülővel, mert Joszifnak be kellett "ugrania" valamiért a két őszi szállás

között lévő nyári szállásra is. Mivel onnan előttünk pár nappal költöztek el, és Joszif éppen a kórházban volt, családja nélküle költözött. Egy-két apróságot ott felejtettek, amiket kísérőnk mindent elnyelő hátizsákjába tett. A nyári szálláshely ugyancsak egy tó partján állt, de az közel sem volt olyan szép homokos partú, könnyen megközelíthető, mint az, amelyikben mi az őszi szálláshely mellett fürödtünk. Későbbi expedícióim során többször laktam itt, de sajnos sem fürödni, sem mosakodni nem lehetett az alattomosan mélyülő, ingoványos tóban. Itt is három elhagyott, kiürített faházat és egy sátorvázat láttunk, meg természetesen a házak mellett álló, körben nyitott, csak felül fedett fészereket a varsák, szánok, sílécek tárolóját, ami tele volt az adott szálláshelyen használt, de a másikon nem szükséges dolgokkal. Ilyen fészerek az összes szálláshelyen voltak, minden családnak egy.

Csak este 8 óra körül értünk vissza a családhoz, éhesen, bőrig ázva és teljesen kimerülve. Szerencsére Fjokla gondos háziasszony lévén begyújtott a kályhába, forró hallevest főzött és azzal várt minket. Első dolgunk volt az átázott ruhákat levenni és szárazra cserélni. Igen ám, de kiderült, hogy Zsigmond nem hozott váltani való ruhát magával. Sok nevetésre, tréfálkodásra adott okot, ahogy egész este egy rénszarvasprémbe burkolózva ült közöttünk, mint egy igazi ősember.

Talán kitartásunk jutalma volt, de az éjszaka beálltával átjött Joszif és mondta, hogy ha kíváncsiak vagyunk édesapja sámánkodására, menjünk át hozzájuk a sátorba. Nosza Zsigmond magára kapta a nedves ruhákat, fogta a kamerát, mi Erzsivel fényképezőgépeinket, magnót és jegyzetfüzetet ragadtunk és pillanatok alatt megjelentünk Joszifékнál. Útközben Joszif elmondta, hogy a szertartás érte lesz, mivel gyakran betegeskedik, sokat van kórházban, édesapja meg szeretné tudni, mi a betegsége oka, s hogyan lehetne rajta segíteni. Emellett azt is megkérdezi az istenektől, eljöhet-e Joszif Magyarországra, ahova mi hívtuk meg, nincs-e valami akadálya a hosszú utazásnak.

A sámánszertartás

Mikor beléptünk a sátorba, már égett a tűz, a férfiak elhelyezkedtek az idős családfő körül, a bejárattól jobbra eső oldalon, a nők pedig velük szemben, a bal oldalon foglaltak helyet. Minket Erzsivel ugyancsak oda ültettek, Zsigmondnak megengedték, hogy a bejárat közelében felállíthassa kameráját.

Mindenki ugyanabban az öltözékben volt, mint máskor, külön szertartási ruhájuk nincsen. A nők ilyenkor kora ősszel is ugyanazt a gyári anyagból készült, állógalléros, mellközépig gombolós, lefelé enyhén bővülő, a nyakkivágásnál, alul és a mandzsettarésznél gyönggyel hímzett ruhájukat viselik, mint télen. A ruhák alján lévő körülbelül 10 cm-es gyöngyhímzés olyan esést ad a ruhának, hogy ahogyan a hanti nők járnak, szinte velük együtt ring a ruha is. A férfiak ruházata ma már alig tér el a városi viselettől. Gyárilag készült inget, nadrágot, zoknit hordanak. Csak a felső kabátjukat készítik odahaza kézzel, ami bebújós, kapucnis, lábközépig érő, kényelmes viselet. Azonban ez is már gyári anyagból készül. Tehát ez a ruha volt rajtuk a sámánszertartás idején is. Egyedül az idős sámán öltözött át. Míg Gyima, a segédje, a tűz fölött melegítette a dobot, hogy szép, zengő hangja legyen, addig az öreg Iván Szopocsin fehér inget húzott a mindennapi színes ing tetejére, s felvette rénszarvasprém csizmáját. Ez utóbbira azért volt szükség, mert hitük szerint az istenek színe előtt nem illik mezítláb megjelenni.

Nagyon kíváncsiak voltunk a szertartásra, mert már többektől tudtuk, hogy Iván Szopocsin a keleti-hantik egyik leghatalmasabb sámánja. Mint Joszif elmondta, édesapja már az előző napon megkérdezte az istenektől, hozzájárulnak-e ahhoz, hogy mi is jelen legyünk a szertartáson. Ezt a már többször említett módon, szent ládája emelgetésével derítette ki. Szerencsénkre az istenek hozzájárultak, csak az volt a kikötésük, hogy Erzsi

vakuval nem fényképezhet, mert ez zavarta az idős sámánt a koncentrálásban. Ezért Erzsi egy igen érzékeny filmet tett a gépébe, hogy ne maradjon le semmiről. Zsigmond pedig a beszűrődő fény mellett igyekezett mindent filmre venni. Én odaadtam a magnómat Kirillnek, megtanítottam a kezelésére és megkértem, mindent vegyen fel, amit az idős sámán énekel. Fontoskodó arccal túrt el mindenkit a sámán közeléből, mondván, hogy neki komoly megbízatása van, neki kell az idős ember mellett ülnie.

Égett a tűz, Gyima egyfolytában forgatta felette a dobot, időnként kipróbálta, elég szép-e már a hangzása, s ha nem volt elégedett az eredménnyel, folytatta a melegítést. Eközben Joszif egy fenyőfa megszárított gyökerét a kályhára tette, s amikor az füstölni kezdett, levette onnan, körbejárta vele a sátrat és a jelenlevőket. Ezzel tisztította meg a helyiséget és a szertartás résztvevőit a gonosz erőktől. Eközben eltelt vagy fél óra, a dob is felmelegedett már. Ekkor Joszif megkért mindenkit, hogy adjanak a dob szellemének áldozati ajándékot, hogy az engedélyezze jelenlétünket a szertartáson. Az ajándéknak fejenként három darab pénzérmének kellett lennie. Szívesen eleget tettünk kérésének és átnyújtottuk neki az érméket. Ekkor letépett egy darabot abból az anyagból, amiben különben a dobot szokták tárolni. Az összegyűjtött pénzt gondosan becsomagolta ebbe a rongydarabba és a dob hátulján lévő fogantyúra kötözte. Minden készen állt, kezdődhetett a szertartás.

Elsőként Joszif játszott a dobon, mivel érte folyt a sámánkodás *(lásd 5 kép)*. Megkérte a szellemeket, segítsenek rajta, hogy ismét egészséges lehessen. A sátor szent helyén, a vaskályha mögötti részen állt, háttal nekünk, arccal a sátor fala felé fordulva, oda, ahol a házi segítőszellemeket őrzik. Először egy rövid imát mondott, majd állandó hajlongások közepette elkezdett a dobon játszani. A dobolás először halk és lassú volt, majd ahogy fokozódott a ritmusa, úgy erősödött a hangja is. Végül Joszif háromszor megfordult maga körül és átadta a dobot édesapjának.

Az idős sámán törökülésben a földön ült, arccal a tűz felé fordulva. Először ő is egy rövid imát mondott, amelyben a

család és a vendégek részére kért boldog életet. Majd dobolni és énekelni kezdett. Először lassan és halkan, majd egyre fokozódó ütemben. Az ének az ún. egyéni éneke volt, melyet ő költött és az élettörténetét mondja el benne. Ezzel a dallal csak ő fordulhatott az istenekhez. Arról szól, hogyan lett ő árva, hogyan nőtt fel, mikor nősült meg, születtek gyerekei és unokái, s felsorolja kik azok, s hányan vannak. A gyerekei közül a legkisebb fia most beteg, s az ő érdekében fordul a szellemekhez. Az ének utolsó felét akkor, ott a szertartás közben költötte. Mikor befejezte az éneket, megforgatta maga körül háromszor a dobot, átadta Gyimának, aki rövid melegítés után visszaadta a sámánnak. Kezdődhetett a második ének, amely az istenek hívóéneke volt. Ezt a sámánná válása során tanulta meg maguktól a szellemektől, akik tudják, kinek a sátrába kell leereszkedniük, ha ezt a dalt hallják, vagy ki fog hozzájuk felmenni az égbe, attól függően, hogy mely istenségről van szó. Ezen a szertartáson „Numi Torum"-hoz, a legfőbb istenükhöz imádkozott az idős sámán, s lelke elrepült hozzá a hetedik égbe. Amikor elénekelte ezt a hosszú, legalább fél óráig tartó éneket is, újra megforgatta a dobot háromszor maga körül, majd ismét átadta Gyimának melegíteni. Majd újabb és újabb énekekbe kezdett. Csak a dob szavát és a sámán halk, rekedtes hangját hallottuk, mintha mi is téren és időn kívül lennénk. Egyszercsak az idős ember felugrott és az egyre erősebben és gyorsabban szóló dob hangjára táncolni kezdett *(lásd 24. kép)*. Táncolt és dobolt egyszerre, míg a többiek, természetesen csak a férfiak, hej-hej felkiáltásokkal buzdították. Lábait egyszerre mozgatta, terpeszállásban állt és kis ugrásokkal lépett kettőt jobbra, kettőt balra. A dob felerősödött hangja és a férfiak kiáltozása betöltötte a teret, a sámán ott ugrált, hajlongott előttünk, hosszú perceken át. Úgy éreztem, mi is részesei vagyunk a csodának, amiben a jelenlévők meggyőződéssel hittek, hogy a sámán most repül fel az égbe, megtudni a főisten válaszát és akaratát. Ki tudja, hány perc telt el így, öt perc, vagy fél óra? Megállt az idő. Egyszercsak halkult a dobszó, megszűnt a kurjongatás, a sámán visszaült a helyére, s jóval kisebb hangerő-

vel folytatta a dobolást. Azután a dobszó elhallgatott, a sámán megforgatta maga körül a dobot, majd átadta a mellette ülő Joszifnak. Ő is játszott a dobon egy ideig, majd továbbadta a mellette ülő férfinak. Az néhány ütés után továbbadta a következőnek, míg az összes férfi nem dobolt egy keveset. Ezzel jelezték, hogy elfogadják a sámán tevékenységét és az istenektől kapott válaszát is. Ezt követően Joszif felakasztotta a dobot a sátor kályha mögött lévő rúdjára, majd visszaült apja mellé, hogy megtudja, mit határoztak vele kapcsolatban az istenek. Az öreg elmondta, hogy Joszif azért betegeskedik annyit, mert nem akar behódolni az istenek akaratának és nem akar sámán lenni. Pedig, ha elfogadja sorsát, azonnal meg fognak szűnni szívpanaszai, ideges rohamai. Hiába megy orvosról orvosra, azok nem tudnak segíteni rajta. Ez igaz is volt, magam is tapasztaltam, hogy az évek során hiába gyógyították őt moszkvai, sőt magyar orvosok is, senki sem talált nála szívbetegségre utaló jeleket, ő mégis szívgyengeségre, szívfájásra panaszkodott. A nemzetközi orvosgárda külön-külön megerősí-tette, hogy minden panasza idegi eredetű, amire legfeljebb nyugtatókat kaphat. De hát hiába, egy leendő sámánnál teljesen természetesek az idegi eredetű panaszok, hiszen érzékenysége, ideggyengesége által válik alkalmassá a sámánfeladatok ellátására. Talán most, édesapja halála után, beletörődik sorsába, s elkezdi a sámánkodást. Akkor, 1991-ben viszont még hadakozott a feladat ellen, mondván, ma már más idők járnak, sámánokra semmi szükség.

A szertartás során Iván Szopocsin azt is megkérdezte a főistentől, akinek - elmondása szerint - egészen a háza küszöbéig eljutott, hogy eljöhet-e Joszif hozzánk Magyarországra. A bölcs és előrelátó "Numi Torum" azt válaszolta, hogy igen, de csak akkor, ha nem egyedül megy, hanem bátyját, a városlakó, tapasztaltabb Jeremejt is magával viszi. Így került a számunkra addig ismeretlen Szopocsin fiú a meghívottak listájára.

A szertartás végeztével az idős sámán nagyon fáradtnak és kimerültnek látszott, ami nem is csoda, hiszen több órán keresztül dobolni, énekelni, s még a végén táncolni is, fizikailag és szellemileg egyaránt nagyon megerőltető feladat. Pár percig

még mindenki megilletődötten, hallgatagon ült a helyén, majd miután az idős ember elmondta fiának az istenek válaszát, a család lassan készülődni kezdett a lefekvéshez.

Már hajnalodott, amikor összeszedve kameránkat, fényképezőgépeinket, magnóinkat és jegyzetfüzetünket elbúcsúztunk Joszifféktól és visszavonultunk félig beázott sátrunkba.

Másnap Joszif közölte velünk, hogy a sámánszertartás után rénszarvasáldozatot kell bemutatni az isteneknek, megköszönve ezáltal a segítségüket. Készüljünk, mihelyt csökken az eső, kezdődik a szertartás. Mivel az eső egyfolytában zuhogott tovább, a délelőttöt várakozással töltöttük. Beültünk Fjokláék házába, s míg Joszifra vártunk, én a Néprajzi Múzeum számára vásároltam tőle tárgyakat. Behozott a lábasházból egy nagyon szép cirbolyafenyő-gyökérből készült kosárkát, amit még édesanyja készített sok évvel azelőtt és egy nyári női csizmát. Ez is rénszarvasprémből készült, csak a prémet lenyúzták róla és így a hasított bőrhöz hasonló anyagot kaptak. Ezt a combközépig érő csizmát viselték a nők nyáron és kora ősszel.

Mivel az eső csak nem akart elállni, Joszif és édesapja úgy döntöttek, hogy a zuhogó eső ellenére megtartják a rénszarvasáldozatot. Az állatot ismét Joszif adta, mert őérte volt az előző napi sámánszertartás. Joszif pányvával megfogta az előre kiválasztott rénszarvast, a sátruk mögé vitte a szent szán elé, és összehívta a családot. Mint a tavaszi állatáldozatnál, itt is oldalt álltak a nők, a szent szán előtt a férfiak. Joszif rövid imája után megölték, majd feldarabolták az állatot, a vért és a húst négy részre osztották, majd újabb ima után Joszif kibontotta az áldozati rén fejénél álló vodkásüveget, és mindannyian ittak egy keveset az italból. A szertartás lényegében ugyanúgy zajlott le, mint tavasszal. Mi velük szemben állva fényképeztük és filmeztük az eseményeket. Csak a végén történt valami új, érdekes dolog. Joszif kihozta a sátorból az előző napi sámándobot, fogott egy darab fahéncsot, belemártotta az áldozati állat vérébe és ezzel a vérrel kört rajzolt a dobra, majd a körbe két szemet és szájat jelölő pontokat írt, ugyancsak vérrel. Ezután ugyanilyen módon kört rajzolt a szent szán elülső

oldalára is. Elmondta, hogy erre azért volt szükség, hogy felszenteljék a dobot. Az ugyanis nemrég készült, és még nem sámánkodtak vele azelőtt. Az új dob szelleme igényli az ajándékot, ezért kínálták meg az áldozati vérrel. A szertartás végén a felszentelt dobbal Joszif háromszor körbejárta a sátrat, majd rövid ima után becsomagolta a dobot egy ruhadarabba és berakta a szent szánba. Ezután minden család megkapta a maga vér- és húsadagját, és szétoszlott a társaság.

A következő napon a rénszarvas koponyáját ugyanúgy, mint tavasszal, kivitték a szent berekbe és egy fa tetejére tűzték. Most is elkísérhettük őket és figyelhettük, milyen ügyesen teszi fel Joszif egy vékony kis faágra az újabb rénszarvaskoponyát. Körülöttünk több tucat koponya jelezte az előző áldozatokat.

Elutazásunkból már csak pár nap volt hátra, amit a hanti férfiak szorgos munkával töltöttek. Megkértem ugyanis őket, hogy készítsenek a Néprajzi Múzeum számára néhány makettet olyan tárgyakról, amelyek eredetije túl nagy ahhoz, hogy elvihessem magam-mal. Megígérték, hogy mindegyiküktől kapok valamit. Joszif egy gyönyörű bölcsőmodellt készített, Gyima egy szép női szánt, a sámán unokájának, Marinának a férje egy kis hanti csónakmodellt faragott számomra. A munka több napig tartott, és szinte versengés alakult ki a férfiak között, hogy ki hol tart, ki csinál szebb, az eredetit tökéletesen utánzó darabot. Mi fotóztuk, dokumentáltuk a munkafolyamatokat, hisz az eredeti tárgyak, mint mondták ugyan-így készülnek. Végig filmeztük Ivánt, aki a csónakot készítette, s ugyanúgy kiégette, mintha igazi csónak lenne. Erre azért van szükség, magyarázta, mert csak így válik a csónak vízhatlanná. Végignéztük Gyima szánkészítését is, hogyan hajlítja meg a tűz fölött a gyantás fenyőlapot, hogy szántalpat készítsen belőle, hogyan farag bele kis lyukakat, amelyekbe pontosan beleillenek a szán oldallécei, s teszi rájuk végül a szán ülő részét. Az összes tárgy kis remekmű volt a maga nemében, melyekkel méltán büszkélkedhet ma a Néprajzi Múzeum. Amikor Joszifék eljőve Magyarországra, viszontlátták azokat a múzeum kiállításán, büszkén mutatták a látogatóknak, hogy azokat az ő családjuk férfi tagjai készítették.

Míg a férfiak a faragásokat készítették, a nők is igyekeztek valamivel kedveskedni a közeli búcsúzás alkalmából. Fjokla szép nyakláncot fűzött nekünk gyöngyből, Ira gyógyfüveket szedett, hogy otthon próbáljuk ki, mennyire segítenek. Rimma a híres rák ellen is használatos „ságát", a taplógombát kereste napokig az erdőben, míg talált akkorát, hogy mindannyiunknak jusson. Nagyon megható volt, ahogy a búcsú közeledtével ezek a zárkózott emberek sorra jöttek oda titokban hozzám, hogy a sajátjai észre ne vegyék, és öleltek, csókoltak mondván, hogy úgy megszoktak minket a hetek folyamán, hogy üres lesz az életük nélkülünk. Megígértették velem, hogy még visszajövünk. Ha Erzsi és Zsigmond nem is, de én feltétlenül - nyugtatgattam őket.

Elérkezett augusztus 8., a búcsú pillanata. Sátrainkat már korán reggel összecsomagoltuk, az átázott rénszarvasprémeket sűrű bocsánatkérések közepette visszaadtuk a tulajdonosaiknak, kiosztottuk a maradék konzerveket, és elbúcsúztunk egyenként mindenkitől. Az idős sámán az utolsó jókívánságait is elmondta nekünk, megnyugtatott minket, hogy szerencsésen hazaérkezünk, mikor eszünkbe jutott, hogy hiányzik a nyári csoportkép. A szokásos kapkodás és átöltözés után összegyűlt a család, mi megcsináltuk a képeket *(35. kép)* és vártuk a helikoptert. Vártunk egy órát, nem jött, kettőt, nem jött. Már azt gondoltuk, elfelejtettek értünk jönni, amikor megjelent. Kicipeltük a vásárolt tárgyakkal teli táskáinkat a leszállóhely mellé és pár perc múlva már a helikopteren találtuk magunkat. Visszanéztünk barátainkra, az egyre távolodó, apró kis emberekre és bizony fájt a szívünk, hogy el kell válnunk tőlük.

Visszaúton megálltunk a Szopocsin család szomszédainál, Ljonya Szopocsinéknál, a már többször emlegetett fiatal sámánnál is, mert megígértük öccsének, Genának, aki az első napokban velünk volt Joszifékánál és tolmácsolt nekünk, hogy megnézzük, hol él. Azonkívül kíváncsiak voltunk apró, gyerek kinézetű feleségére is, akit a mi helikopterünk hozott el odafelé úton Russzkinszkijéből a szülőotthonból. Anya és gyermeke láthatóan jól voltak, és na-gyon örültek nekünk. A család már

várt minket, sőt a fiatal férj és apa még íjat és nyílvesszőket is faragott nekem a múzeum számára. Le kellett ülnünk a szokásos teázásra, amit még a helikopterpilóták is elfogadtak. Beszélgetés közben kiderült, hogy a sámán nagyobbik lánya súlyos beteg. Napok óta igen magas láza van, már félig eszméletlen. Még apja varázstudománya sem segít rajta. Gyorsan megnéztem a fiatal lányt, s tünetei alapján úgy véltem, hogy valószínűleg súlyos vesegyulladása lehet, amihez orvos kell. Mondtam, hogy amíg nem jön orvos, szedje be azt az antibiotikumot, amit ott hagyok neki, de Hanti-Manszijszkból azonnal orvost küldünk. Így is történt. Alig értünk vissza az értünk jövő Nyikoláj Roginnal a városba, azonnal értesítettük a mentőhelikoptert, akik a lányért mentek. Ez mentette meg az életét, mert már így is csak vérátömlesztéssel tudták meggyógyítani. A következő évben a hálás apa azonnal jött, amikor az öreg sámán üzent érte. Amikor meglátta, hogy nekem kell a segítség, nagyon készséges és barátságos lett. Így tudta viszonozni a tőlünk kapott segítséget.

Hanti-Manszijszkban töltöttünk még egy éjszakát, majd másnap repülőre ültünk és visszarepültünk Moszkvába. Szinte hihetetlen volt, hogy előző nap még a tajgában ébredtünk, többszáz kilométerre bármilyen emberi településtől, s másnap már egy nyüzsgő világváros forgatagában találtuk magunkat. Míg a rohanó, lökdösődő, ideges embertömeget néztük, megfordult a fejünkben, hogy bizony megértjük hanti barátainkat, akiknek, ha otthagyják a tajgát és bemennek a városba ügyeiket intézni, két nap múlva már fáj a fejük, rosszul érzik magukat és elegük van a mi civilizációnkból.

Még egy utolsó éjszaka Moszkvában, kedves és hűséges orosz barátainknál, majd másnap irány Magyarország. Ekkor éreztük csak, hogy mennyire elfáradtunk, kimerültünk az elmúlt hetek során, s bizony jól esik már hazamenni.

A tajgától viszont nem búcsúzunk, nem búcsúzhatunk, hisz megszerettük ezt a tájat, az itt élő embereket, s ahogy mondani szokás, szívünk egy része velük maradt. Winter Erzsi és Németh Zsigmond többet nem tudtak visszatérni ide, mi viszont

Csepregi Mártával és Lázár Katalinnal még többször megtettük ezt az utat. Laktunk Leonyid Szopocsin, az ifjú sámán családjánál, részesei voltunk a Szopocsin család gyászának, mikor a bölcs és jóságos öreg sámán meghalt, megismertük a letelepült hantik életét a Nagy Jugán folyónál, egy több szintes hajóval két hétig utaztunk az Obon és az Irtisen, hogy csak a legfontosabb eseményeket említsem. Mindannyiunk számára meghatározó élmény volt és maradt a szibériai rokonainkkal való találkozás. A fényképek, a video-filmek nézegetése közben gondolatban sokszor visszajárunk erre a felejthetetlen vidékre. Ahogy a hantik mondják, lelkünk meglátogatja barátainkat, s ha pár percre is, de ismét közöttük vagyunk.

Befejezve kalandjaink leírását, remélem, hogy a könyv segítséget nyújtott ahhoz, hogy egy kicsit jobban megismerjék és közelebb érezzék magukhoz a hantik küzdelmes életét. A képeket nézegetve, a könyvet olvasva oda tudják képzelni magukat a tajgába, a Szopocsin családhoz, a hideg és a mocsarak világába, s ha másképpen nem is, legalább lélekben eljutnak őseink földjére, az Ob mellett élő hantik közé.

Országos Széchényi Könyvtár

Roman Rugin

SZÜLŐFÖLDEM
(részlet)

Hal csillog hinaras mélyben,
dürrög a fajd az erdőszélen,
evező csobban éji csendbe,
mintha hanti ének csengne.

Erdő tündököl, ragyogva
leng a nyírfák aranyrojtja,
hermelin-habok verődnek
gyantaillatú fenyőknek.

Mikor csillagok derengnek,
erdei ördögök incselkednek:
pára sűrül uszonyos köddé,
s mintha rénbőr-csuklya födné.

Mint esőcsepp a felhővel,
rokon lettem ezzel a földdel,
rénszarvassal és madárral,
szívem hűtöm e tél havával.

Rab Zsuzsa fordítása

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

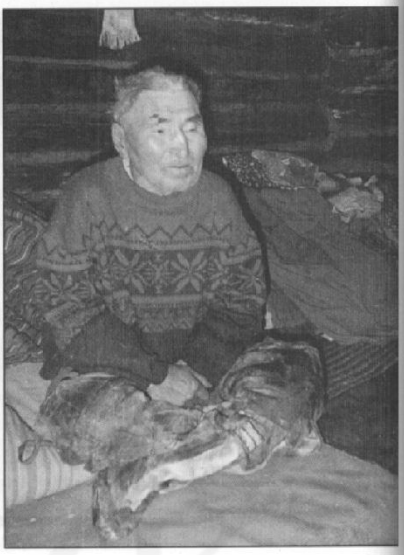
1. kép Hanti halász-vadász segítőtársával

2. kép Faház a téli szálláshelyen

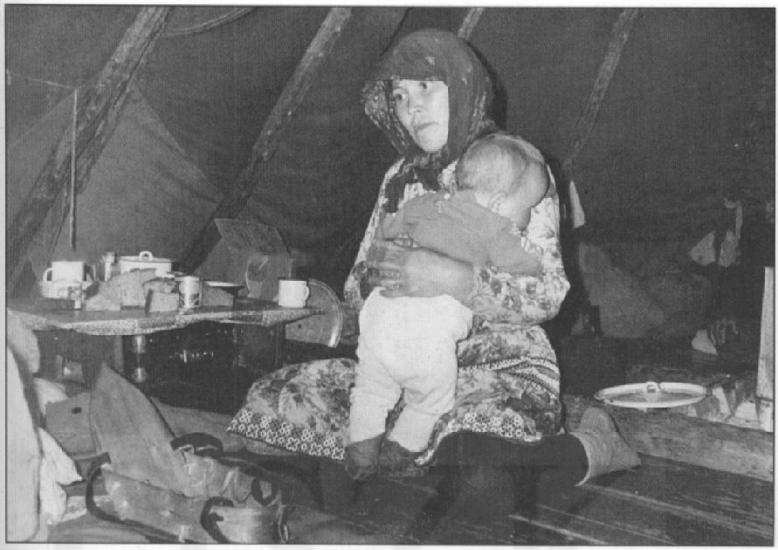
3. kép Hanti asszony a Ljámin folyótól

4. kép Iván Szopocsin, a családalapító idős sámán

5. kép Joszif Szopocsin sámánjelölt, a legfiatalabb fiú

6. kép Rimma Nyikitjicsna Russzkina, Joszif felesége kisfiukkal

7. kép Alisza Szopocsina, Joszifék nagyobbik gyermeke a bölcsőben

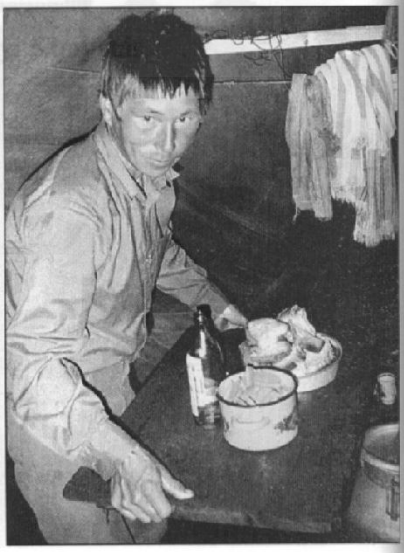

8. kép Kirill Igmatevics Pokocsev és felesége a legidősebb Szopocsin leány, Fjokla

9. kép Irina Szopocsina, az idős sámán legkisebb leánygyermeke

10. kép Irina férje, Dmitrij Antonovics Kecsimov

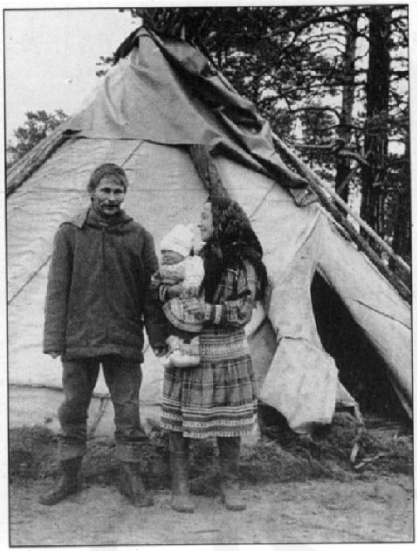

11. kép Irina és Dmitrij gyermekei, Mihail, Dmitrij és Mitya

12. kép
Tatjana Ajvaszeda, Igor Ajvaszod és gyermekeik a nyári szálláson

13. kép Tatjana legidősebb lánya, Marina és férje, Igor gyermekükkel

14. kép A rénszarvasok összeterelése

15. kép Az áldozati rénszarvas kifogása pányvával

16. kép
A védőszellemek bebugyolált figurái

17. kép
Gyima, a legkisebb Szopocsin lány férje a szent szánnal és sámándobbal

18. kép Az áldozati állat húsának és vérének szétosztása

19. kép Gyerekek zsákmányukkal, a tízkilós csukával

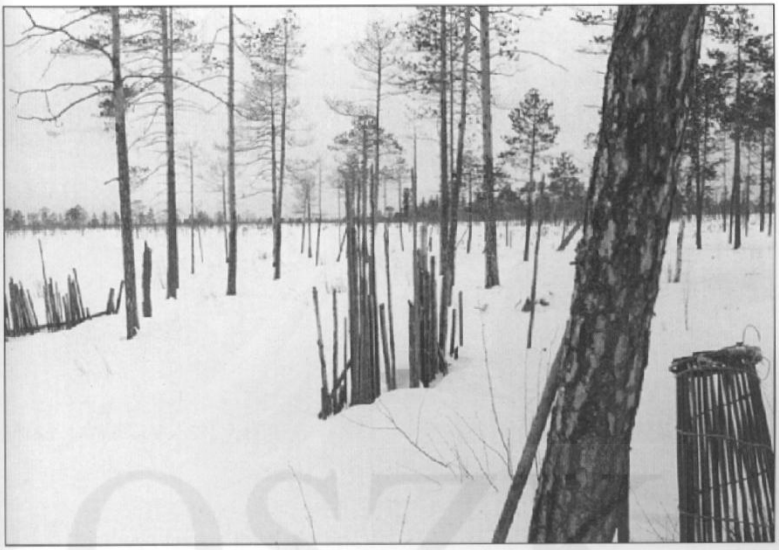
20. kép
Rima Szopocsina, az idős sámán menye

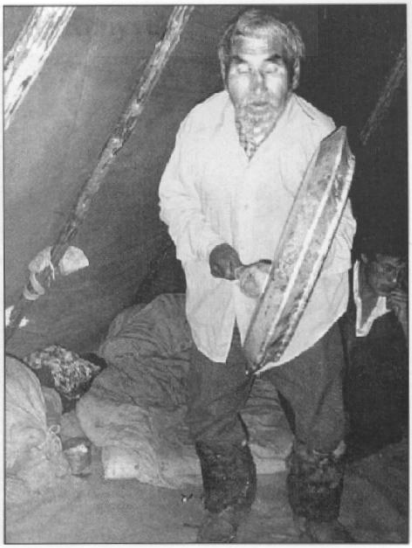
21. kép Bőrpuhítás a nyári szálláshelyen

22. kép Letelepült keleti-hanti család lakóházuk előtt

23. kép A varsák helyének megjelölése a folyómederbe szúrt karókkal

24. kép
Sámánszertartás a nyári szálláson

29. kép Gyűjtögetés derékra kötött nyírkéreg edénybe

30. kép Füstölés a szúnyogok távoltartására

31. kép Felkészülés a vadkacsavadászatra

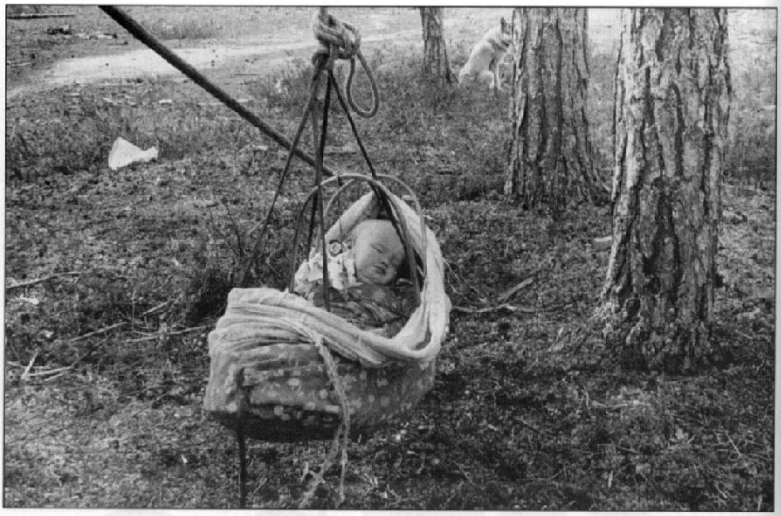

32. kép Gerendákból összeállított zúzócsapda

33. kép Nappali bölcső ringatása lábhoz kötött szíjjal

34. kép Faágra kötött nyári bölcső

OSZK

35. kép A Szopocsin nagycsalád nyári csoportképe

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár